

KRAPPERUPS KÖKSTRÄDGÅRD

På spaning efter den moderna köksträdgården i
det historiska landskapet

*Kitchen garden of Krapperup - In search of the modern kitchen
garden in a historic landscape*

Ida Ek Mitchell

Självständigt arbete 30 hp

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Institutionen för landskapsarkitektur, planering
och förvaltning

Landscape Architecture Masters programme

Alnarp 2023

Krapperrups köksträdgård - På spaning efter den moderna köksträdgården i det historiska landskapet

Kitchen garden of Krapperrup - In search of the modern kitchen garden in a historic landscape

Ida Ek Mitchell

Handledare: Åsa Klintborg Ahlko, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Bitr. Handledare: Caroline Dahl, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Anna Peterson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Bitr. Examinator: Stefan Sundblad, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0852

Program: Landscape Architecture Masters programme

Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, förvaltning och planering

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2023

Omslagsbild: Krapperrups köksträdgård av Ida Ek Mitchell, 2022

Om inget annat anges är fotografier och illustrationer gjorda av författaren

Elektronisk publicering:

Nyckelord: *Krapperrup, köksträdgårdar, historiska trädgårdar, Florensdeklarationen, blomstergatan, odling, gestaltning, rekonstruktion, fri förnyelse, balans, åkerbruksträdgården, den nordiska paradisträdgården*

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt. Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag ger härmed min tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag ger inte min tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Förord

Tack Caroline och Åsa för stöttande handledning och goda råd. Ert engagemang har gjort arbetet mycket roligt och spännande.

Tack till alla på Krapperup för engagemang, optimism och mycket trevliga besök.

Tack Jakob för ditt ovärderliga stöd och för att ha varit klippan under denna period.

Och ett rungande tack för möjligheten att få studera Krapperups köksträdgård. Denna plats har fått en särskild betydelse för mig och det är jag väldigt glad över.

Sammanfattning

I mitt examensarbete har jag studerat Krapperups köksträdgård. Krapperup är ett gods lokaliserat i den nordvästra delen av Skåne med anslutning till Mölle och Kullaberg. Köksträdgården var en högproduktiv del av Krapperup fram till dess avveckling 1967 då den bedömdes vara oekonomisk. Sådant var fallet för många köksträdgårdar under denna period. Studien har utmynnat i en historisk redogörelse över köksträdgården, odlingen och ett antal växter som var kopplade till köksträdgården samt tre gestaltungs-förslag för att conceptualisera hur köksträdgårdens historiska formspråk kan kombineras med ett nytt uttryck. I koncepten har jag haft ambitionen att binda samman det förflutna med samtiden.

Krapperups köksträdgård är unik i sitt slag baserat på hur välbevarad platsen är och uppehåller därmed en särskild ställning i relation till andra svenska gods. Platsen har många intressanta kvalitéer som anspelar på en tidigare trädgårdskonst kopplad till godsmiljöer och de praktfulla och storslagna köksträdgårdarna från 1800-talet.

I samband med trädgårdens avveckling 1967 beskrevs den som den mest förnämaste köksträdgården av sitt slag. Idag är denna typ av trädgård en ovanlig företeelse vilket gör just Krapperups köksträdgård mycket viktig att bevara. Därmed

kommer jag studera köksträdgården vid Krapperup gods. Orsaken är att jag vill ta reda på hur köksträdgården var konstruerad historiskt, vilka som var kopplade till denna utformning, när de olika förändringarna tagit plats och conceptualisera hur köksträdgården skulle kunna utformas för att möta nutidens och framtidens behov. Med dessa aspekter vill jag lyfta frågor som berör Krapperups köksträdgård men även köksträdgården som koncept för att bistå med information kring en historisk plats och hur denna kan nyttjas. Denna studie har även ambitionen att lyfta viktiga, historiska strukturer som funnits i Krapperups köksträdgård, såsom den forna blomstergatan som sträckte sig från köksträdgårdens entré till växthuset i norr och utgjorde Krapperups norrgående tväraxel från borgen.

Nyckelord: *Krapperup, köksträdgårdar, historiska trädgårdar, Florensdeklarationen, Narradokumentet, Konvention om biologisk mångfal, Konvention om tryggande av det immateriella kulturarvet, blomstergata, odling, gestaltning, rekonstruktion, fri förnyelse, balans, åkerbruksträdgården, den nordiska paradisträdgården*

Abstract

For my thesis project I've studied Krapperups kitchen garden. Krapperup is an estate located in the north-western part of Skåne in connection to Mölle and Kullaberg. The kitchen garden was highly productive until its closure in 1967 due to it being regarded as uneconomic. Such was the case for many kitchen gardens during this period.

This study has resulted in a historical account of the kitchen garden, the cultivation and a number of specific plants connected to the garden, as well as three design proposals to conceptualize how the kitchen garden's historical design can be combined with a new expression. The ambition has been to connect the concepts to the past and present. Krapperups kitchen garden is unique based on how well preserved it is and has therefore special characteristics compared to other Swedish estates. The site has many interesting qualities that alludes to a garden design connected to the grand kitchen gardens of the 1800s.

In connection to the closure in 1967 the garden was described as the most distinguished garden of its kind. Today these gardens have become more uncommon which makes Krapperups kitchen garden important to maintain. Therefore, I will conduct into a study about the kitchen garden at Krapper-

up estate. The reason is that I want to investigate how the kitchen was constructed historically, which actors were connected to its design, when the changes took place and conceptualize how the kitchen garden could be designed in order to meet the present and future needs. I want to engage into questions regarding Krapperups kitchen garden but also kitchen gardens as a concept in order to contribute with information about a specific historical site and how it can be used. In this study the ambition is also to emphasize important, historical structures that were present in the kitchen garden. Such as the herbaceous border stretching from the entrance of the kitchen garden to the green house, which constituted Krapperups northbound axis.

Key words: *Krapperup, kitchen gardens, historic gardens, Florens charter, Nara dokument, Convention on biological diversity, Convention on intangible cultural heritage, herbaceous border, cultivation, design, reconstruction, free renewal, balance, the agricultural garden, the Nordic paradise garden,*

Innehållsförteckning

INTRODUKTION	11
Bakgrund	11
Syfte och frågeställningar	12
Avgränsningar	13
Metod	13
Observation och platsbesök	13
Fallstudie	13
Litteratur- och arkivstudie	13
Designmetod/process	13
Material	14
Kartmaterial	14
Bilder och fotografier	14
Räkenskaper och andra dokument	14
Litteratur	15
Svensk lagstiftning och internationella överenskommelser	15
Lokalisering	15
PLATSEN	19
Aktuella förhållanden	19
Vegetationszoner	21
Vind, ljus & topografi	24
Jordart och odlingsförutsättningar	25
Sektion	26
HISTORIK	28
Köksträdgårdens tidiga historia, en sammanfattning	28
Expansionen av köksträdgården	32
Utvecklingen under Nils och Ellen Gyllenstierna	35
- Edvard Glæsel och Jens Peder Andersens förslag	
Korrespondens mellan trädgårdsarkitekt och trädgårdsmästare	36
ODLINGEN I KÖKSTRÄDGÅRDEN	39
1800-talets odling	39
Säsongerna i köksträdgården 1892-1897	40
Säsongerna i köksträdgården 1900-tal	41
ORNAMENTALA VÄRDEN	42
Blomstergatan i köksträdgården	42
Formspråket och organiseringen i köksträdgården	49
OBSERVATIONER OCH FÖRÄNDRINGAR AV KÖKSTRÄDGÅRDEN	50
Besök i köksträdgården	40
Köksträdgårdens förändring under 1900-talet	43
ODLAT KULTURARV	59
Sortbegreppet	59
Kulturavssorter	60

Frukt och form	60
Lavendel	61
Humle	62
Kronärtskocka	63
Jordgubbar	64
Vindruvor och persika	64
Melon och gurka	65
Krusbär och vinbär	65
SUMMERING	66
Om köksträdgården och dess historia	66
GESTALTNING	69
Introduktion	69
En köksträdgård i tiden	70
Krapperup i tiden	72
KONCEPT 1, BALANS I KÖKSTRÄDGÅRDEN	75
Bakgrund till förslag	75
Syftet med gestaltningen	76
Förslaget	76
KONCEPT 2, ÅKERBRUKSTRÄDGÅRDEN	85
Bakgrund till förslag	85
Syftet med gestaltningen	86
Förslaget	86
KONCEPT 3, DEN NORDISKA PARADISTRÄDGÅRDEN	93
Bakgrund till förslag	93
Syftet med gestaltningen	94
Förslaget	94
DISKUSSION	101
SLUTSATS	105
KÄLLFÖRTECKNING	106
Arkiv	106
Otryckta källor	106
Tryckta källor	106
Digitala källor	108
BILDKÄLLOR	109
BILAGOR	110
Bilaga 1: Tabell över inventering av köksträdgårdens nuvarande vegetation baserat på zonindelning	112
Bilaga 2: Frukträd och bärbuskar som funnits i Krapperups köksträdgård	114
Bilaga 3: Tabell över biarters viktigaste pollenväxter	115
Bilaga 4: Häradsekonomiska kartan 1910-1915	117

Fig 1. Flygfoto över Krapperups köksträdgård, 2022
(Lantmäteriet)

INTRODUKTION

Bakgrund

Trädgårdar i historiska landskap är något som intresserar mig mycket. De kan representera stilepoker, ideal, dåvarande maktförhållande, narrativ och inte minst en relation mellan människan och naturen. Historien om trädgårdar speglar människans användande av naturen för såväl praktiska som estetiska skäl. Formering av landskap tillsammans med användningen av vegetation kan och har skapat fantastiska parker och trädgårdar genom tiderna. Utvecklingen av trädgårdar skapar ett fönster för nutiden att observera och blicka tillbaka till tidigare ideal, formspråk och händelser som var dominanta för tiden vid anläggningen.

Den plats som kommer studeras i detta examensarbete är Krapperups köksträdgård. Köksträdgården har i princip varit vilande sedan 1970-talet med endast mindre odlingsföreteelser som förekommit sedan dess. Jag har undersökt platsens egenskaper som de ser ut idag, studerat platsen med utgångspunkt från Klintborg (1990) och Klintborg Ahlklo & Setterby Modéus (2007), undersökt arkivmaterial kopplat till platsen och senare utfört gestaltungs-förslag för hur trädgården skulle kunna tas i bruk baserat på vad den har varit.

Som en konsekvens av modernismen skedde en förenkling eller avveckling av de större köksträdgårdarna. Dels låg det i tidens anda då tillgången på mat i butiker blev större, dels på grund av lag (1963:583) om avveckling av fideikommiss. Lagen innebar att ett fideikommiss skulle upphöra vid tillfället då innehavaren avled. Ett fideikommiss hade tidigare inneburit att den äldste sonen ärvde godset odelat. Då inga arvingar fanns vid denna tid på Krapperup fattades beslut om att bilda en stiftelse 1967 (Stenberg, 2017). Krapperups köksträdgård var inte ensam om detta utan detsamma gällde för exempelvis Sofiero som idag drivs i kommunal regi samt för andra köksträdgårdar i Europa.

Tillsammans med en större tillgång på matbutiker samt att arbetstillfällena flyttades från landsbygden till städerna blev det svårt att fortsätta driva köksträdgårdarna.

Under 1978 fattades beslut om att göra Krapperups borg med park och trädgård till ett byggnadsminne. Förutsättningen för att byggnadsminnesförklara en trädgård, byggnad eller miljö är att anläggningen ska vara 'särskilt märklig' genom sitt kulturhistoriska värde (Flinck, 2013). Genom denna byggnadsminnesförklaring tillkommer lagar och internationella överenskommelser som berör historiska trädgårdar. Kulturminneslagens inledande paragraf (I kap. I § KML) lyfter en aktsamhetsparagraf som innebär att alla är skyldiga att ta reda på vilka kulturhistoriska värden som finns i den trädgård som planeras att förändras. Genom kulturminneslagen skapas ett lagskydd som ställer krav på skötsel och vårdnad av historiska trädgårdar. Utöver Kulturminneslagen finns även internationella överenskommelser som berör historiska trädgårdar. Exempelvis: *Florensdeklarationen* (ICOMOS, 1985), *Konventionen om biologisk mångfald* (UNESCO, 1992), *Narradokumentet om autenticitet* (ICOMOS, 1994), och *Konventionen om trygghet av det immateriella kulturarvet* (UNESCO, 2003).

Köksträdgården som form är den äldsta trädgårdsutövningen och har många intressanta egenskaper. Spåren efter människans odling kan dateras flera tusen år tillbaka och utgör grunden för mänsklig civilisation. Till skillnad från prydnadsträdgårdar och parker är köksträdgårdarna formade för funktion och aktivitet. Denna intensitet kräver därmed en större arbetsinsats för att kunna bevaras. Då trädgårdar är föränderliga av den enkla företeelsen att det är ett levande material man jobbar med, krävs det att trädgårdar tas om hand för att de inte ska förändras på ett sätt som inte var tanken.

Syfte och frågeställningar

Köksträdgårdarna som var kopplade till godsmiljöer har inte haft samma skyddsvärde som övriga trädgårdsanläggningar. Trädgårdarna var högintensiva platser, som när de inte gick i linje med det moderna idealet kring lågintensiva trädgårdar med låga kostnader, avvecklades. Sådant var även fallet för Sofiero vars forna köksträdgård bestod av fyra kvarter norr om slottet. Idag förekommer odling i ett av kvarteren (Hansen, 2009). Under köksträdgårdarnas storhetstid var de platser där experiment med nya grödor utfördes som påvisade skicklighet och kreativitet hos utförarna (Svalin Gunnarsson, 2012). Det fanns även ett stort fokus på detaljer. Läverkan skulle skapas för att minska vindpåverkan som kunde skapas med läplanteringar och murar samt att svaga sluttningar åt väst och norr modellerades för att absorbera så mycket värme som möjligt (Campbell, 2006). Ett gynnsamt sätt att skapa mikroklimat för odling. Genom att planera ytorna väl kunde man därmed odla grödor och frukt som annars växte naturligt längre söderut. En känd notering gällande köksträdgården Le potager de Roi i Paris är hur trädgårdsmästaren La Quintinie lyckades odla fram jordgubbar i mars, grönsaker och ärtor tidigt april, fikon i juni och sparris och sallat i december (de Courtois, 2003).

På senare år har flera restaureringar utförts av köksträdgårdar kopplade till gods- och slottsmiljöer. I Sverige är Läckö slott ett exempel där köksträdgården utvecklats sedan 1990 talet av trädgårdsmästaren Simon Irvine och i England finns ett flertal exempel såsom Le Manoir i Oxfordshire vars köksträdgård restaurerades 1986 och på Tatton park i Cheshire, vars restaurering påbörjades 1999. På Le Manoir är den historiska utformningen kombinerad med restaurangverksamhet medan på Tatton Park har köksträdgården restaurerats till hur den såg ut på 1800-talet och endast växter som förekom då odlas i trädgården (Nationaltrust, 1999).

Detta examensarbete har även varit en del av ett uppdrag som jag gjort gentemot den Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen. Uppdraget handlade initialt om att ta fram skissförslag gällande köksträdgården men utöver det har det varit en fri tolkning. Av den anledningen formulerades uppdraget redan från början som ett examensarbete.

Syftet med detta examensarbete har varit att undersöka Krapperups köksträdgård, dess historia och möjliga utveckling baserat på designteoretiska översikter och gällande lagstiftning och internationella deklarerationer. Vidare vill jag bidra med en ökad förståelse kring köksträdgårdar som var kopplade till godsmiljöer samt den möjliga roll denna typ av trädgård hade under den tid de var som mest aktiva. Platsen har många olika värden såsom ytans bevarande och planering vilket indikerar på den skicklighet och känsla för detaljer som dåtidens trädgårdsutövare hade. Därmed utgår jag även från platsens aktuella förutsättningar och det mikroklimat som återfinns, vilket var avgörande för att kunna odla mer känsligt material. Slutligen är syftet att föra ett resonemang kring vad en köksträdgård kan bli baserat på vad den varit genom ett bemötande av dagens svårigheter och möjligheter.

I åtgärdsförslaget från 2007 framtaget av den Gyllenstiernska Krapperupstiftelsen framläggs rekommendationen att förlänga byggnadsminnet så att även mur, växthus eller andra byggnader faller under det. Därmed utgår denna studie från att hela köksträdgården har ett värde som motsvarar skyddet av ett byggnadsminne och till följd av det, de lagar och konventioner som berör byggnadsminnet. Byggnadsminnesförklaringen antogs 1978 (Länsstyrelsen, 1978).

De frågeställningar som formulerats berör därmed trädgårdens historia och utveckling, vegetationen som kultiverats på platsen samt gestaltungsfrågor kopplat till historiska trädgårdar. Frågeställningarna är därmed följande:

Hur var Krapperups köksträdgård konstruerad från 1800-talet och framåt och vilka faktorer påverkade dess förändring?

Vad odlades i Krapperups köksträdgård och i vilken utsträckning?

Vilka historiska värden är viktiga för platsens utformning och hur kan de sammanflätas i en ny form av gestaltning?

Avgränsning

De huvudsakliga avgränsningarna har dragits vid platsen och dess geografiska läge samt den tidsperiod som främst studeras. Krapperups köksträdgård är en del av en större parkanläggning och denna kommer inte analyseras. Gällande tidsperiod studeras främst perioden från mitten på 1800-talet, perioden vid avvecklingen från 1967 och de aktuella förutsättningarna i trädgården. Perioden under mitten på 1800-talet var då köksträdgården expanderades och var som mest aktiv. Denna studie berör Krapperups köksträdgård och inte köksträdgårdar i allmänhet. Några köksträdgårdar som var kopplade till godsmiljöer exemplifieras men behandlas inte i vidare detalj.

Krapperups godsarkiv innehar mycket material kring dess köksträdgård. En del av detta presenteras i denna studie men mer finns att finna i form av korrespondens, räkenskaper och botaniskt material som kan studeras i relation till köksträdgården för att ge en ytterligare fördjupad uppfattning om platsen.

Gällande gestaltungsprocessen kommer främst skissförslag presenteras och inte färdiga uppmätningar eller ritningar. Gestaltningen består av koncept som är baserade på en slags grundförutsättning för köksträdgårdens utformning. Sedan grundar sig förslagen i två respektive utgångspunkter. Dessa utgångspunkter har utgått ifrån trädgårdskonstens relation till det strikt formella respektive det slingrande, upplevt, naturliga. Jag har därmed inte utgått från en specifik epok gällande gestaltningen.

Metod

Observation och platsbesök

Platsen besöktes vid ett antal tillfällen under perioden mars-december 2022. De besök och observationer som jag gjort av platsen under denna period har varit fundamentala för en vidare förståelse kring platsens placering och utformning. Särskilt vad gäller solbelysning, vindförhållanden och jordmån. Allt påverkar odlingsförutsättningarna och har därmed varit en av de mer viktiga byggstenarna i detta arbete. Även om inte odlingen finns kvar har platsen

kvar de värden som krävs för att kunna skapa goda odlingsförutsättningar.

Fallstudie

Krapperups köksträdgård har studerats på olika sätt och med olika metoder. Metoden ”fallstudie” rekommenderas vid studerandet av historiska trädgårdar av Rolf Johansson, professor i arkitektur, då det oftast finns källmaterial av olika slag som studeras i relation till historiska platser. Därmed finns flera metoder inkluderat i studien. Metoden anses även vara passande då frågor som ”hur” och ”varför” ställs när specifika detaljer studeras. Fallet som undersöks är därmed specifikt Krapperups köksträdgård.

Litteratur- och arkivstudie

För att kunna studera Krapperups köksträdgård genom olika infallsvinklar gjordes en litteraturstudie parallellt med arkivstudier. Litteraturstudien har varit baserat på material som skrivits och publicerats av olika aktörer. Grunden för litteraturstudien har varit Klintborg (1990) samt vårdplanen och åtgärdsförslaget skriven om Krapperups park och trädgård (Klintborg Ahlklö & Setterby Modéus, 2007). Genom att studera litteraturen kring Krapperup framträder information om de danska trädgårdsarkitekterna Edvard Glæsel och J P Andersen som var viktiga för parken och trädgårdens utformning. De i sin tur har själva författat texter kring Krapperup där skisser och annat material beskrivs. Tillsammans med arkivstudier från Krapperups egna godsarkiv studerade jag även skisser och korrespondens förd mellan de danska trädgårdsarkitekterna och trädgårdsmästarna som var verksamma på Krapperup under slutet på 1800-talet och början på 1900-talet. Detta material återfanns i Köpenhamns universitetsbibliotek.

Vad arkivstudien visade var att dokumenten om Krapperups köksträdgård är mycket spridda, både mellan arkiv och inom arkiv. Utöver tryckt material har jag gjort sökningar på svensk odlingshistoria. Kontakt har då förts mellan representanter från både POM (Programmet för odlad mångfald) och NordGen (Nordiskt Genresurscenter).

Designmetod/process

Då gestaltningsförslag varit en del av detta examensarbete har jag använt mig av olika designmetoder och processer. För att grunda gestaltningen har jag utgått från de internationella dokument som berör restaurering av historiska trädgårdar. Jag har velat luta mig mot exempelvis Florensdeklarationen då jag anser det en fundamental pelare och vägledare för utformningen av en historisk trädgård. Tidigare nämnd svensk lagstiftning och internationella dokument har därmed satt ramarna för utformningen. Gällande den designteoretiska processen har jag använt mig av Thorbjörn Anderssons 10 begrepp kring landskapsarkitektur som vidare vägledare (Andersson, T. personlig kommunikation 5 november, 2021). Begreppen handlar exempelvis om att förankra den större idén, lyssna till platsen, se till den större skalan, låna in det omkringliggande landskapet, varsamma åtgärder, nivåer, och att återanvända på olika sätt. Jag har även tittat på andra restaureringar av trädgårdar för att bilda mig en uppfattning om olika typer av tillvägagångssätt och hur olika avvägningar kan göras. Exempelvis gällande rekonstruktionen av Tycho Brahes trädgård på Uraniborg på Ven under ledning av Sven-Ingvar Andersson 1992.

Material

Kartmaterial

En stor del av denna studie består av analyserandet av kartmaterial från olika arkiv och källor. Kartorna som studerats har framtagits vid olika tidpunkter och av olika aktörer. Tillgången på kartor är god gällande material som varit grunden för större undersökningar såsom Skånska rekognoseringskartan från 1812 och Häradsökonomiska kartan från 1915. Även kartmaterial som bidragit till en mer detaljerad uppfattning kring Krapperups ägor har varit betydelsefulla för förståelsen av platsen, exempelvis de olika geometriska kartorna från 1700-talet och 1800-talet. Utöver kartmaterialet har en hel del illustrationer, flygfoton och förslagsritningar över Krapperup och köksträdgården studerats och varit till stor hjälp för att kartlägga hur köksträdgården sett ut. I och med att tillgången till kartor varit så god har de kunnat jämföras med varandra för att ge en uppfattning kring Krapperups köksträdgårdsförändring.

Bilder och fotografier

Såväl avbildningar som fotografier över köksträdgården har varit betydande för denna studie. De har skapat en vidare förståelse över platsens egenskaper och hur platsen förändrats på ett mer fokuserat sätt. Via fotografierna har förändringar av exempelvis blomstergatan framträtt. Fotografierna har samlats in från olika källor såsom Riksantikvarieämbetet, ArkDes och Krapperups egna godsarkiv.

Räkenskaper och andra dokument

Gällande vegetation och vad som odlades i Krapperups köksträdgård har räkenskaperna varit den huvudsakliga källan. Räkenskaperna består i huvudsak av kassaböcker från olika tidsperioder varav den första som använts i denna studie fördes 1892 och sista från 1950. Från räkenskaperna finns även andra poster såsom anställningar av trädgårdspersonal, inköp av material och verktyg samt resor som noteras i utgifterna. Gällande odlingen listas den som en inkomst i räkenskaperna. Räkenskaperna visar vad som odlades och i vilken utsträckning tillsammans med utgifter kopplat till trädgården. Räkenskaperna i Krapperups godsarkiv är väldigt detaljerade och innehåller mycket information om köksträdgården. Inkomster och utgifter listas för respektive månad. Övriga dokument som studerats har samlats in från Krapperups godsarkiv, Köpenhamns universitetsbibliotek, samt Digitalt museum i ArkDes samling. I samlingen av dokumenten från Krapperups godsarkiv är dokumenten spridda inom arkivet. Dokument om köksträdgården finns i förteckningen gällande korrespondens, kartmaterial och andra trädgårdsrelaterade poster.

Litteratur

Kring Krapperups köksträdgård och Krapperup finns mycket skrivet och material som publicerats. En vårdplan och åtgärdsförslag upprättades 2007 som beskriver platsen och dess historia i detalj. Dessa texter har utgjort grunden för litteraturstudien. Vidare består litteraturstudien av ett antal olika tryckta källor. Källorna berör Krapperup och köksträdgården specifikt samt köksträdgårdar och odling i allmänhet. En viktig rapport gällande odling berör de priskuranter som fanns i Sverige från 1830–1900. I priskuranterna återfinns även de plantskolor som listas i Krapperups räkenskaper. Denna skrift är framtagen av NordGen och

publicerades 2015. Andra skrifter har en koppling till POM och olika trädgårdsrelaterade skrifter. En skrift som varit särskilt viktig för detta arbete har varit olika upplagor av William Robinsons ”The English Flower Garden” som utgavs mellan 1883–1935. I denna framhålls olika blomsterplanteringar kopplade till köksträdgårdar och vilken vegetation som ansåg vara mest lämpad.

Svensk lagstiftning och internationella överenskommelser

När det kommer till historiska trädgårdar finns såväl svensk lagstiftning som internationella dokument som ska följas vid en nyanläggning, förändrad skötsel eller andra åtgärder. En historisk trädgård kan definieras på olika sätt (Flinck, 2013). Inom den svenska kulturminneslagen finns inga ålderskrav vilket innebär att en trädgård som är ett år gammal också kan räknas som historisk. Detta är beroende av vad trädgården berättar antingen om sin egen historia eller om regionens historia. Internationellt framhålls modernismens trädgårdar som historiska, d.v.s. trädgårdar anlagda fram tills 1960-talet, som värda att bevara och dokumentera. Detta är applicerbart vid användning av de olika internationella överenskommelser som finns om historiska trädgårdar. I relation till byggnader menar Flinck (2013) att trädgården bör ha en ålder runt 30–40 år för att räknas som en ”sådan ålder att ett kulturhistoriskt perspektiv kan anläggas”. Anläggningen av trädgårdar är en tidskrävande process. Arbetet pågår under flera år och i många fall kan det ta flera generationer innan trädgården uppnår sin fulla storlek. Flinck (2013) menar att därmed ställs respektive generation av förvaltare inför ställningstagande kring trädgårdens form och vad som ska vara kvar, läggas om eller ändras. En utgångspunkt som Flinck (2013) nämner är att utgå ifrån att alla historiska trädgårdar kan vara värdefulla innan de blivit ordentligt undersökta. Denna process kräver därmed att tid ges åt undersökning och analys av platsen så att inte viktiga strukturer missas. Undersökningen får därmed avgöra hur värdefull platsen är.

Det finns en komplexitet kring historiska trädgårdar som framhålls av de olika internationella konventioner och lagtexter kopplat till dem. De framhåller såväl de arkitektoniska värdena, växtmaterialet samt metoder och utförande. Florensdeklarationen framhåller det arkitektoniska och konstnärliga gällande historiska trädgårdar, Narradokumentet pro-

blematiserar vad som är autentiskt och menar att en förnyelse som är kopplad till utförandet av en äldre metod kan vara lika central som att endast bevara originalmaterialet. Florensdeklarationen och Narradokumentet är framtagna av ICOMOS. Vidare internationella dokument kopplade till historiska trädgårdar är framtagna av UNESCO. Detta gäller för konventionen om biologisk mångfald och konventionen om trygghet av det immateriella kulturarvet. Den förstnämnda berör bevarandet av kulturväxter i Sverige. Betoningen riktas mot att såväl domesticerade arter som odlade arter är viktiga för människans överlevnad (Flinck, 2013). Flinck (2013) menar vidare att utöver jordbruksväxter och nyttoväxter ska även medicinal- och prydnadsväxter bevaras. Uppdraget kring bevarandet har POM (Programmet för odlad mångfald) ansvaret för som har resulterat i omfattande inventeringar där uppgifter kring växternas härkomst, tiden de odlats, deras användningsområden, hur de sköts och av vem har kunnat konstateras (Strese, & de Vahl, 2018).

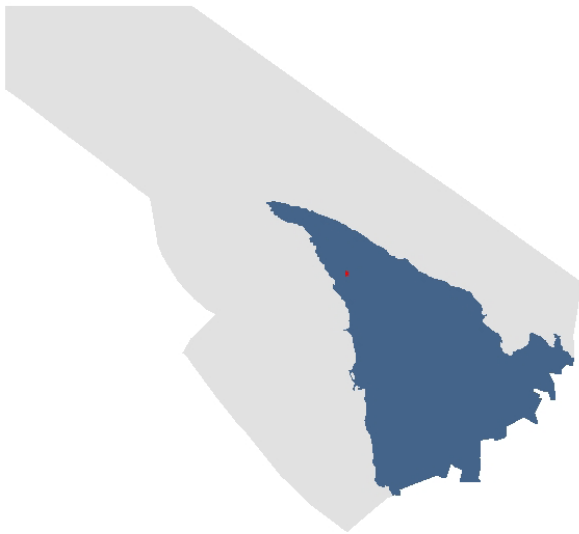
Den sistnämnda konventionen i detta avsnitt berör konventionen om trygghet av det immateriella kulturarvet. Konventionen uppmärksammar kulturarv kopplade till muntliga traditioner eller traditioner som uttrycks i framföranden av olika slag. Exempelvis dans, musik, seder, högtider eller kunskaper om naturen och hantverksskicklighet. Denna konvention berör själva trädgårdsarbetet, det praktiska och fältmässiga arbetet kopplat till utförandet av olika trädgårdsåtgärder och metoder.

Lokalisering

Som nämnts ligger Krapperup i nordvästra Skåne. Figurerna 2-4 visar platsens orientering i Sverige, vilket innebär Höganäs kommun. Sedan visas Krapperups placering i förhållande till Höganäs kommun. Slutligen en karta över Krapperup gods, trädgård och park. Området som kommer analyseras återfinns i blå markering med omkringliggande park och annat naturområde i övrig markering. Här visas även en illustration över köksträdgården och omkringliggande byggnader och park för att ge en vidare förståelse över platsen.

Fig 2. Karta över Sverige med Höganäs kommun utsatt. Data från Lantmäteriet. Illustration av Ida Ek Mitchell 2022

- Höganäs kommun landområde
- Höganäs kommun vattenområde
- Krapperup

Fig 3. Höganäs kommun med landområde och vattenområde med Krapperup utsatt. Data från Lantmäteriet. Illustration av Ida Ek Mitchell 2022

- Krapperup köksträdgård
- Övrig park och närområde

Fig 4. Flygfoto över Krapperup park och närområde med köksträdgårde markerad i blått. Karta från lantmäteriet (Skala 1:5000, A3). Illustration av Ida Ek Mitchell 2022

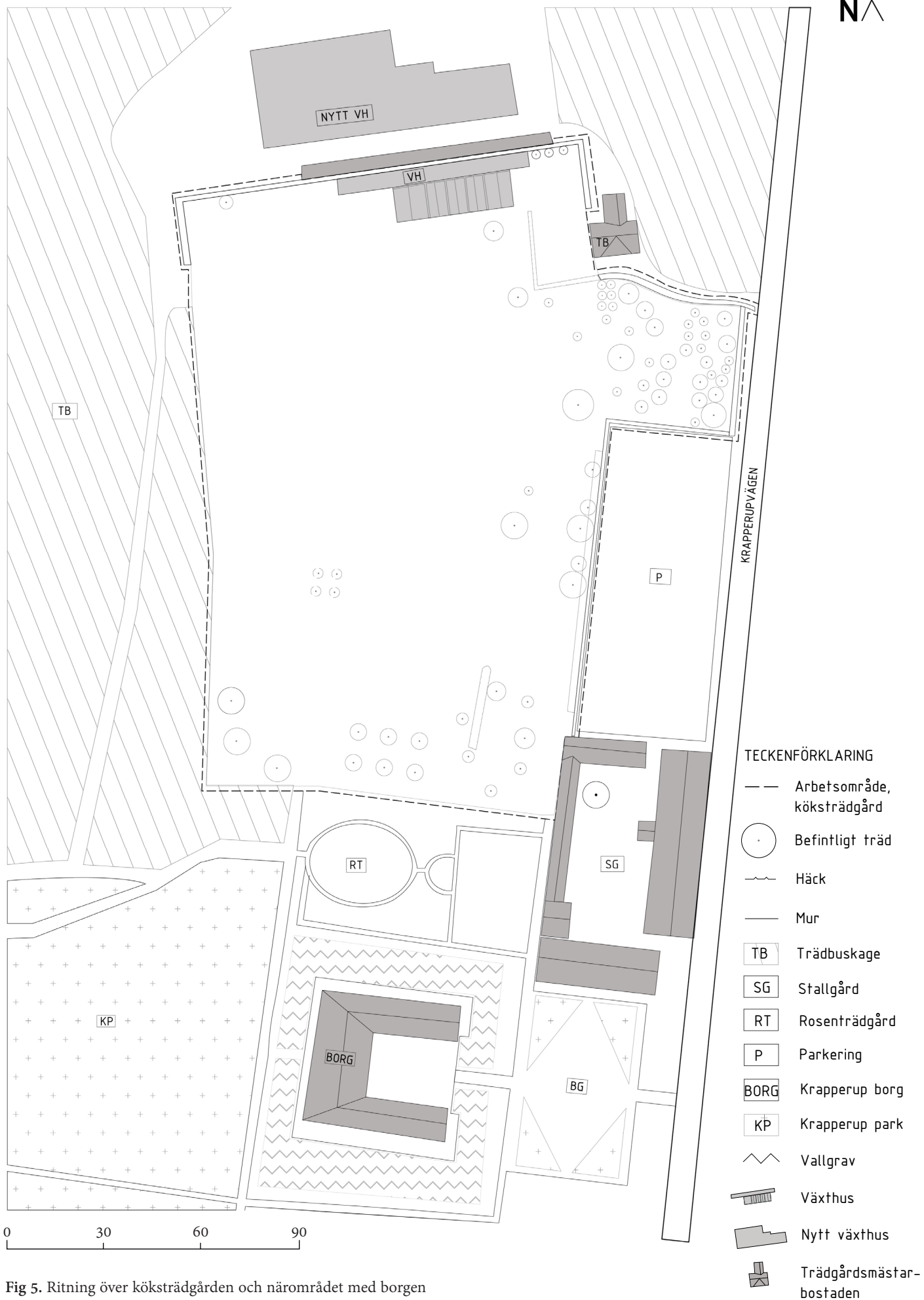

Fig 5. Ritning över köksträdgården och närområdet med borgen och del av parken (Skala 1:1000 A3). Av Ida Ek Mitchell 2022

Fig 6. Vy mot kastanjetråd och växthus. Foto av Ida Ek Mitchell, Juni 2022

PLATSEN

Aktuella förhållanden

Krapperups köksträdgård är en trädgård som i olika former existerat lika länge som godset själv (Gustafsson, 1990). Utformningen av köksträdgården har förändrats vid flera tillfällen baserat på olika behov, intressen och funktioner som funnits för respektive tidsperiod. Den storlek och utformning som köksträdgården idag innehar är ett resultat av 1800-talets köksträdgårdskonst, som för tiden åtnjöt en hög status inom trädgårdskulturen. Frilandsodlingen skulle vara stor samt innehålla växthus, varm- och kallbänkar (Svalin Gunnarsson, 2012). Inom denna trädgårdskonst var syftet att maximera de odlingsförutsättningar som kunde skapas på de anlagda platserna.

I trädgården finns flera strukturgivande element. Elementen markeras främst av den vegetation som låtit vara kvar på platsen trots de förenklingar som utförts sedan trädgårdens avveckling 1967. Vad vegetationen annars vittnar om är höga karaktäristiska och biologiska kvalitéer som inte bör bortses från. Flera stora karaktärspräglade träd med hög ålder finns på platsen, utplacerade på olika platser. Mest iögonfallande är de framträdande, formklippta idegranarna. Idegranarna formar en kvadratisk form tillsammans och markerar vart gångarna i trädgården har korsats. De formklippta idegranarna i köksträdgården bedöms vara ca 100 år gamla. Idegranen som art är tämligen unik i den bemärkelsen att den kan formklippas i nästan alla former. Anledningen till detta är att den har förmågan att bryta nya skott på riktigt gammal ved (Sjöman & Slagstedt, 2015). Denna egenskap ger idegranen förutsättningar för att kunna bli riktigt gammal med det äldsta exemplet Llangernyw Yew som står i byn Llangernyw som beräknas vara flera tusen år gammal.

Flest träd förekommer i det kvarter som ligger jämte parkeringsplatsen. Här återfinns 44 trädindivider av olik art, storlek och ålder. Platsen skapar en viktig ficka och rumslighet i förhållande till den öppenhet som köksträdgården annars besitter. Exempel på arter är lönn, ek, bok, äkta kastanj, lind, ett gammalt bigarråträd samt järnek och ask. Flera av träden har en stamdiameter på över 1 meter eller har andra kvalitéer som gör att de bör anses som särskilt skyddsvärda. Sådana aspekter är exempelvis hållheter eller hög ålder (Östberg, 2014).

Vid den östra sidan av trädgårdsmuren finns spaljerade päronträd och björnbärsbuskar. Odling av spaljéträd och buskar är det mest ideala sättet för att maximera fruktsättning i trädgården. Metoden kräver mer omsorg och beskärningsåtgärder men är en väletablerad metod (Vollbrecht, Alm & Veltman, 2019). Päronträden innehar en hög ålder, är fortfarande vid god vitalitet och producerar frukt.

I blickfånget över den öppna ytan står ett ståtligt, äkta kastanjeträd (*Castanea sativa*). Kastanjeträd återfinns även vid entrén och vid caféets bakgård. Träden som finns i köksträdgården har en god utveckling och bär rikligt med frukt. Ytans öppna karaktär skapar ett brett synfält med klippta gångar i den uppvuxna, ängslika miljön. Längst med den västra axeln och den norrgående trädgårdsmuren finns ett högvuxet trädbuskage som bidrar till lä och skydd. Liknande situation har uppkommit längst med den östra sidan där buskage av björnbär (*Rubus rubus*), benved (*Euonymus europaeus*) och hagtorn (*Crataegus monogyna*) återfinns. Effekten blir att buskaget skapar en läverkan som därmed skyddar platsen under blåsiga dagar. Att anlägga läplan-

teringar för vindsydd var en viktig åtgärd för att skapa så goda odlingsförutsättningar som möjligt (Campbell, 2006).

Bebyggda element som finns på platsen är ett växthus bestående av fem kast, en mur i norr samt trädgårdsmästarebostaden. Trädgårdsmuren består av fältsten i kalkbruk och fungerar som ett värmeaggregat i köksträdgården. Höga murar i köksträdgårdar skapar ett gynnsamt mikroklimat för odlingen och tar vara på solens värmestrålning (Campbell, 2006). Växthuset i sin tur är gjort av trä och består av flera glasfönster. Formen på växthuset följer en lutande struktur mot muren som benämns som ett "lean-to

house". Anledningen är att taket sluttar snett mot muren bidrog till minskade uppvärmningskostnader. Växthuset bestod fram tills 1990-talet av sex kast varav det yttersta mot väst är borttaget. Detta kast var den fasta punkt som fixerade blicken över köksträdgårdens yta från dess huvudaxel. Kasten är olika stora och har därmed fyllt olika funktioner exempelvis för kultivering, förberedelse för utplantering samt förvaring av känsligare växtmaterial. Mittenpartierna är nedsänkta vilket kan ha varit där man odlade melon och gurka, som var exempelvis fallet på West Dean, en engelsk köksträdgård från 1800-talet (Hansson & Hansson, 2013).

Fig 7. Idegranspelarna med växthuset i blickfånget. Foto av Ida Ek Mitchell, Oktober 2022

Vegetationszoner

Då köksträdgårdens yta är stor och varierad har jag delat in den i olika vegetationszoner för att enklare beskriva delarnas uppbyggnad. Zonerna är 11 till antalet och är markerade på en planritning över köksträdgården. För inventering se: Bilaga 1: Tabell över inventering av köksträdgårdens nuvarande vegetation baserat på zonindelning.

1. Entrén

Vegetationen närmst entrén från rosenträdgården består av en lönn i direkt anslutning till entrén samt två lindar. Träden vid entrén bedöms vara i gott skick. Öster om entrén står ett antal mycket gamla fruktträd i dubbelrader om tre. Träden består av kastanj, bigarrå, benved och oxel. Ritningar över trädgården från 1922 visar att det även varit träd placerade i mitten av raderna. Detta arrangemang skulle därmed skapa en så kallad 'quincux' form av träden. Vilket innebär en ordning i kvadrater med plantorna placerade i hörnen och ett i mitten av varje kvadrat, som femman på en tärning.

2. Köksträdgården

Som stort består gräsytan av spontant etablerad vegetation som gångar klipps i för att markera trädgårdens tidigare formspråk. Vegetation som hittats i gräsytan är; hundäxing (*Dactylis glomerata*), johannesört (*Hypericum perforatum*), harklöver (*Trifolium arvense*), åkerfibbla (*Hypochaeris radicata*), lundgröe (*Poa nemoralis*), fingerört (*Potentilla cinquefoil*) och smultron (*Fragaria vesca*).

3. Idegranspelare (*Taxus baccata*)

Idegranspelarna är en mycket viktig indikator på trädgårdens tidigare utformning. Pelarna markerar vart den forna blomstergatan korsades och markerar den axel som gick längs med borgens trädgårds-sida och som sedan genomskar trädgården. Tillsammans med denna axel bildas två tvärgående axlar. Huvudaxeln som korsar borggården och godset

och tvärxeln som korsar parken och köksträdgården. Från den forna köksträdgården är det endast idegranspelarna som finns kvar. De är därmed en mycket viktig markör för platsens tidigare struktur.

4. Björnbärsbuskar

Detta kan vara efterlämningar av tidigare spaljerade björnbär, som fallet bredvid päronträden. Detta har däremot tillåtits att växa till ett stort björnbärssnår som täcker en stor del av trädgårdsmuren i norr.

5. Päronspaljé

Denna yta avser de träd som är spaljerade och placerade mot trädgårdsmuren i norr. Träden uppvisar hög ålder och fina kvalitéer gällande spaljerade träd. Träden bär fortfarande frukt och är en viktig del av trädgårdens odlingshistoria.

Fig 8. Träddungen. Foto av Ida Ek Mitchell, Oktober 2022.

6. Häcken kring trädgårdsmästarbostaden

Denna häck markerar trädgårdsmästarbostadens trädgård som återfinns bakom. I anslutning till denna finns ett träd och ett buskage av björnbär med ett träd som blivit väldigt övertäckt.

7. De gamla äppelträden

I närheten av häcken och träddungen finns två gamla äppelträd. De ger indikatorer vart det funnits äpple planterade tidigare och de bär en högre ålder.

8. Träddungen

I denna del återfinns 44 trädindivider av olika arter. Några av träden är stora och gamla medan andra tämligen juvenila. De äldre träden uppvisar håligheter, större stamomfång samt lavar vilket gör att de faller under särskilt skyddsvärda inom ramen för biologisk mångfald. Under våren växer här påskliljor (*Narcissus pseudonarcissus*) och vitsippor (*Anemone nemorosa*).

9. Buskage mot parkering

Detta buskage sträcker sig från caféets uteservering till det större trädbuskaget mot norr. Blandningen på vegetation är av havtorn, apel, benved osv. I buskaget återfinns några större träd av ek, lönn, robinia och lind.

10. Kastanjeträdet

Ett av de större träd som finns utplacerat på köksträdgårdens yta är en äkta kastanj (*Castanea sativa*). Trädet är stort och ger mycket frukt.

11. Caféträdgården

Denna yta avser där caféet har sin uteservering. Vegetationen här består av kastanjeträd, en koppbjörk, en flickbjörk och sedan en häck av buxbom som ramar in uteserveringen. Träden bidrar till en rumslighet för caféet och bidrar till skuggning på den annars öppna platsen.

Fig 9. Spaljerade päronträd mot trädgårdsmuren. Foto av Ida Ek Mitchell, Oktober 2022

Fig 10. Gammal Oxel vid entrén till köksträdgården. Påvisar fina lavar. Foto av Ida Ek Mitchell, Oktober 2022

- 1. Entré
- 2. Köksträdgården
- 3. Idegranspelare
- 4. Björnbärsbuskar
- 5. Päronspaljé
- 6. Häcken kring trädgårdsmästarebostaden
- 7. Äppelträd
- 8. Träddungen
- 9. Buskage mot parkering
- 10. Kastanjeträd
- 11. Kaféträdgården

Fig 11. Planritning över köksträdgården med utsatta vegetationszoner (Skala 1:1000, A3)

Vind, ljus och topografi

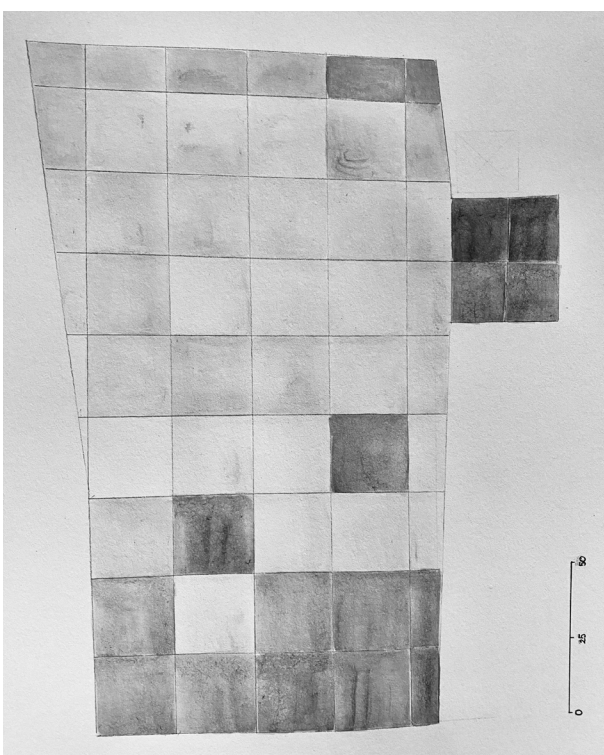
För att skapa gynnsamma förutsättningar för odling krävs god tillgång på ljus och lä. I Skåne är den förhärskande vindriktningen västlig till sydvästlig. I och med buskaget som är lokaliserat i väst minskar vindpåverkan över ytan. Att anlägga läplanteringar för vindskydd var en vanlig företeelse i samband med köksträdgårdar. Tillsammans med muren och buskaget i västlig och nordlig riktning skapas en stark läverkan över köksträdgården. Åvall (1986) menar att det skydd som läplanteringar skapar minskar risken för sjukdomsspridning av framför allt svamp, nematoder samt eventuell risk för ogräs. Men även att i samband med att blåsten minskar sker en mindre förlust av sådden och bidrar till en ökning av avkastningen från skörden. Utan en fungerande läverkan hade därför odling försvårats genom olika påfrestningar för växtligheten.

Andra viktiga aspekter är att solen stiger i östlig riktning. För att därmed maximera mängden ljus gäller det att olika hinder som skapar skugga inte är placerade i östlig riktning. Sådant är fallet i köksträdgården. Det enda som kastar en viss skuggning, och då på morgonen är det buskage som är lokaliserat längs med parkeringen, kastanjeträdet och idegranspelarna. Denna skuggning är ytterst liten i förhållande

till ytan. Majoriteten av dagen är ytan solbelyst även tidigt på morgonen vilket minskar risken för frostbildning under en längre tid av dagen under vinterhalvåret.

Utöver ljusförhållanden spelar även topografin en viktig roll i odlingsmanhang (Olausson, 2014). Jämförelsevis med den övriga parken och landskapet runt omkring är ytan ansenligt platt. Även detta är en förutsättning för odling. Den plana ytan skapar jämna förhållanden och säkerställer jämnt flöde av vatten och ljus (Ismangil Ismangil, D., Wiegrant, D., Hagos, E., van Steenbergen, F., Kool, M., Sambalino, F., Castelli, G., Bresci, E., & Hagos, F., 2016). Ismangil et.al. (2016) menar att genom att skydda en yta med vegetation reduceras risken för erosion.

Baserat på topografi och höjddata över Krapperups köksträdgård framgår det att ytan lutar i viss mån högre mot norr och sluttar nedåt till väst. Att ytan lutar uppåt åt norr är också en odlingsföreteelse då denna resulterar i en svagt lutande vägg mot söder. Detta ökar mängden värme som kan absorberas på platsen (Campbell, 2006). Att ytan lutar nedåt mot väst kan ha med den naturliga topografin att göra. Baserat på dessa förutsättningar är Krapperups köksträdgård en yta med goda förutsättningar för odling baserat på dess förhållanden.

Fig 12. Denna illustration visar solbelysningen i köksträdgården. Vid ett besök i Krapperups köksträdgård under hösten 2022 var det en väldigt blåsig dag. Jag kom dit på morgonen och vid tillfället var borggården och borgen i skugga. Det jag ville titta på specifikt var solbelysningen i köksträdgården då detta är en viktig förutsättning för odling. Det jag upplevde var en ytterst påtaglig effekt. Medan vinden ven i träden runtomkring Krapperup var det lä i köksträdgården. Medan skuggning fortfarande rådde i parken och vid borgen var det sol i köksträdgården. Köksträdgården är en välplanerad yta med syftet att skapa så goda odlingsförutsättningar som möjligt. Skiss av Ida Ek Mitchell, 2022.

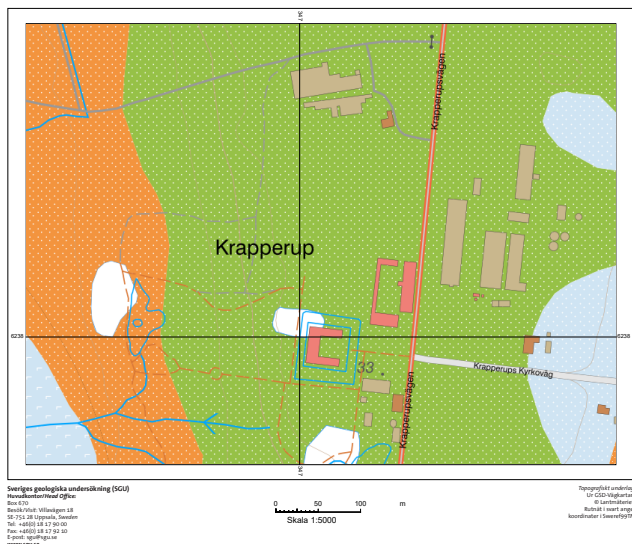
Jordart och odlingsförutsättningar

Den jordart som återfinns i Krapperups köksträdgård är isälvs sediment, sand. Detta innebär en väl sorterad jordart med avseende på kornstorlekar (SGU, 2020). Sand i odlingssammanhang är att föredra framför lera och silt då kornen är mindre och därmed löper mindre risk för kompaktering (Backlin, 2005). Sandjordar är heller inte lika känsliga för tjäle. Känslighet för tjäle är främst kopplat till högre silthalt i marken.

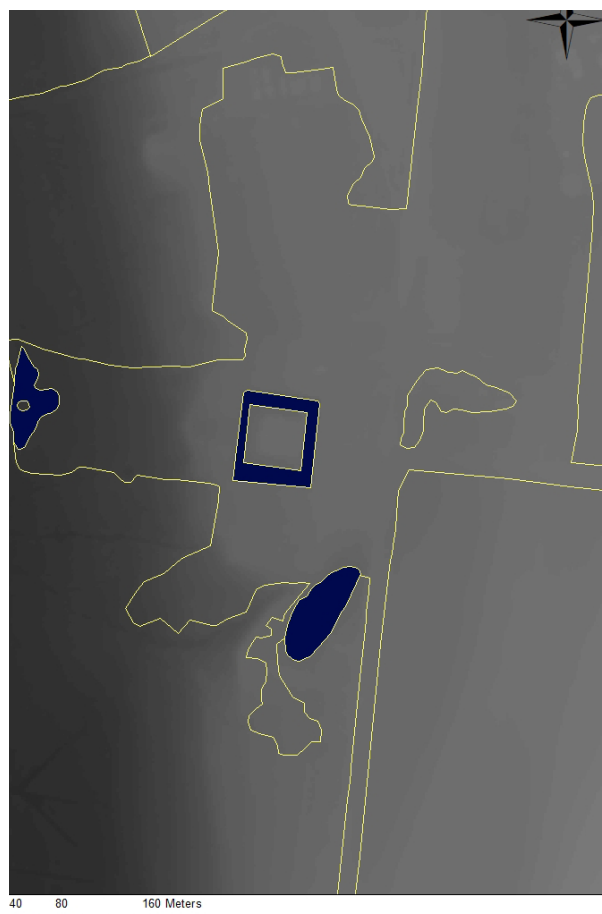
Hur väl en mark lämpar sig för odling brukar beräknas inom termer för ekonomisk avkastning och för att denna mark ska räknas som effektiv krävs rätt kemiska och geologiska förutsättningar (Backlin, 2005). Även tillgång på mineral är viktig för att marken ska fungera som odlingsmark, det vill säga att den inte är urlakad. Utöver de kemiska och geologiska komponenterna är tillgången på matjord, det översta lagret av jorden, viktig (Backlin, 2005). Detta jordlager bör därmed ha en högre mullhalt. Mull är det organiska material som tillförs som sedan bryts ner för att ge marken en högre vattenhållande förmåga, bättre jordstruktur och förenklar transporten av näringsämnen. För att odling ska kunna ske krävs en mullhalt på minst 3,5 % eller högre. Jordarten är

alltid densamma men näringsförhållandena kan variera och därför måste nästan alltid ämnen som fosfor, kalium och kväve tillföras för att optimera förutsättningarna och därmed skörden. Hur dessa näringsämnen tillförs kan ske på olika sätt. Dels via planeringen av växtföljder där växtfamiljernas näringssegenskaper nyttjas, dels att vid träda använda sig av grüngödsling eller att inför plantering gödsla marken (Crawford 2010).

Fig 13. Jordartskarta över Krapperup som visar den huvudsakliga jordarten isälvs sediment, sand (SGU).

Fig 14. Höjddata över Krapperups köksträdgård och park. Tydlig sluttning kan ses i väst mot dammen. Köksträdgården har en svag lutning nedåt i väst och en svag lutning uppåt mot norr. Data från Lantmäteriet.

Sektion A-A

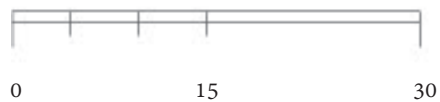

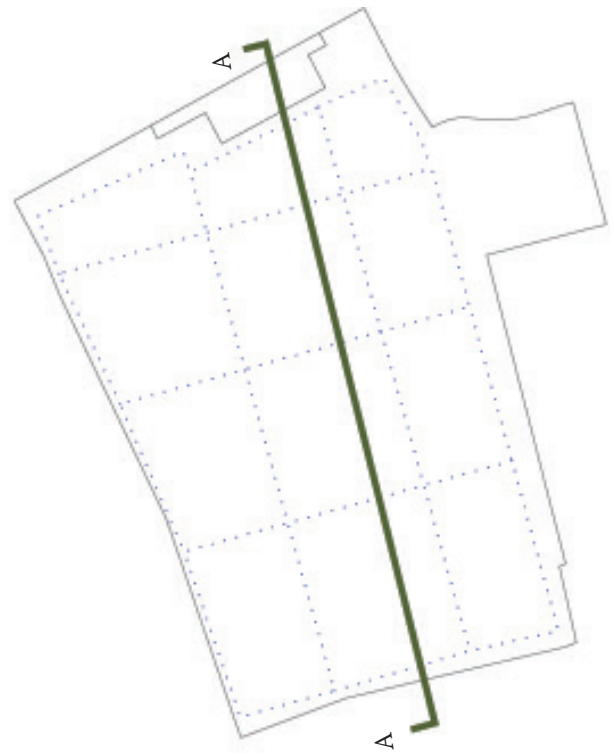
Plantering mellan köksträdgården och rosensträdgården

Gammal vegetation vid entrén

Blomstergata

Trädbuskage som sträcker sig längs med hela köksträdgården

.....
Växthus, mur och bakom-
varande byggnad
.....

Fig 15. Landskapssnitt över köksträdgården. Sektionen visar förhållandet med den vegetation som sträcker sig längst med köksträdgården samt mötet mellan rosensträdgården och köksträdgården. Skala 1:1000 (A4)

HISTORIK

Köksträdgårdens tidiga historia, en sammanfattning

Den första bilden av Krapperup är ett kopparstick som utgavs av fortifikationsofficeren Abraham Fischer 1759 efter en teckning av Gerhard Burman på 1680-talet. Kopparsticket illustrerar trädgården i tydliga kvarter (som var stilidealet från barocken). De plana ytorna som omger borgen menar Klintborg Ahlklo och Setterby Modéus (2007) kan ha använts till trädgårdsodling. Tollin (1999) menar att trädgården under det tidiga 1700-talet bestod av skyddade inhägnader med örtagård, kålgård och en frukthage. Sätessgården var även till skillnad från de angränsande byarna särhägnad. Tollin (1999) menar att redan innan den agrara revolutionen var Krapperups trädgård den största i Kullabygden. Lantmätaren Anton Ciöpingar (1671–1738) beskrev trädgården med planteringar av äpple, päron, plommon, vinbärs (ribs)- och krusbärsbuskar tillsammans med ört- och kålgård (Tollin, 1999). Tollin (1999) berättar att det även ska ha funnits en humlehage med 200 stänger.

Under den senare halvan av 1700-talet syns tecken på ett sammanknytande av trädgården formmässigt med borgen. Här inlemmas slott, vallgrav och trädgård i en helhet genom att omge huvudbyggnaden och vallgraven med trädgård på tre sidor (Hansson, 1997). I samband med 1800-talets trädgårdskonst blev köksträdgårdarna större och mer estetiskt lagda. Vidare beskrivningar om trädgårdens äldre historia återfinns i Vårdplanen om Krapperups park och trädgårdar.

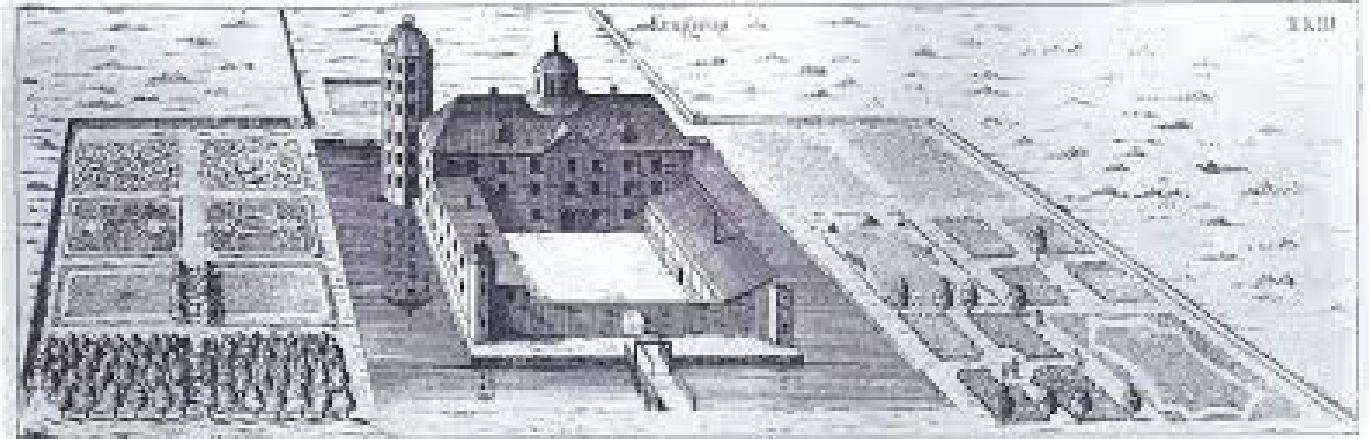

Fig 16. Kopparstick av fortifikations-officeren, 1759, Krapperups godsarkiv

Fig 17. Geometrisk karta från 1743, Lantmäteriet, historiska kartor

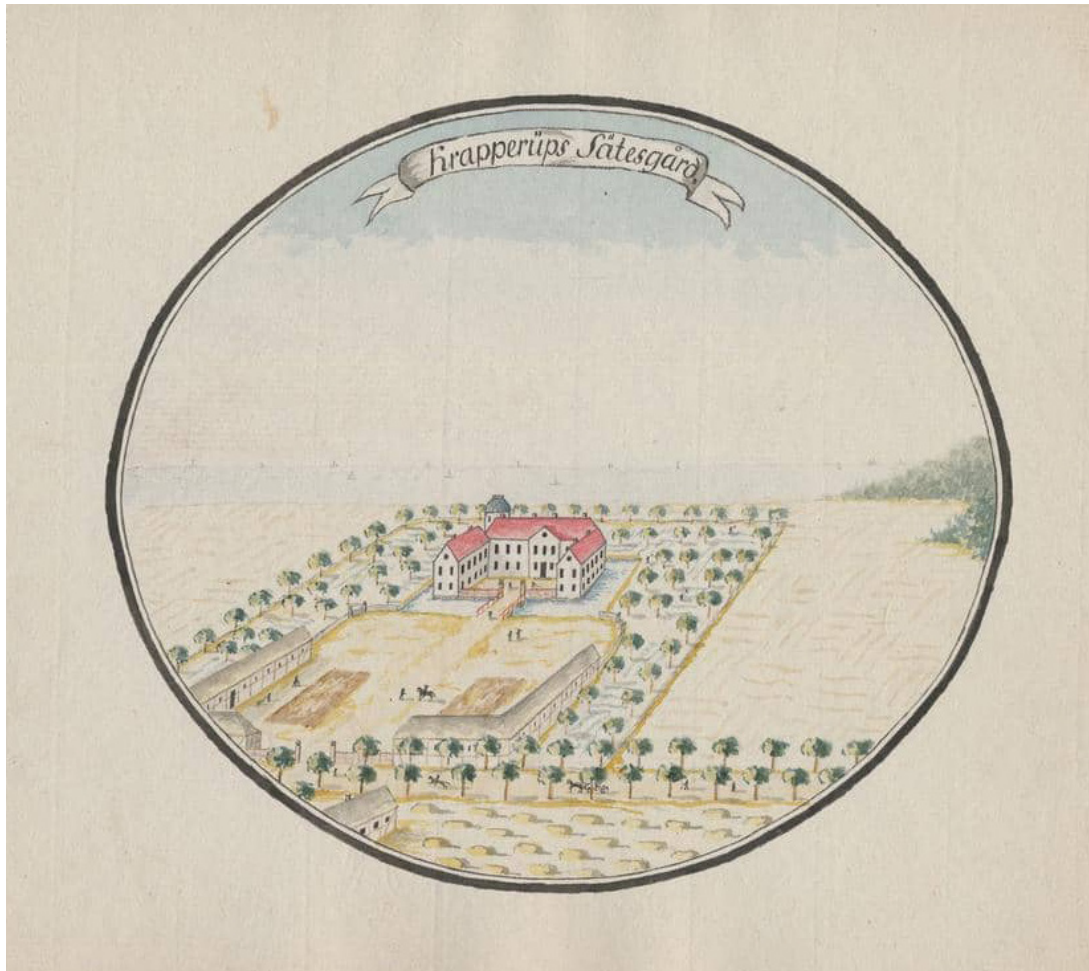

Fig 18. Målning av Anders Sigfrid Rålamb, 1780, Kungliga biblioteket, arkivbild.

Fig 19 och 20. Skånska rekognoseringskartan, 1812, Lantmäteriet, historiska kartor

Expansionen av köksträdgården

Under 1800-talet expanderades Krapperups köksträdgård. Ytan i princip dubblerades och fick nya kvarter samtidigt som en tydligare koppling mellan trädgården och övriga anläggningar etablerades. Inför expansionen lades flera förslag för parkens och trädgårdens utformning. Bland annat av Axel Otterström från 1859 samt Edvard Glæsel 1889 (Klintborg Ahlklo & Setterby Modéus, 2007). Förslagen är välillustrerade och detaljerade, med slingrande stigar och gångar, öppna ytor tillsammans med busk-, trädgrupper och solitärer. (Klintborg Ahlklo & Setterby Modéus, 2007). De förslag som lades fram av Axel Otterström och Edvard Glæsel finns bevarade i Krapperups godsarkiv.

När Nils Gyllenstierna d y övertog driften av Krapperup 1878 inleddes en lång period av omfattande arbete i parken. 1881 anställdes J P Jönsson som trädgårdsmästare som beskrevs vara ”insiktsfull och energisk” (Klintborg Ahlklo & Setterby Modéus, 2007). Under 1882 byggdes en ny trädgårdsmur. Gustafsson (1990) nämner att såväl vinterträdgård, orangerie, persiko-, vin-, och blomkaster samt en parkbyggnad skulle uppföras i samma riktning som trädgårdsmuren. Den nya trädgårdsmästarbostaden uppfördes i den norra delen av trädgården i slutet på 1800-talet (Gustafsson, 1990). Trädgårdsmästaren Jönsson anlade även en stor fruktträdgård öster om Helsingborgsvägen, idag Krapperupvägen.

Enligt Klintborg Ahlklo och Setterby Modéus (2007) förmedlades det under det tidiga 1800-talet växter från kolleger och intressenter som tog formen av en dendrologisk kunskapsbank. Delar av köksträdgården tog då formen av en plantskola för att skapa förutsättningar för att sköta och bevaka de dyrköpta frön och plantor som fanns på platsen. Att frön byttes nämns även av Gustafsson (1990) som menar att ovanliga växter var kostsamma och kunde vara svåra att er hålla. Att det fanns ett stort växtintresse på Krapperup under denna tid kan antyd as hos Nils Christoffer Gyllenstierna d ä, ägare från 1841. Tillsammans med flera familjemedlemmar skapade N C Gyllenstierna herbarium av växter insamlade runt omkring på Kullabygden och i trädgården (Gustafsson, 2012). N C Gyllenstiernas eget herbarium donerades till Lunds botaniska trädgård och innehöll

114 exemplar av olika växter (Gustafsson, 1990). Att intresset för botanik var så stort låg i tiden. N C Gyllenstierna hade uppdraget att samla in vilda växter från Kullaberg (Gustafsson, 1990).

De traditionella herrgårdsträdgårdarna innehöll troligtvis några av de finare grödorna för tiden såsom sparris, kronärtskockor och svartrötter (Klintborg Ahlklo & Setterby Modéus, 2007). I kvarterens hägn var det inte endast fruktträd i form av äpple, plommon, körsbär och päron utan även valnöt, persika och mullbär, som även beskrivs av Axel Gyllenstierna i hans hågkomst om Krapperups trädgård i Lustträdgården från 1922.

Det var även vanligt i Skåne generellt att man med förkärlek blandade köksväxter med prydnadsväxter, fruktträd med ädlare trädslag och prydnadsbuskar med bärbuskar (Hansson & Hansson, 2013). Detta antyd s även i de enklare planteringsplaner som återfinns i Krapperups godsarkiv där en kombination av b.l.a. spaljerad Lind (*Tilia* ssp.), fruktträd av olika sorter och några beskrivna köksväxter och prydnadsväxter fanns utplacerade. Hansson & Hansson (2013) menar även att samma sorts trädgårdar fanns i Danmark och Tyskland. Kvarteren var ofta kantade av buxbom och i kvarterens hörn återfanns fruktträd.

Denna trädgårdsperiod, som förekom från mitten på 1850-talet till år 1914, beskrivs som den Viktorianska stilen (Hansson & Hansson, 2013) eller som den Oskarianska (Svalin Gunnarsson, 2012) efter Kung Oskar II i Sverige. Svalin Gunnarsson (2012) menar att denna period var otroligt rik gällande trädgård. Hortikulturen stod på sin höjdpunkt och ekonomiska möjligheter tillsammans med teknisk utveckling skapade förutsättningar för att en samlad kunskap om trädgård fick blomma ut. På de stora godsen fanns en högintensiv trädgårdskultur i form av professionell odling utförd av skickliga yrkesmän i form av trädgårdsarkitekter, trädgårdsmästare, för män och lärpojkar.

Det som under det tidiga 1700-talet bar syftet att skapa de fulländade köksträdgårdarna (Hansson & Hansson, 2013) ansågs senare under 1800-talet

Fig 21. Karta över park och trädgård, Pettersen, Krapperups godsarkiv

handla om läran kring vegetation och hur denna fungerade som ett förädlade av människan.

Svalin Gunnarsson (2012) beskriver att 1800-talets trädgårdsmästare hade stor omsorg av detaljer, såg att framgång endast kunde sköras genom hårt, oförtrutet arbete och att ordning i trädgården var av största vikt. Utöver ordningen var även punktlighet en central faktor, om exempelvis sådden inte var i jorden i tid skulle inte heller skörden vara redo i rätt tid och därmed stoppa andra arbeten. Känslan av kontinuitet för de olika uppgifterna kopplat till köksträdgården skulle förmedla ödmjukhet och tillfredsställelse (Svalin Gunnarsson, 2012).

Inom kokkonsten var blekta grönsaker en högt uppskattad metod under 1800-talet (de Vahl, 2022). Metoden att bleka grönsaker har använts sedan antiken men fick ny popularitet med 1800-talets köksträdgårdar (Hansson & Hansson, 2013). Tillvägagångssättet var enkelt; den växt eller växtedel som skulle blekas övertäcktes av antingen kupor av halm eller specialtillverkade "forcing pots" av terrakotta.

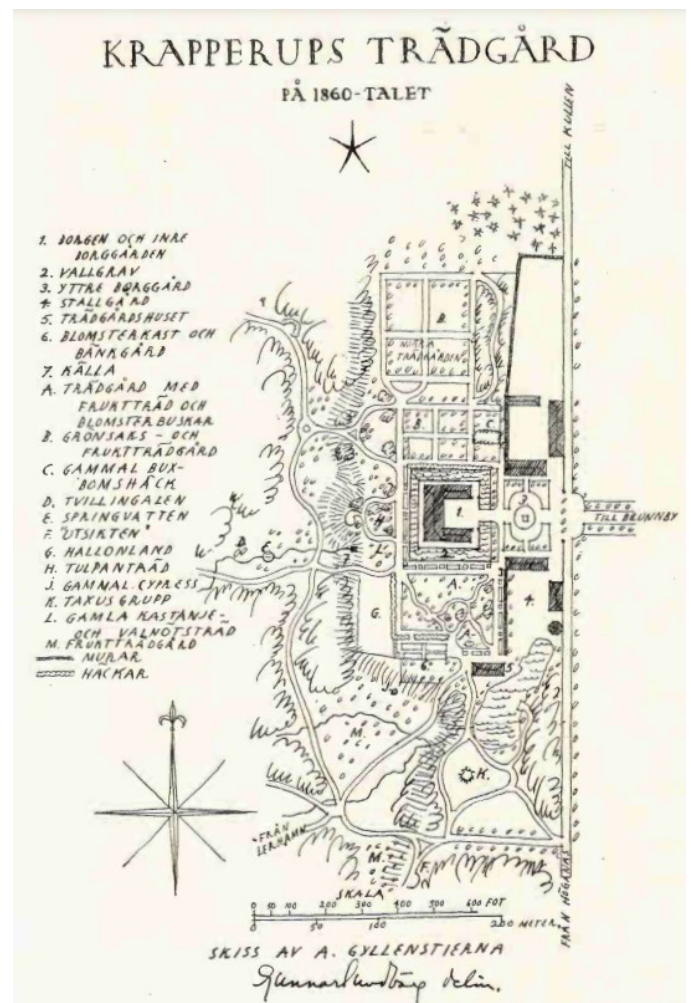

Fig 22. Skiss över trädgården 1860 av Gustav Sundbärg 1922, Lustgården

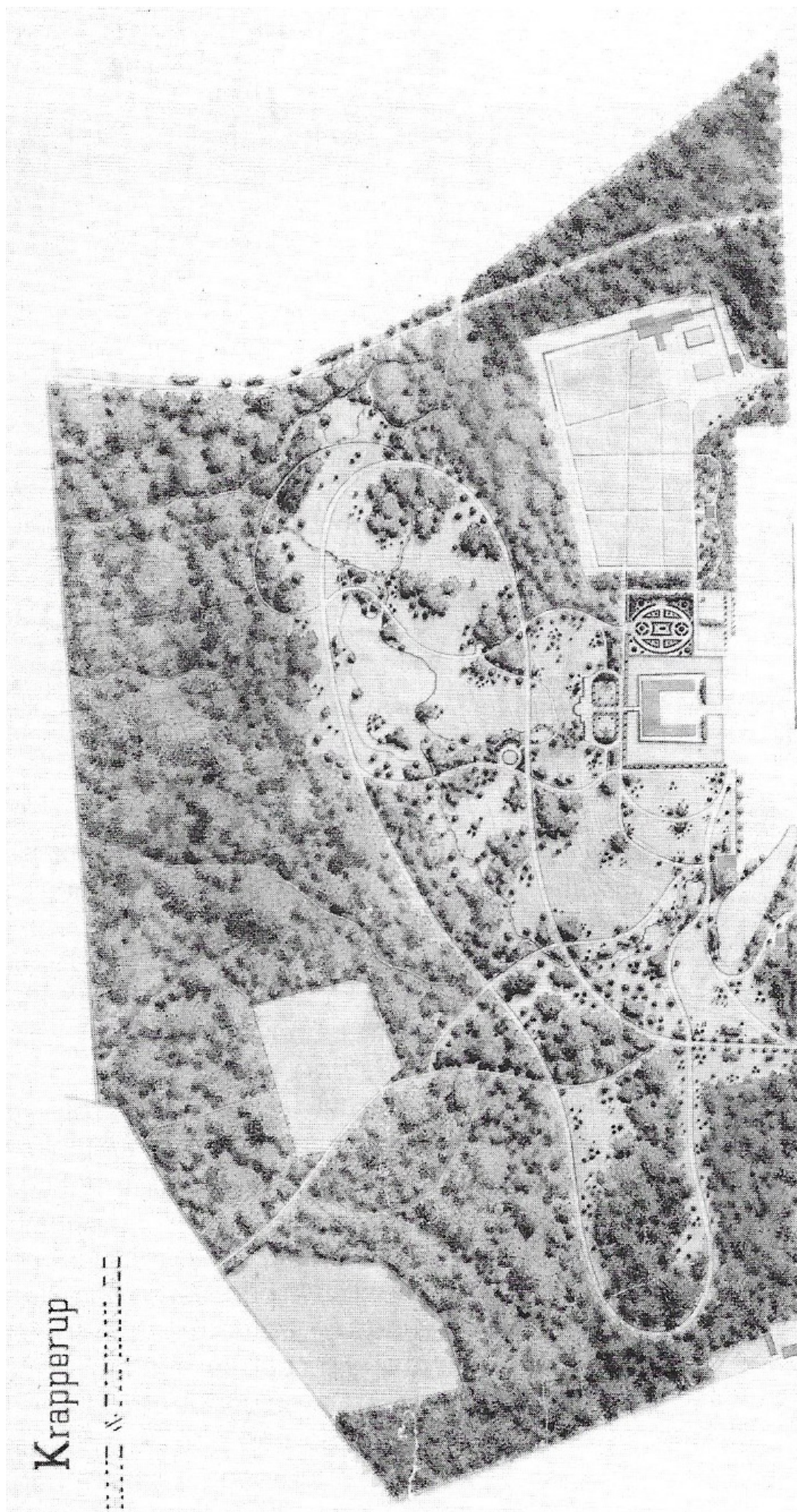

Fig 23. Have- og parkanlæg, Glæsel 1889. Planritningen är väldigt detaljerad och oerhört väl genomförd. (Krapperup godsarkiv)

Utvecklingen under Nils och Ellen Gyllenstierna - Edvard Glæsel och Jens Peder Andersens förslag

När landskabsgartner Edvard Glæsel lade sitt förslag fick det ett betydande genomslag. Förslaget lämnades fram 1889 och är ett praktexempel på en arkitektonisk och utomordentligt väl genomförd trädgårdsanläggning (Klintborg, 1990). Klintborg (1990) beskriver Edvard Glæsels förslag som mer avskalat jämfört med andra anläggningar i den engelska lanskapsstilen. Linjerna är mer generösa och har en enklare utformning utan större utsmyckningar. Efter kartan från Glæsel är köksträdgården indelad i 11 olikstora kvarter, en öppen yta för drivbänk, tydliga tvärxlar som sammanlänkar gångarna längs med borgen med köksträdgården. I Köpenhamns universitetsbibliotek förekommer skisser, växtlistor och korrespondens som kompletterar det förslag som Glæsel lade fram. Korrespondens fördes mellan Glæsel och de båda trädgårdsmästarna som var verksamma vid Krapperup under 1800-talets slut och 1900-talets början. I korrespondensen skrivs det om växthusets olika mått för kasten samt beslut om att placera kordongträd längs med blomstergatans yttre sidor.

Utöver Krapperup lämnade Glæsel även förslag för Sofieros slottspark, slottsparken i Malmö, västra kyrkogården i Köpenhamn, Bispebjerg kyrkogård samt ett större antal små som stora anläggningar i såväl Danmark som Sverige. Glæsel studerade trädgårdskonst i England, Tyskland, Frankrike och Italien (Havebrugshistorisk selskab, 1971). En viktig aspekt som Glæsel gjorde var att arbeta med platsens terräng. Detta är synligt i förslaget från Krapperup då höjdkurvor ritats ut i röda punktlinjer med en ekvidistans på bara en meter (Klintborg Ahlko & Setterby Modéus, 2007). Punktlinjerna följer den branta terrängen längs med den östra sidan av parken. Gällande köksträdgården skissade Glæsel på ett växthus som aldrig genomfördes (Klintborg Ahlko & Setterby Modéus, 2007). Enligt Lund (1997) kan Glæsel tillskrivas titeln som en av de sista "Landskapsträdgårdsmästarna" då han var en länk till det arkitektoniska stilidealet om landskapsparken.

I den senare upprättade häradskartan från 1910 syns det redan förändringar i köksträdgården med 9 tämligen lika kvarter tillsammans med två mer av-

långa som sträcker sig längs med trädgårdens östra och västra sida (Se bilaga 4). Det gemensamma för de båda kartorna är de tvärgående axlar som korsar Krapperups anläggning. Den nord-sydliga som riktas mot köksträdgården och den öst-västliga som korsar godset och fortsätter i form av en vidsträckt allé i riktning mot Brunnby. I början på 1900-talet blev Glæsels hälsa sämre varav arbetet med parken gavs till hans lärning Jens Peder Andersen (Klintborg Ahlko & Setterby Modéus, 2007).

Då Glæsel avslutade arbetet med Krapperups trädgård tog hans lärning Jens Peder Andersen över (Klintborg, 1990). J P Andersen beskriver det fortsatta arbetet med Krapperups park i tidskriften "Havekunst" från 1930, för vilken han var redaktör. Han beskriver att han blev tillkallad till Krapperup från 1915 (Andersen, 1930). På planerna framtagna av J P Andersen är inte köksträdgården inkluderad. Planen visar endast parken fram till Rosenträdgården. Andersens tillägg till parken återfinns i dammen längst till väst och Rhododendrongången (Klintborg, 1990).

Den anläggning som köksträdgården resulterade i under denna period var storslagen. I mitten av 1880-talet anlades de nya driverierna i norr som bestod av blomkast, varm- och kallhus, vinkast, persikokast, frukthus, och formeringshus som värmdes upp av två ångpannor (Ramsay, 2007). Omkring 1890 hade köksträdgården utökats till 1,5 ha varav det vid sidorna om köksträdgården återfanns spaljerade fruktträd (Ramsay, 2007). Växthus, drivbänkar och trädgårdsmästarebostäder var givna inslag i köksträdgården. Även blomsterkvarter för snittblommor var vanliga som användes för bland annat håruppsättningar och i klädedräkten för kvinnorna och blomsterarrangemang för matborden (Hansson & Hansson, 2013) (Svalin Gunnarsson, 2012). Köksträdgården skulle inte heller endast försörja herrskapets behov utan även de som arbetade vid godsen. Det var vanligt att hålla trädgårdstävlingar. När den nya fruktträdgården anlades öster om landsvägen med 150 päron- och äppelsorter, hämtade Krapperup hem första pris i Helsingborgs-utställningen 1903 (Ramsay, 2007).

Korrespondens mellan trädgårdsarkitekt och trädgårdsmästare

Den korrespondens som hänvisas till är brev mellan framför allt Edvard Glæsel och de båda trädgårdsmästarna J P Jönsson och Carl Lundqvist som var verksamma i Krapperup under slutet på 1800-talet och in på 1900-talet. De aspekter som nämns i korrespondensen berör såväl köksträdgården som andra anläggningar kopplat till Krapperup. Citerade brev är exempel ur korrespondensen under perioden 1896 och 1906. Korrespondensen bedöms som viktig då informationen om köksträdgården skapar ett bättre underlag gällande vad trädgården varit. Breven är främst skickade från trädgårdsmästarna till trädgårdsarkitekten Edvard Glæsel. Korrespondensen är hämtad från Köpenhamns universitetsbibliotek. Mer korrespondens finns säkert att tillgå men har i denna studie, vid detta tillfälle inte tagits med. Korta kommentarer ges till varje brev.

Ur brevet från **december 1895** brev framgår att det funnits kordongträd och ger indikationer på vart de varit placerade. Resonemanget från Jönsson tyder på kunskap om att spaljéträd kräver mycket ljus och att de skulle se mer estetiskt ut om träden fick stå i grupper.

I brevet från **februari 1896** förs ett resonemang gällande kordongträden och om de skulle placeras som en dubbelspaljé. Det finns även ett ekonomiskt resonemang gällande om det inte var billigare att driva upp träden utan spaljé. Från båda breven 1895 och 1896 framkommer arbetet med spaljéträden. Därmed kan det beläggas tillsammans med andra källor att spaljé och kordongträd varit en del av köksträdgårdens struktur.

I brevet från **februari 1899** görs en beskrivningen om kasten kopplat till växthuset och måtten mellan drivbänkarna.

I brevet från **mars 1899** görs en vidare beskrivning av måtten av växthuset, de olika kasten och drivbänkarna. Carl Lundqvist beskriver att resultatet blir ”mycket snyggt” och att huset ännu inte målats. Tillsammans med växthus har drivbänkar förekommit i köksträdgården.

I brevet från **november 1903** skriver Lundqvist om ritningar av tennisbanan som på olika sätt inte överensstämte med det som önskades. Ritningarna skickades tillbaka med förhoppningen att de skulle komma tillbaka i tid för kunna att beställa trappstenar innan ”vårbrådskan”.

I brevet från **juni 1906** skriver Lundqvist angående ritningar om kyrkogården och gravvalvet i Brunnby.

Vad korrespondensen skapar är en förståelse för det immateriella kulturarvet som berör kunskaper kring trädgårdsarbete, odling och växtmaterial (Flinck, 2013). Nämligen trädgårdens hantverk. I breven beskriver trädgårdsmästarna vilken typ av vegetation som funnits på platsen vilket därmed indikerar på de metoder som använts. Exempelvis gällande dubbelspaljéer och kordongträd. Kordongträd hänvisar till fruktträd med en huvudstam, korta sidokott som är fruktbarande som lutas i en 45 gradig vinkel (RHS, 2023). Tekniken är lämplig för platser med litet utrymme. I Sverige finns det en problematik gällande denna mer muntliga tradition då mycket kunskap försvann när lärlingssystemet övergick till ett skolsystem utan tidigare praktik (Flinck, 2013). Vidare menar Flinck (2013) att inget krav åläggs staten eller myndigheter att söka information utan att det ligger på utövarna själva att anmäla metoder och traditioner som fortfarande hålls vid liv. Ett sätt att framhäva de metoder som användes historiskt i

Krapperrup den 6 dec 1895

Landskabsgardner Herr Edv. Glæsel

Emedan försändelsen har ofullständigt framkommit kom den att ligga på "...” nästan 14 dagar till, emedan jag trodde det var en vinförteckning eller dylikt, jag gjorde mig därför ingen brådska med att läsa ut densamma derut dröjsmålet. Någon tillika utläggning hann ej nu "...”, emellan hela stycket är uppgräfnat med djupa diken. I synnerhet längs murerna i och för att göra en mur för att hindra räffsorna af kuskanjerna ... att gå in i anläggget. Jag undrar om inte de upprätta kordondträden i stället borde stå i grupper och enstaka eller också om "...” lågt 6-7 tot, jag tror det blefva vackrare. I om nu tvungen visar får man ju sätta upp spalier till dem också och det tror jag skulle se mindre vackert ut på den lilla planen? "...” komma de träden som skala stå bakom för mycket i skuggan af spalieret. Det kan nog ända att det vore det billigaste osv men af hänsyn jag nämmt mindre fördelaktigt eller hur? Ving... få vi nog låta byta "...” men...

Högaktningsfullt

J P Jönsson

Krapperrup den 16/2 1896

Herr Edv. Glæsel

Jag anser det ej vara behöfligt att jag sänder ritningarna tillbaka med några ändringar, enär jag helst helt och hållet öfverlemnar anordningen till Herr Glæsel. Det var ju eljest det "...” espalist från grunden bort till thujahäcken, som jag önskade sålunda att träd kunde sättas på båda sidor (dubbelspalier) och att detta kunde infattas af cordongträd på båda sidor och äfven af smultron. Vi få nog lof att använda gräskanter emedan stenplattor bli för kostsamma. För billigheten och äfven för utseende har jag för mig att de upprättsående cordongträden kunna uppdragas utan esplaiier, åtminstone tror jag det vid förenklig passning går för sig?

Jönsson till Glæsel

Krapperrup den 6/2 1899

Herr Edv. Glæsel

Har ingen anmärkning att göra utan jag hade tänkt lägga barken 1 meter från persikokasten, sedan blir det plats för en kallbänk framför som kommit i linje med förmyningen, och en väg mellan bänken och kallbänken af 2.40 breda. Så hade jag tänkt det man är ju i behof av en kallbänk också att sätta rosor m.m. såm arifves i.

Högaktningsfullt

Carl Lundqvist

Krapperrup den 26/3 1899

Herr Edv Glæsel

Ber mycket om ursäkt för mitt långa dröjsmål, var första tiden lite borta och har fullständigt helt glömt det många dagar. Persikokasten utv. 3.80 Inv. 3.70 nedna och 3.50 öfra ändan d.v.s. vid vinkasten.

Främre jordbädden i vinkasten har samma nivå som persikokasten i öfra ändan, bakbädden 3 gånger högre. Rören i vinkasten ligger 38 cm under den främre rabattens nivå. Bänkarna äro nu alla baktill men ännu har det ej färgats på huset. Det hela bliva mycket snyggt. Hoppas jag förstått Herr Glæsel rätt och uppgivet önskade mått.

Tecknar med högaktning

Carl Lundqvist

Krapperrup den 29/11 1903

Landskabsg. Herr. Edv Glæsel

Till eran å "...” får jag meddela att den på kontoret befindliga grundplanen förmodligen härör sig från ett för en del år sedan af Herr Glæsel utarbetat förslag som aldrig blev utfört. Linjen a.b. är därför riklig och C.D. existerar ej, utan se gångarna och "...” i stället ungefär ut som de af mig uppdagna blåa linjerna. Tennisbanans läge är därför ej heller rätt, utan sträcker stycket sig så långt, som måtten på min skiss visa, eller till det blåa streck som jag tillfogat. Den med blåa linjer uppdagna rektangeln är rätt placerad så stämman de nog ej, ty terrängen har vid ett par tillfällen bilvit något förskjuten. Profilen af nedgången återsändes också. Enär jag förmodan att inget definitivt beslut derom fattats. Detta förslag vara vi dock tacksamma snarast få oss tillsändt, för att kunna få beställa trappstenarna i god tod, så vi kunna få undanstökat de gröfsta förarbetena innan vårbrådskan kommer.

Högaktningsfullt

Carl Lundqvist

Krapperrup den 30/6 1906

Herr landskabsg. Edv. Glæsel

Då baronen var i Köpenhamn på genomresa till ... lär han ha talat med Herr Glæsel om att komma hit kom "veckan..." som vi nu emellertid väntat förgäves vecka efter vecka, få får jag ... herr Glæsel och baronen kommer tillbaka omkring den 10 de juli ifall Herr Glæsel till den tiden kunna hinna komma juli ut, Baronen önskar så fort som möjligt "önskat" fråga. Du är ju som bekant med kyrkogården i Brunnby. Ingen röra vi lönsamt få ritningarna till anläggget innan allt för långt.

Högaktningsfullt

Carl Lundqvist

Krapperrups köksträdgård är att studera korrespondensen mellan trädgårdsmästarna då denna verkar ha förts flitigt. Specifika metoder som användes i Krapperrups köksträdgård kan därmed undersökas mer ingående.

ODLINGEN

1800-talets odling

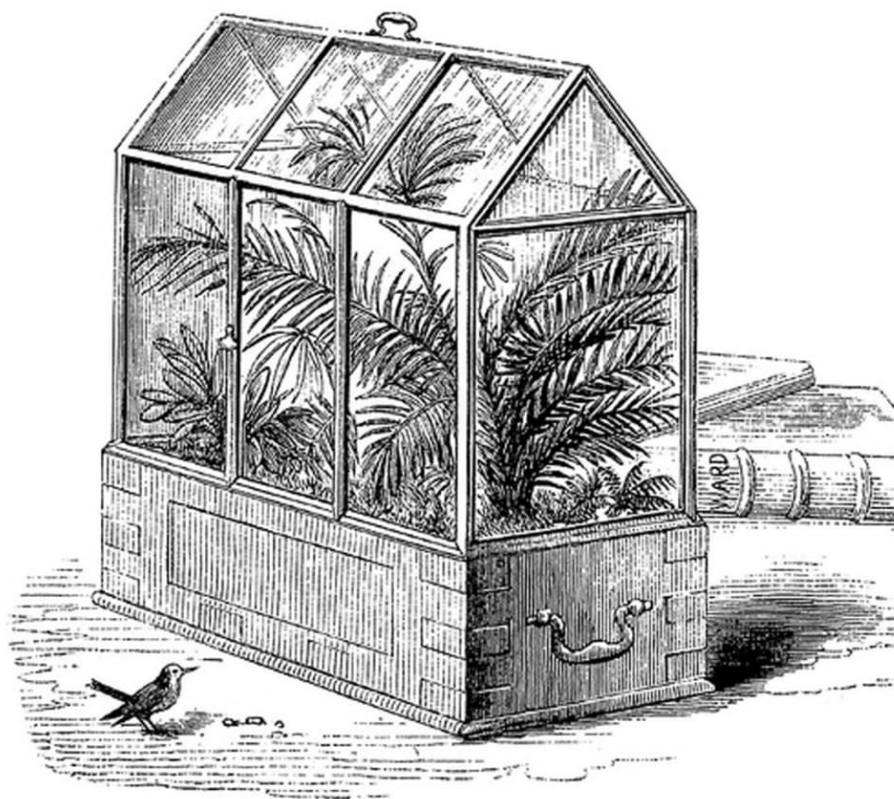

Fig 24. The Wardian Case. Portabelt växthus som underlättade transporter, John Van Voorst 1852

Odling i Krapperups köksträdgård har bedrivits under lång tid och även varit spridd över hela området (Gyllenstierna, 1922). Vad den stora expansionen av trädgården visade var att man introducerade nytt växtmaterial, planerade ytan väldigt noga för att skapa så goda odlingsförhållanden som möjligt och införde mer strukturella faktorer till trädgården.

I Axel Gyllenstiernas hågkomst från 1922 beskriver han odlingens expansion i såväl köksträdgården men även till öster om Krapperupvägen. Där anlades ett nytt grönsaksland samt fruktträdgård av trädgårdsmästaren J. P. Jönsson. Han beskriver att trädgårdsmuren i norr var färdigställd redan 1882 vilket sedan gav upphov till växthuset och kasten. J. P. Jönsson lämnade sin befattning 1887 och efterträddes av Carl Lundqvist. I den korrespondens mellan Carl Lundqvist och Edvard Glæsel som tidigare nämnts beskrivs arbetet och måttsättningen av växthuset under år 1899 samt konstruktionen av drivbänkar och placeringen av växtbäddarna. Under perioden ca 1860–1920 skedde en enorm förändring i parken. Det talas även om hur ett ti-

digare hallonland fick ge vika för anläggningen av engelskt inspirerade gräsmattor (Gyllenstierna, 1922). Gyllenstierna (1922) ger en väldigt målande beskrivning över det nya tempot som vid tiden förekom i parken; ”Krapperups trädgård har alltså nu en mycket stor utsträckning, och man förvånas icke då, att man nästan alltid möter trädgårdsmästaren på cykel ilande från ett håll till ett annat”. Han specificerar även i sin hågkomst att i de första sex kvarteren i den då ’Norra trädgården’, köksträdgården, utgjorde planteringar av sparris, kronärtskockor, bärbuskar, fruktträd samt kvittenpäron.

Under tidsepoken 1800–1900 skulle godsträdgårdarna vara självförsörjande på tidens grönsaker, bär och frukter (Svalin Gunnarsson, 2012). I och med de nya innovationer och uppfinningar som fanns att tillgå skapades större möjligheter att odla växtmaterial som tidigare varit svårt i ett nordiskt klimat. En stor växtboom under 1800-talet gav även förutsättningar för att odla mängder av nya och spännande sorter. Enligt Hansson (1997) hade det aldrig tidigare funnits tillgång till en sådan variation

av arter, sorter och varieteter på marknaden samtidigt. Många uppfinningar låg bakom tillgängligheten såsom Nathaniel Bagshaw Wards uppfinning ”The wardian Case”, ett portabelt växthus. Tekniken för glastillverkning förbättrades som resulterade i att mer betydande växthus kunde byggas med större och framför allt tunnare glas. Det finaste exemplet på detta från den tiden är växthuset i Kew Garden av Decimus Burn. Andra aspekter var ångbåten och tågtransporter som gjorde det enklare att frakta växterna över Europa.

En planta som Hansson (1997) menade var ett särskilt exempel på växtboomens effekt var Dahlian. Dahlia introducerades till Sverige i början på 1800-talet, med härkomst från Mexiko. Idag finns tiotusentals olika sorter och det kan vara stora skillnader i allt från färg, storlek och form. Av de ursprungliga arterna är det *Dahlia coccinea* och *Dahlia variabilis* som betraktas som stamfäder till dagens dahlior. I ett förslag på en perennplantering från Krapperup (utan år) finns Dahlia med i kompositionen. Godsen fungerade under 1800-talet som försöksfält för nya växter med syfte att förbättra lantbruket (Klintborg, 1990). Klintborg (1990) menar att detta även förekom under Nils Christoffer Gyllenstiernas tid då han drev en plantskola där avancerade försök bedrevs med provodling och provympning av olika sorters lövträd.

Säsongerna i Krapperup mellan 1892-1897

Vid studier av materialen från Krapperups godsarkiv och framför allt räkenskaper gällande trädgården bedömdes dessa år vara av särskilt intresse på grund av den expansion som rådde under denna tid. Det som gör räkenskaperna för denna period så intressanta är möjligheten att korrelera inköp, utgifter och skörd. Skörden som noteras kan även ge indikationer på när vissa köksväxter och bär introducerades till trädgården samt varifrån inköpen kom ifrån, d.v.s. vilka plantskolor man handlade från.

Enligt trädgårdsräkenskaperna nämns persikor redan 1892. Det går även att se en ökad skörd av persikor året efter samt större inköp av annat växtmaterial. Räkenskaperna berättar om flera specifika

köksväxter, bärbuskar och fruktträd som odlades på platsen. Utöver persikor och vindruvor odlades även melon, aprikos och tulpaner. 1895 noteras även inköp av ett bisamhälle.

Gällande utgifter noteras plantskolor som växtmaterial inhandlats från, resor till olika platser samt inköp av verktyg. Under 1892 gjordes flera resor till b.la. Ramlösa plantskola, Helsingborg, Köpenhamn, Alnarp och Övedskloster. Från Ramlösa plantskola köptes framför allt rosor, frukt och bär, träd och buskar (Börjeson, 2015). Från Övedskloster köptes perenner och lökväxter och enligt Börjeson (2015) bestod en stor del av försäljningen av Dahlia. Från Alnarps trädgårdar skedde också en försäljning främst av frukt och bär, träd och buskar. Gällande inköp av växter noteras frön från Hamburg, frön och blomsterlökar från England, jordgubbsplantor från Tyskland, blomsterlökar från Holland (b.la. *Lilium harrisi*, idag *Lilium longiflorum* var. *Harrisi*), cyklamenfrön från Hamburg samt perenna växter från Tyskland. Bland verktyg noteras exempelvis biamar, krukor från Höganäs samt spadar och skyfflar. Från 1893 är det liknande inköp från motsvarande platser. Vidare noteras inköp av persikoträd, penséfrö från Hannover men även orkidéer från Hamburg. Inköp från olika städer i Tyskland genomfördes även under 1894, samt att resor utfördes till Helsingborg och Köpenhamn. Vidare specificeringar av inköp görs av primulor och frön från Tyskland och cyklamenfrön från Hamburg.

Nytt för 1895 är inköp från plantskolan ”Jensens fröhandel” samt inköp av växter från Helsingör. Från detta år görs det även resor till Helsingör. Blomsterlökar från Holland nämns och bland skörden noteras tulpaner som en inkomst. Vidare under 1896 återfinns liknande poster. En resa ägde rum till den Nordiska industri- och slöjdställningen, som tog plats i Malmö mellan juni och september 1896. Resan dit förekom i juli.

Andra belägg för att just tulpanodling förekom på Krapperup återfinns bland de många pressade växter som bevarats. Redan 1898, pressade Ebba Gyllenstierna, då 13 år gammal, en trädgårdstulpan (*Tulipa gesneriana*) som ska ha kommit från Krapperups trädgård (Benzer et.al, 2019). Att det fanns ett intresse för botanik har tidigare nämnts via Friherre Nils Christoffer Gyllenstierna (1789–1865) som b.la. studerade i Uppsala och var aktiv i

det Linnéska institutet som bildades i Uppsala kring 1807, till minnet av Linnés födelse (Gustavsson, 2012). Bevarade presseexemplar tyder på att denna tradition av botaniskt intresse fortsatte med yngre generationer.

Två poster som benämns som ”diverse grönsaker” och ”blomsterplantor” är mer svårtydda. Vad dessa poster skänker mer tydlighet kring är tidpunkterna på säsongen då de nämns. Posten diverse grönsaker täcker mer eller mindre hela året vilket innebär att godset hade tillgång på grönsaker under hela säsongen. Posterna kring blomsterplantor är mer belagda kring vår- och sommarsäsongen. Några blomsterarter och köksväxter benämns specifikt. Exempelvis, gällande köksväxter lyfts, vitkål, bruna bönor, grönkål, sparris, rabarber, selleri och sättpotatis. Gällande blomsterväxter nämns exempelvis hyacint, tulpaner, luktviol, pelargoner, krysantemum och cyklamen. Om blomsterväxterna var en del av blomstergatan eller övriga planteringar framgår inte.

Säsongerna i köksträdgården 1900 och framåt

Som en fortsättning på säsongerna på Krapperup följer här ett avsnitt om räkenskaperna under 1900-talet. I generella drag odlades liknande köksväxter, bärbuskar och fruktträd som under slutet på 1900-talet. Dessa var exempelvis körsbär, äpple, päron, hallon, potatis, kålväxter och bönor. En av de stora skillnaderna är att räkenskaperna under denna tid var mycket mer detaljerade. Detta blir främst tydligt via indelningen av olika växtkategorier. Kategorierna är först indelade i fältodlingen och det som drevs upp i drivbänk och växthus. Inom kategorin fältodling återfinns; diverse, frukt, jordgubbe, körsbär, hallon, krusbär och vinbär, frilandsplan, grönsaker, potatis och tomater. Inom kategorin drivbänk och växthus återfinns; Meloner, grönsaker, kransar, blommor, gurkor och tomater. Detta ger en större inblick i vad som odlades i Krapperups köksträdgård och gällande de inkomster som gjordes för respektive kategori. I räkenskaperna betecknas varje kategori med kronor och ören. Under åren som räkenskaperna omfattar noteras vissa

odlingsexempel som är såväl nya som gamla. Inom kategorin *grönsaker* återfinns exempelvis grönkål från 1916, gurka under perioden 1916-1918 samt kronärtskocka från 1927. I räkenskaperna återfinns även poster som berör utgifter. Utgifterna gäller framför allt löner till de som arbetade i parken och trädgården. Utöver löner noteras specifika inköp, kostnader för reparationer samt räkningar gentemot plantskolor. På det sättet är räkenskaperna tämligen lika varandra. Bland lönerna går det att se att under säsongen i parken och trädgården arbetade mellan 3 och 10 personer. Som lägst under vintermånaderna och som flest under sommarmånaderna. Andra intressanta utgifter som nämns från räkenskaperna är inköp av fotogen, glaskistor och kristallfotogen vars koppling var till trädgården.

Gällande inköp noteras blomsterlökar från Tyskland b.l.a. av Narcisser och Dahlia. Att Hyacint, Cyklamen och andra blommor odlades i trädgården framgår även av dessa räkenskaper. Särskilt görs större intäkter av just blomster som var kopplade till drivbänkarna och växthuset. Av de plantskolor som nämns lyfts b.l.a. Kullens plantskola som var verksam mellan 1932–1952 enligt dess priskuranter. Enligt Börjeson (2015) sålde Kullens plantskola främst frukt, bär, träd och buskar.

ORNAMENTALA VÄRDEN

Blomstergatan i köksträdgården

En av de mest framstående strukturerna som fanns i köksträdgården var blomstergatan. Blomstergatan sträckte sig från entrén till växthuset i norr vilket är en sträcka på ca 170 meter. Blomstergatan återfinns på fotografier från 1920. Blomstergatan utgjorde parkens tvärxel norrut, som genomskar köksträdgården. Flera foton finns över blomstergatan samt en akvarell av Axel Gyllenstierna från 1933. Motivet av en blomstergata var ett av de mest populära motiven inom trädgårdskonsten under denna tid (Svalin Gunnarsson, 2012). Diverse foton av blomstergatan tyder på att den kantades av lavendel för att sedan ha en kombination av perenner och anueller kopplat till sig.

De foton som tagits av blomstergatan (1920–1977) kan ge indikationer på hur den har sett ut. Det tidigaste fotografiet över blomstergatan är ett vykort från 1920. På fotot syns den vidsträckta lavendelkanten och de formklippa idegranspelarna som mindre konliknande skulpturer. Planteringen är tämligen jämn i sin höjd och minst två större träd fanns placerade precis vid idegranspelarna. Från 1930 görs en resa av Allmän Svensk Trädgårdsförening som gör observationen över köksträdgården och blomstergatan med citatet; ”Krapprup har en mycket stor och fin fruktträdgård med en myckenhet formträd och gott om vacker frukt i år, särskilt på spaliertäden. Bland formträden lägger man märke till en väldig krona närmast till formen av en myrtenkrona, som är formad av ett äppelträd och står i själva prydsträdgården mitt emellan tvenne resliga gamla pyramidtaxus”. Baserat på detta citat kan man anta

att de träd som står nära idegranspelarna är större äppelträd. Enligt citatet fanns det även spaljéträd i köksträdgården på 1930-talet. Att spaljéträd stått vid trädgårdsmuren är fastställt men det går även att urskilja från Häradskartan 1910 att alla de dåvarande kvarteren i köksträdgården hade någon form av träd eller buskar runt sig (Se bilaga 4).

Fotografier från perioden 1930–1936 avslöjar mer om blomstergatan och delar av köksträdgården. Här syns lavendelkanten tydligt och att den faktiskt sträcker sig längs med hela axeln. Flera formklippa idegransfigurer träder här fram som markörer av köksträdgårdens entré samt gångarnas korsningar. Perennerna i blomstergatan ser även här ut att vara jämnhöga. Enligt A. Gyllenstiernas hågkomst från 1922 var blomstergatan kantad av kordongträd. Detta kan urskiljas på några av bilderna som är tagna närmre entrén. I övrigt är gångarna av grus och foton som visar gångarna från andra vinklar av köksträdgården tyder på att det var blomstergatan som var det ornamentala smycket. Exempelvis finns ett foto från 1930 som demonstrerar den gång som gick längs med den nuvarande parkeringen (Se fig. 35). Synligt är grässpår från en potentiell körbana vilket gör det rimligt att anta att denna passage användes för att köra fordon från och till stallgården och ut mot fälten. En del av växthuset kan även urskiljas i detta fotografi. Växthuset skiljer sig på flera sätt till skillnad från idag, särskilt gällande kasten. På denna bild syns endast två kast och ett större hus som löper parallellt med växthuset. Vad bilderna över blomstergatan visar är att den var välskött. Detta är

Fig 25. Detta fotografi är ett vykort taget av P P Lundh 1920. Vyn mot borgen framgår tydligt tillsammans med blomstergatan. I närheten syns större träd (Krapperup museum)

Fig 26. Denna vy är riktad mot växthuset och tyder på en mer öppen del av trädgården. Fotografi mellan 1920-1930. Lavendeln dominerar i blomstergatan och sträcker sig hela vägen till växthuset. Det kast som är synligt är idag borttaget. (Krapperup museum)

Fig 27. Fotografi, 1930. Synligt vid växthuset är ett antal större träd precis framför. Blomstergatan håller en jämn nivå i höjd med en variation av växter som står i blom. (ArkDes).

Fig 28. Fotografi, 1930. Detta fotografi är taget framför idegranspelarna. Lite längre fram kan tre personer urskiljas som promenerar i blomstergatan (ArkDes).

särskilt synligt i hur lavendeln ser ut. Lavendeln är kompakt, fyllig, jämn och tämligen bred vilket tyder på skicklighet och engagemang i skötseln av blomstergatan.

Vid tiden som blomstergatan anlades hade den tidigare landskapsstilen börjat dala i popularitet och den stundande arts- and crafterörelsen stod inför dörren (Svalin Gunnarsson, 2012). Viktiga profiler inom denna rörelse var William Morris, formgivare, konstnär och författare, William Robinson, författare och trädgårdsmästare samt andra trädgårdsprofiler som Gertrude Jekyll med flera (Blenow, 1995). Rörelsen definierades av det hantverksmässiga, en känsla för detaljer och material samt en övergripande noggrannhet för platsens helhet. Rörelsen var även en stark reaktion på den industriella revolutionen samt inspirerades bl.a. av trädgårdskonsten kopplat till renässansträdgårdarna (Blenow, 1995). Blenow (1995) menar att William Robinson kan ses som en utlöpare av rörelsen. Gällande att använda blommor i trädgården skriver William Robinson i hans bokserie från 1883 *The English Flower Garden*; "... is not a matter of taste, flower gardening is a matter of reason". Robinson positionerade sig starkt mot industrialismen och framhöll en kritik mot det formella formspråket, som prioriterades i många trädgårdar och parker som anlagts under 1800-talet och såg därmed möjligheten i att återta just blomsterträdgården till dess forna prakt.

Vad detta resulterade i var perenna planteringar som var placerade längs med gångarna, s.k. blomstergator. I engelsk bemärkelse kallas detta för en "Herbaceous border" som var arrangerad med perenner av olika slag och i olika färgkombinationer. Det som gjorde Gertrude Jekyll så framgångsrik var hennes sätt att använda sig av färg och färgkartor (Blenow, 1995). Jekyll var konstnär som med sin trädgårdsstil målade med växter. Via traditionella färgcirklar kunde hon komponera växterna efter kalla och varma färger eller kombinera dem på ett sätt som var behagligt för betraktaren. Rabatterna skapade en sammanhållande färgbalans samt kombination av vegetationens höjd, form och struktur (Blenow, 1995).

I blomstergatan handlade det om att ge växten den mest optimala växtplatsen för att kunna nå sin perfektion (Svalin Gunnarsson, 2012). I kombination med perenner placerade man ut ettåriga växter som

kunde få lov att vandra i kompositionen. Trädgårdsmästaren Gordon Bailey vid Arley hall beskriver i en intervju från 2017 denna typ av blomsterkanter som en participatorisk typ av skötsel som innebar att trädgårdsmästaren arbetar med växterna och ser till att de arter som är konkurrenskraftiga inte tar över (Bailey, personlig kommunikation, 2017). Blomsterkanter är en orkestrering av växter som förändras över säsongen och når flera olika kulmen på grund av dess föränderlighet. William Robinson (1933) beskrev det som att trädgårdsmästaren målar med levande ting ("Painting the land with living things"). Att blomstergatan kantades av lavendel var något som även rekommenderades av William Robinson i hans bokserie "The English Flower Garden" mellan 1883–1933. Han menade att framför allt dvärglavendel (*Lavandula angustifolia* 'Dwarf blue') utgjorde en prydlig kantväxt i köksträdgården. Anledningen till detta var att växten var mer kompakt, hade en djupare färg, och framför allt var mindre i storlek vilket ansågs lämpligt i köksträdgården då större kantväxter riskerade att störa framkomligheten (Robinson, 1933). Även variation var viktig då växter av samma sort helst inte skulle upprepas eller placeras tillsammans i planteringen. Angående blomstergator kopplade till köksträdgårdar skulle vegetationen inte graderas. En köksträdgårds huvudsyfte var att producera grödor och därmed var det viktigt att blomstergatan inte störde arbetet i trädgården mer än nödvändigt. Robinson (1933) rådde även att en blomstergata i en köksträdgård kunde bestå av endast klättrande växter såsom; Clematis, klätterrosor samt Jasmine.

I ett senare skede kan flera förändringar av blomstergatan i Krapperup urskiljas. Bilderna är från 1968 och en del av ett familjealbum. Tydligast är att fotografierna är i färg vilket gör det enklare att urskilja den vegetation som var planterad vid detta tillfälle (Se fig 37-39). Vidare syns det tydligt att idegran spelarna nått en mer fullvuxen storlek och har en bredare stomme med en smalare kurvatur till pelarnas tak. Att det är en viss upprepning i vegetationen blir också synlig. Exempelvis är en lägre gulblommande växt parallellt planterad på vardera sida om blomstergatan.

Vad som även är tydligt på dessa bilder är att lavendelkanten är i mycket sämre skick än vad den var på 1930-talet. Faktorer kan vara att vegetationen nått slutet på sin vitalitet då lavendel i trädgårdar kan

Fig 29-32. Sekvens av blomstergatan 1930-1936. Det första fotografiet är taget framför entrén. Nästa fotografi är taget precis vid entrén av blomstergatan. Som markör finns två formklippta idegranar i runda former. Längre fram är fotografiet taget vid idegran spelarna. Längst med blomstergatan kan blommande vegetation urskiljas. Detta skulle kunna vara de kordongträd som var placerade som en ram vid delar av blomstergatan. Det sista fotografiet är taget framför växthuset med tre personer framför (ArkDes).

leva mellan 10–15 år (Upson & Andrews, 2004). I blomstergatan syns individer som inte tyder på att vara livskraftiga då endast grenverket är kvar. I blomstergatan från 1968 har större perenner placerats ut såsom riddarsporre i utkanten av blomstergatan samt att sjök av större perenner som pryder gatans mellersta skikt. Allt eftersom köksträdgården förenklades, drabbades även blomstergatan. På bilder från 1977 återfinns endast hortensiabuskar och bokhäckar för att markera den viktiga trädgårdsaxeln.

Fig 33. Akvarell av Axel Gyllenstierna från 1933. Visar blomstergatan med vy mot borgen i riktning mot entrén samt att det fanns större träd i anslutning till blomstergatan.

Fig 34. Fotografi av blomstergatan 1930. Detta fotografi ger en viss överblick över trädgården. Blomstrand växter kan urskiljas i blomstergatan och utanför syns någon form av störrar som troligtvis använts som uppbindning för odlingen. Noterbart är även att två idegranspelare liknande de i förgrunden finns längre fram (ArkDes)

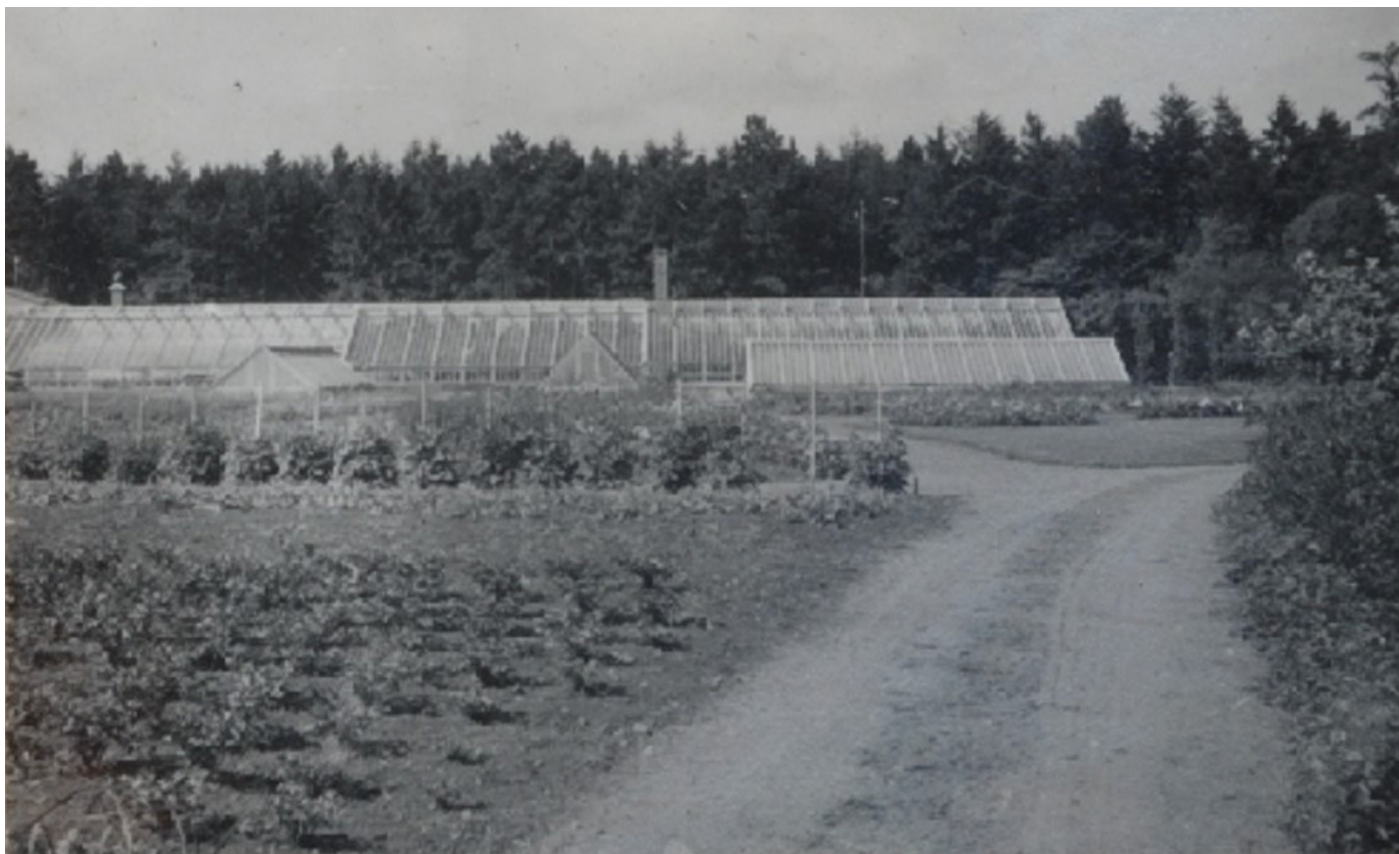

Fig 35. Fotografi över odling och växthus 1931. Denna bild är tagen vid den gång som gick längst med det som idag är parkeringen. Växthuset skiljer sig mycket jämfört med idag. Två kast kan urskiljas samt ett hus placerad i förgrunden som troligtvis var en av drivbänkarna (ArkDes).

Fig 36. Fotografi över odlingen 1932. Störrar kan urskiljas till vänster tillsammans med uppbindning. En storbladig köksväxt återfinns till höger (ArkDes).

Fig 37. Fotografi över blomstergatan 1968. Detta fotografi visar blomstergatan i en mer varierad i höjd. Vad som ser ut som riddarsporre är placerad i kanterna av blomstergatan. Även synligt är att idegranspelarna numera blivit större. De är klippta så att de är avsmalnade på höjden likt en kon. Observera även växthusgaveln i blomstergatans blickfång (Krappertup familjealbum)

Fig 38. Blomstergatan samt formklippta idegranspelare från 1968 (Krappertup familjealbum)

Fig 39. Blomstergatan samt formklippta idegranspelare från 1968 (Krappertup familjealbum)

Formspråket och organiseringen av köksträdgården

Formspråket i en köksträdgård tenderar att följa geometriska mönster. Kvarteren formas främst av antingen rektanglar eller kvadrater. Den mest klassiska formen av en köksträdgård består av fyra kvadratiske kvarter tillsammans med en cirkel i mittpunkten (Stuart, 1999). Denna formyttring är en av de äldsta trädgårdsformerna och återfinns i olika sorters trädgårdar. Krapperups köksträdgård var baserad på en tydligt arkitektonisk idé (Klintborg, 1990). Tillsammans med den axel som korsar borggården och fortsätter i form av en allé och den tvärxel som korsade köksträdgården bildas två korsande axlar som förankrar alla Krapperups ytor med varandra (Klintborg, 1990). Kvarteren i köksträdgården var jämnstora och främst formade som kvadrater. Även i köksträdgårdens gångsystem finns ett mönster som återspeglar Krapperups axlar men i en mindre skala. De korsande gångarna markerar kvarteren och skapar ett tydligt rutsystem över platsen.

Inom trädgårdskonsten tenderar skiljelinjen vara mellan det formella och det mer naturlika. Det formella i form av tydliga siktlinjer och strikta former och det naturliga med svepande gångar med överraskande vyer på vägen. Formen på trädgårdar speglar oftast sin samtid. Renässansträdgårdarna präglades av strikta former och strukturer, landskapsparken med det svepande och idag följer en slags semi-na-

turalistisk stil med fokus på utsuddade linjer och en mindre formpräglad trädgård (Kingsbury, 2022). Köksträdgården har i relation till denna diskussion stått stadigt i det formella. Det är en trädgård som är förankrad i funktion som därmed kräver mer rationella system.

Att en kvartersindelning varit förekommande i Krapperup går att se från det tidigaste kartmaterialet till det senaste gällande köksträdgården. Från det första kopparsticket kan sex kvarter urskiljas som ska främst bestå av kryddor och då troligtvis medicinalväxter (Gyllenstierna, 1922). Efter expansionen förflyttades köksträdgården norrut och en rosenträdgård anlades på den tidigare kryddträdgården. Från Häradskartan 1910 återfinns nio mindre kvarter varav tre större. Från Axel Gyllenstiernas skiss från 1922 finns 11 kvarter utritade. Även formen på kvarteren är annorlunda. Från Häradskartan är de mer jämnstora medan i Axel Gyllenstiernas skiss är några av kvarteren mer långsmala. Skissen tyder på att kvarteren har haft lite annorlunda form och gångmönster. Gemensamt för de alla är tydliga strukturer och formella, strikta kvarter.

OBSERVATIONER OCH FÖRÄNDRING AV KÖKSTRÄDGÅRDEN

Besök i köksträdgården

Under 1900-talets första hälft utfördes många resor till Krapperup som beskrivits med flera detaljerade skildringar. Först en minnesförteckning av Axel Gyllenstierna i Lustgården 1922 där det dendrologiska sällskapet besökte Krapperup, sedan i Allmän Svensk Trädgårdstidning från 1930 samt återigen i Lustträdgården från 1977. I Lustgården från 1922 presenterar A. Gyllenstierna ett antal skisser som visar hur trädgården såg ut vid olika tillfällen. Skisserna visar trädgården från 1680, 1860 och 1922.

Vid besöket 1922 beskriver det dendrologiska sällskapet lavendelhäcken och att den vid tillfället kantades av kordongträd. Träden som förekom i denna var olika äppelsorter som Cellini, Cox Pomona, Charlamovsky och Transparante Blanche. Vad det verkar som prydde kordongträden den främre delen av blomstergatan för att sedan övergå i endast den perenna rabatten. Sällskapet beskriver förekommande sorter såsom riddarsporre, pioner och flox tillsammans med rika bäddar av annueller. Framför allt noteras kornvallmo (*Papaver rhoeas*) som särskilt iögonfallande. Intressant nog beskrivs köksträdgården som en formträdgård på grund av de många former som äppelträden och päronträden antog. Former som vingpyramider, spiraler, brudkronor och korgar beskrivs (Lustgården, 1922). Att så många olika former nämns tyder återigen på en stor skicklighet hos trädgårdsmästaren.

Från Allmän Svensk Trädgårdstidning 1930 beskrivs resan med: ”Krapperup har en mycket stor och fin fruktträdgård med en myckenhet formträd och gott om vacker frukt i år, särskilt på spaliertträden.

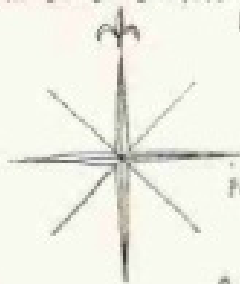
Bland formträden lägger man märke till en väldig krona närmast till formen av en myrtenkrona, som är formad av ett äppelträd och står i själva prydnadsträdgården mitt emellan tvenne resliga gamla pyramidtaxus”. Beskrivningen noterar att det även fanns äppelträd som då troligtvis inte var spaljerade i trädgården.

Vid en senare beskrivning av trädgården från 1977 visas fotografier över den forna blomstergatan. Fotografier visar två syréhortensior (*Hydrangea paniculata* 'Grandiflora') i nära anslutning till idegranpelarna. Baserat på fotografier av blomstergatan från 1930-talet var dessa syréhortensior inte en del av blomstergatan utan mer troligt ett senare inslag. Från planritningen syns häckplanteringar av bok (*Fagus sylvatica*) som markerar blomstergatans ytterkanter. Tydligt blir även att kvartersindelningen inte längre är närvarande från 1977.

KRAPPERUPS PARK OCH TRÄDGÄRDAR

ÅR 1922

1. SOGREN OCH INRE BORGÄRDEN
2. YTTRE BORGÄRD
3. STALLGÄRD
4. LADUGÅRD
5. TRÄDGÄRDSMÄSTAREHUS
6. VIN- OCH BLOMSTERAST
PERSIKOHUS
7. BÄNKGÄRD
8. BLOMSTERKVAFFA
9. FÖRVALTARENS TRÄDGÄRD
10. FRUKTTÄDGÄRD
11. HÖNSGÄRD
12. NY KÖK- OCH FRUKTTÄDG.
- A. NEDSÄNKT ANLÄGGNING
MID SPÄGELDAMM
- B. ROSENGÄRD
- C. FÖRANTÄDGÄRD
- D. TENNISPLAN
- E. STENBERG
- F. TVILLINGALEN
- G. SPRINGKATTEN
- H. RÖDDEKÖN
OCH LAURUS-
BUSKAR
- I. DUBBELKASTANJERNA
- K. TULPANTÄD
- L. BLOMSTERGATA
- M. GAMMAL TAXUSGAUP
- N. GAMMAL CYPRUS
- O. GAMMAL BUXBOMSHÄCK

SKALA
0 50 100 200 300 400 500 600 700 800 METRER

SKISS AV A. GYLLENSTIERNA

Gustav Sundbärg skiss.

Fig 40. Gustav Sundbärg skiss. Denna skiss ska motsvara köksträdgården från 1922. Skissen visar tydliga kvarter i olika storlekar. Kvarteren väster om blomstergatan är avlånga och smala medan de öster om blomstergatan är bredare. I legenden återfinns posterna "7. Bänkgård", "8. Förvaltarens trädgård" och "L. Blomstergata". Endast ett kast är utritat tillsammans med drivbänken framför (Lustgården, 1922)

Fig 41. Detta fotografi visar på blomstergatans senare förenkling. Vid tillfället har häckar av bok planterats och syrénhortensior, något som inte varit synligt på några av de andra fotografierna. Inga perenner är planterade utan blomstergatan består här av gräsmatta (Lustgården, 1977)

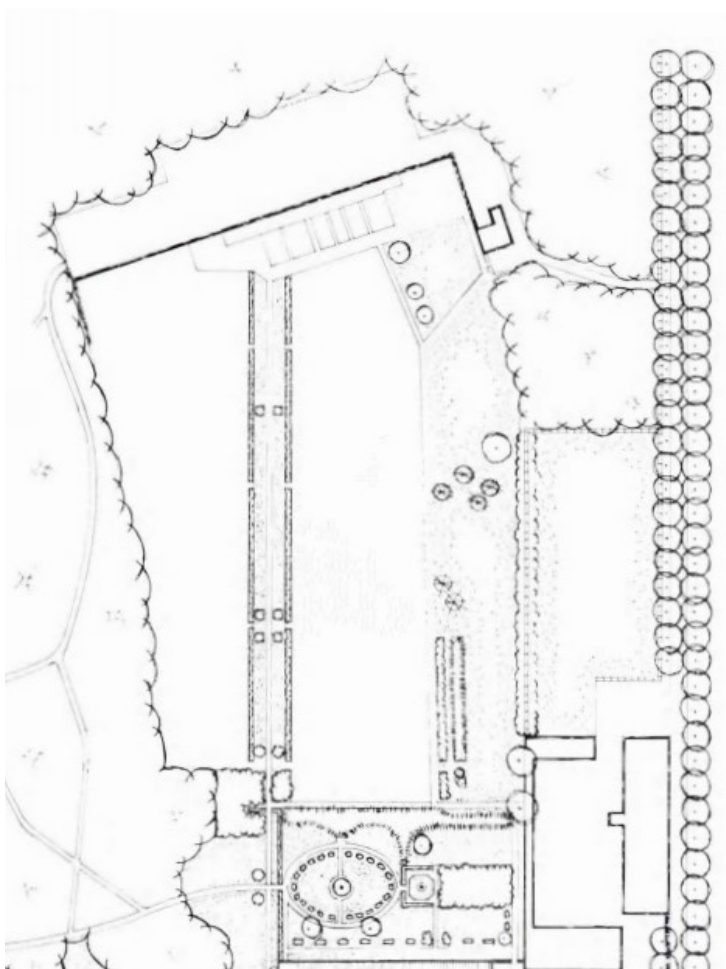

Fig 42. Plan över köksträdgården. Ingen kvartersindelning återfinns (Lustgården, 1977)

Köksträdgårdens förändring under 1900-talet

De flygfoton som finns över Krapperups köksträdgård kan tydligt förklara hur dess förändring från den produktiva köksträdgården till dagens situation utspelat sig. De första flygfoton som jag hittat återfinns på Kulturen och är tagna 1935 och 1958. Fotografierna är fokuserade på borgen men den södra kanten av köksträdgården kan urskiljas. Med dessa foton framkommer bilden av en högproduktiv odling med många träd i sektioner där caféets uteservering idag finns. Senare tillkommer ett flygfoto från Lantmäteriet 1960 som visar den tydliga kvarterstrukturen och indikerar vart olika typer av odling ägt rum.

Beslutet om att sedan förenkla köksträdgården fattades efter diskussioner med trädgårdskonsulenten Gustaf Rudolf Fernlenius om trädgårdens förvaltning och skötsel (Klintborg Ahlklo, 2017). Om ekonomiträdgården skrev han: *”Den nuvarande typiska herrgårdsträdgården, med frukt-, bär-, köksväxter och bärodling har tidigare varit en av Skånes förnämsta i sitt slag. I dag är trädgården oekonomisk och måste därför avvecklas och minskas till en normal husbehovsodling. Odlingskvarteren bör bibehållas öppna och besås efterhand med gräs”* (Klintborg Ahlklo, 2017). Denna förenkling kan tydligt ses i senare flygfoton tagna av trädgården från det senare 1970-talet och framåt. Förändringarna noteras i bildtexterna. Av de 8 formklippta idegranspelarna lämnades endast de fyra, som står tillsammans idag, kvar. Att köksträdgården förenklades under denna period berodde på flera olika orsaker. Dels på grund av den utvärdering som utfördes och bedömde köksträdgården som oekonomisk (Klintborg Ahlklo, 2017). Men det berodde även på tidsandan. En effektivisering och rationalisering av jordbruket skapade ett mindre behov av köksträdgårdarna. Det skedde även en förflyttning av arbetstillfällen från jordbruket till städerna. I och med denna utveckling

gav det i stället upphov till koloni- och egnahems-trädgårdarna (Lundqvist, 2001). Men den verkliga dödsstöten hörde samman med funktionalismen (Hansson & Hansson, 2013). Mellan 1950 och 1980 förekom inte enda trädgårdsbok som förespråkade trädgårdar av det slag som Krapperups köksträdgård. Köket reducerades i storlek och billiga frukt- och grönsaker fanns nu att köpa i livsmedelsbutiken året runt (Hansson & Hansson, 2013).

De ortofoton som är tagna över Krapperup och köksträdgården under 1985 (Se fig. 45) visar att köksträdgården främst bestod av öppen jord. De element som lämnats kvar vid detta tillfälle är idegranspelarna, Kastanjeträdet, häcken framför caféets uteservering och träden närmst entrén. Noterbart är att parkeringen inte är anlagd vid detta tillfälle utan består av någon slags vegetation. Parkeringen finns närvarande på ortofoton från 1989. Det sjätte kastet till växthuset är från och med detta ortofoto borttaget (Se fig. 46 & 48). Ortofotot från 1991 visar någon form av markbaserad odling som förekommer runt idegranspelarna.

Under 1999 (se fig. 47 & 48) har köksträdgården grästäckts och en odling uppställd på duk syns. Ett annat ortofoto från samma år har även ett fokus på muren. Vid trädgårdsmuren kan ovala former urskiljas som kan vara spaljerade träd eller bärbuskar.

Idag arrenderas området, med växthus, till en lokal odlare som bedriver försäljning av örter, krukodlade perenner och andra växter (Klintborg Ahlklo & Setterby Modéus, 2007).

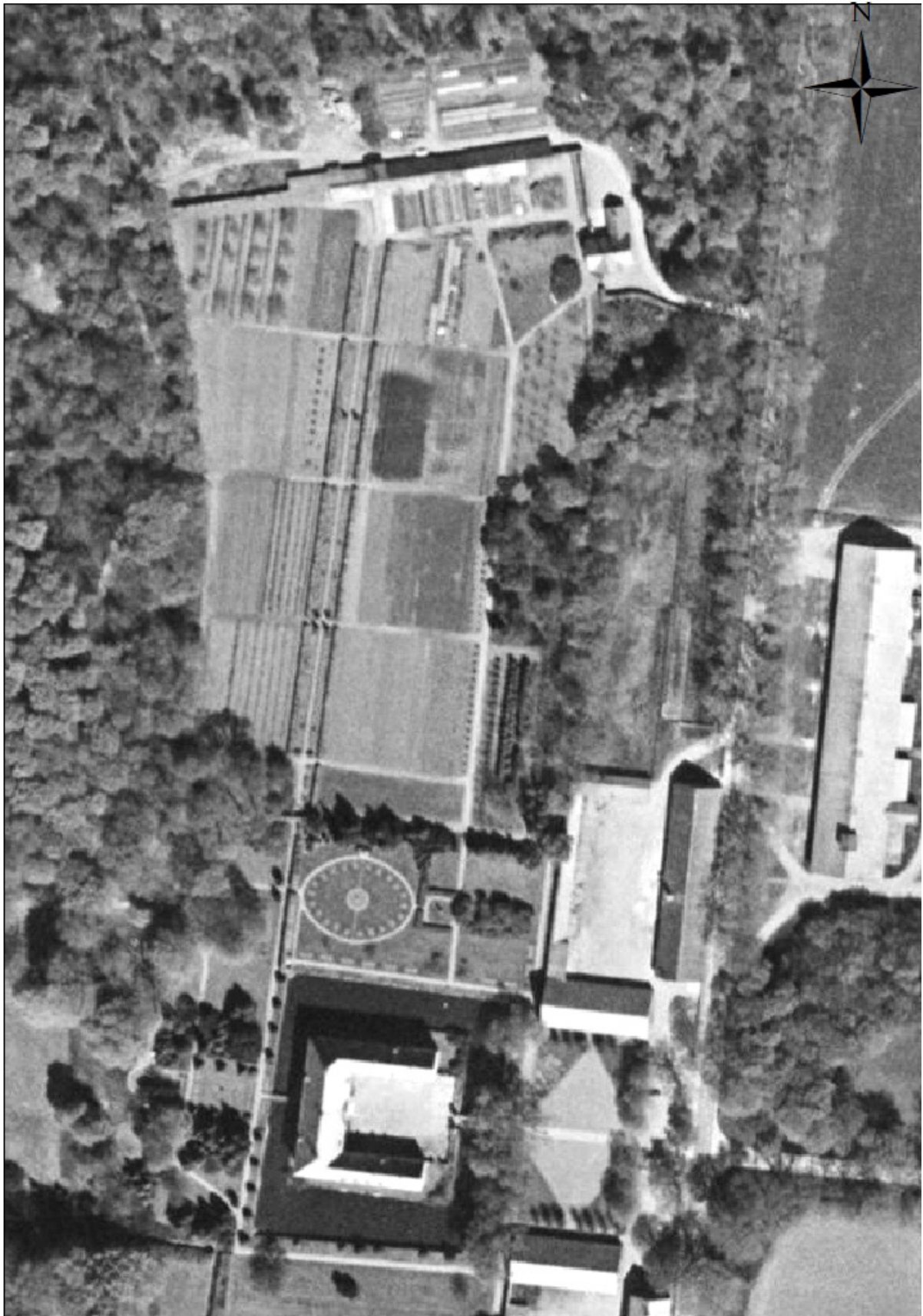

Fig 43. Flygfoto från 1960. Färgskiftningar kan urskiljas inom kvarteren vilket tyder på att olika köksväxter var planterade här. Formen på köksträdgården kan tydligt urskiljas då trädbuskaget hållits tillbaka så att det inte skapar skugga. De mörka prickarna kan vara fruktträd eller bärbuskar. I blomstergatan syns placeringen av de formklippta idegranarna och inom blomstergatan syns en textur annorlunda än kvarteren vilket tyder på annan slags vegetation (Lantmäteriet).

Fig 44. Flygfoto från 1975. Köksträdgården är vid detta tillfälle mycket förenklad. Viss vegetation som kan urskiljas från 1960 är nu större, exempelvis framför trädgårdsmästarebostaden och till vänster om blomstergatan. Mest framstående är att trädbuskaget fått tillåtas breda ut sig och skuggar därmed köksträdgården. I blomstergatan återfinns en tydlig kant men inom har den samma färg och textur som närliggande kvarter vilket tyder på att det inte fanns varierad vegetation vid detta tillfälle (Lantmäteriet).

Fig 45. Flygfoto över Krapperup 1985. I princip alla spår av köksträdgården är borta vid detta tillfälle. Det enda som finns kvar är idegranspelarna, växthuset och trädgårdsmuren. Ytan består av bar jord och parkeringen är vid detta tillfälle inte anlagd. (Riksantikvarieämbetet)

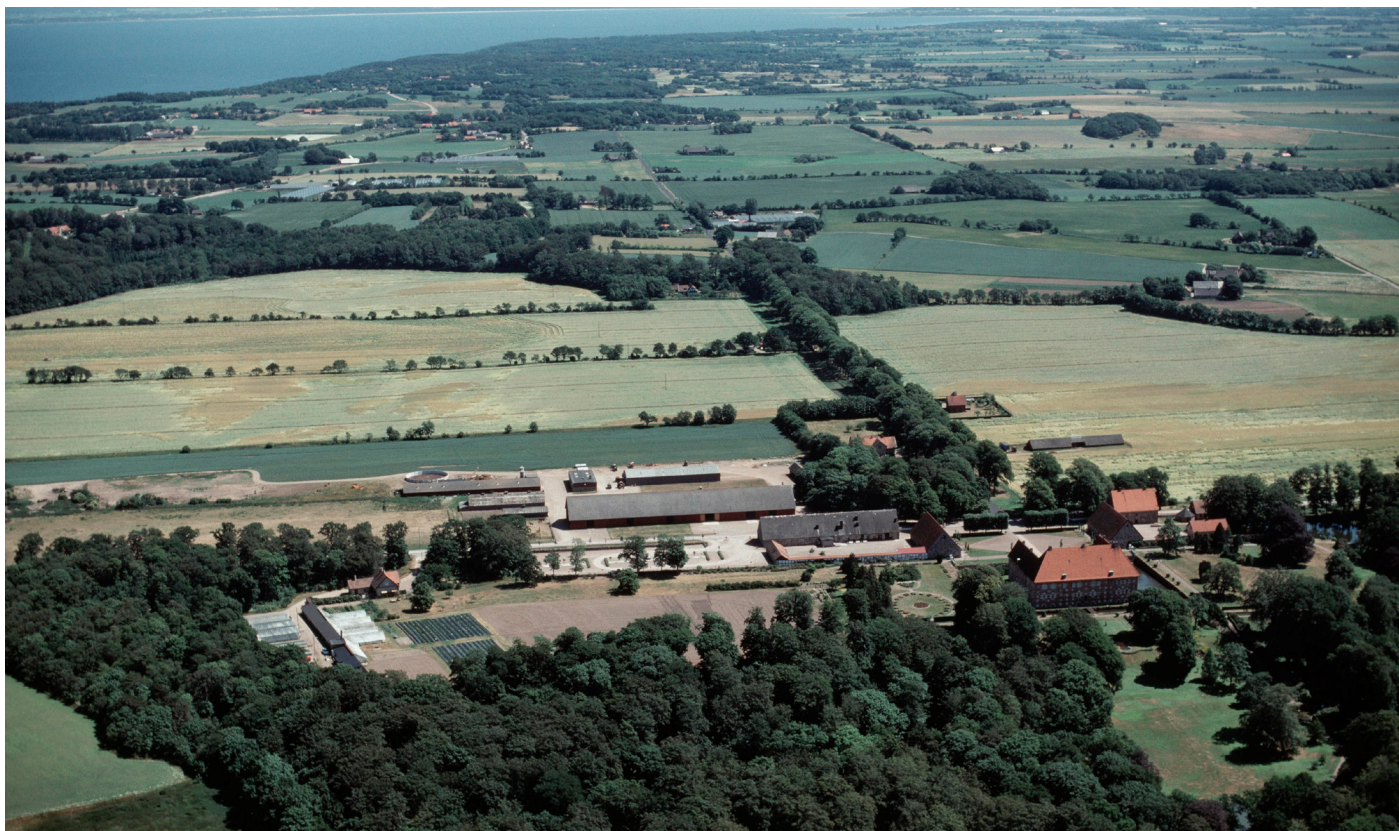

Fig 46. Flygfoto över kullabygden samt Krapperup 1989. Fotografiet är taget bakom godset vilket gör att Krapperups huvudaxel som sträcker sig österut mot Brunnby i form av en allé framgår. Köksträdgården består främst av bar jord. Häcken runt trädgårdsmästarebostaden finns inte. Parkeringen är anlagd vid detta tillfälle. (Riksantikvarieämbetet)

Fig 47. Flygfoto över Krapperup 1999. Från detta flygfoto har ytan grästäckts av vad som troligtvis är en spontan etablering. Duk syns vara utlagd på ytan med vegetation placerad ovanpå. (Riksantikvarieämbetet)

Fig 48. Flygfoto över Krapperup 1999. Flygfotot är taget samma år som ovan men visar en mer ut-zoomad variant. Duk kan även i detta fall synas med vegetation ovanpå. Även det större växthus som finns bakom muren kan i detta foto urskiljas. (Riksantikvarieämbetet)

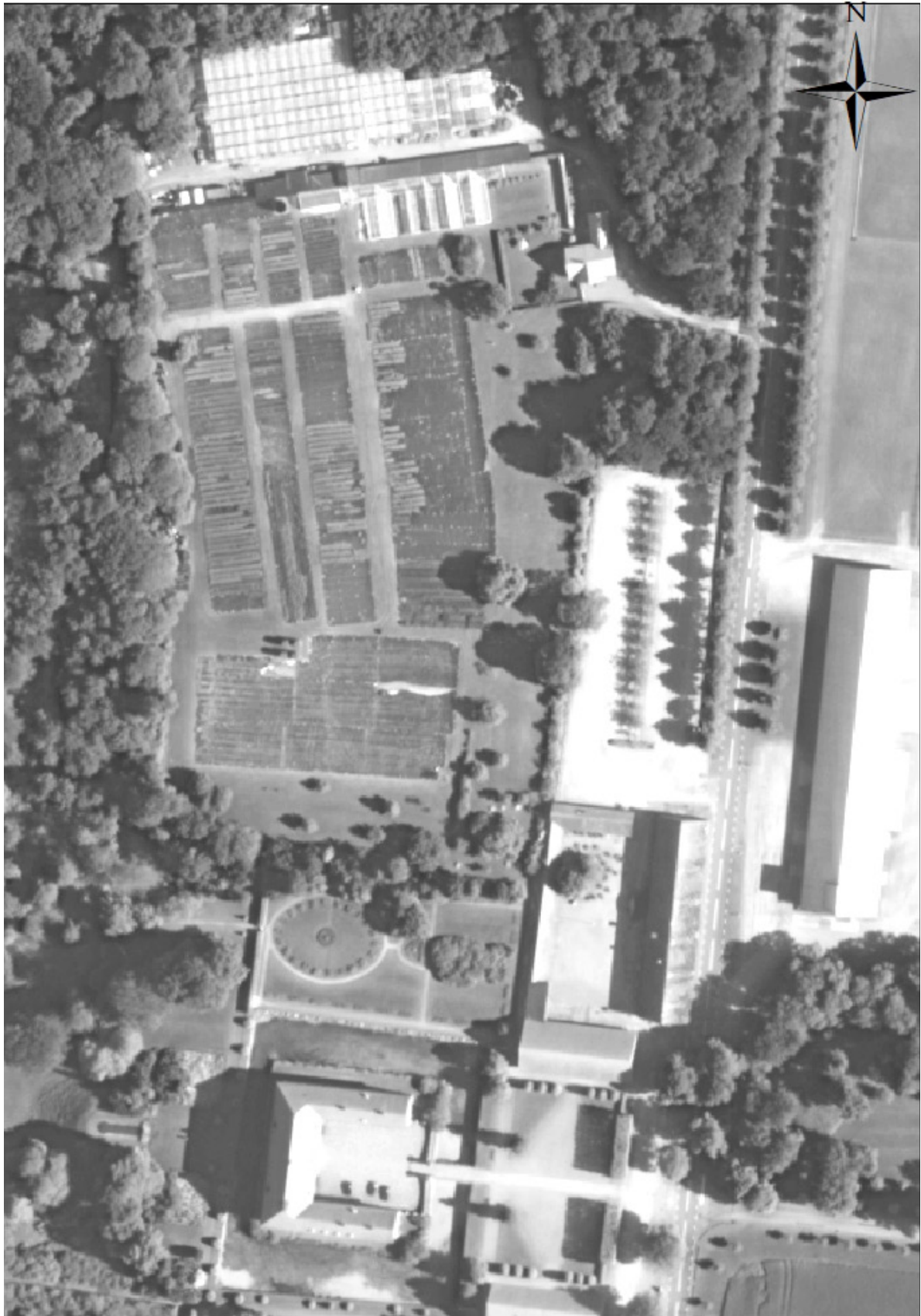

Fig 49. Flygfoto över Krapperup och köksträdgården 2010. Runt trädgårdsmästarbostaden finns nu en häck som omsluter den privata trädgården, det större växthuset syns tydligt bakom muren, det sjätte kastet som var synligt under 1960 och 1975 finns inte mer och odling på duk förekommer över hela ytan. Kvarvarande är fortfarande idegranspelarna och trädgårdsmuren. (Lantmäteriet)

ODLAT KULTURARV

Sortbegreppet

En viktig del i bevarandearbetet kring historiska trädgårdar berör den vegetation som funnits på platsen. Gällande köksväxter finns en större problematik som berör själva sortbegreppet (Börjesson, 2015).

I materialet från Krapperup kan specifika sorter i vissa fall urskiljas i räkenskaperna medan i andra nämns endast arten. I odlingen förekom ett stort antal växter där alla drevs fram på platsen (Gustafsson, 1990). Att återskapa vegetation som odlats i köksträdgården kan i detta fall vara en stor angelägenhet som liknande med fallet vid Tatton Park (Nationaltrust, 1999) och därmed har jag valt att fokusera på några aspekter som berör gammeldags växter d.v.s. kulturarvssorter. Begreppet kulturarvssort kommer från Programmet för biologisk mångfald (POM) och rör växter som har svensk anknytning. Sorterna kallas inom genbanken för mandatsorter, vilka är sorter som antingen är av svenskt ursprung, har namngivits och spritts lokalt eller varit marknadsförda av svenska växtförädlare (Oskarsson, 2021). Sorter som även har utländskt ursprung kan innefattas, men ska då ha en lång och dokumenterad odlingstradition i Sverige. Syftet är att bevara en genetisk och utseendemässig variation som annars riskerar att försvinna (Oskarsson & Persson, personlig kommunikation, 2019). För att vidare kunna identifiera om en sort räknas som en arvsväxt eller inte görs kopplingar till historier som berör växten, genetisk uppbyggnad samt inventeringar. POM har utfört flera inventeringar (upprop) riktat mot ett antal specifika växter som rör exempelvis köksväxter, fruktträd och bärbuskar, humle, rosor samt prydnadsväxter.

Nordiska genbanken utförde en annan undersökning kopplat till vilka köksväxter som odlats i Sverige baserat på priskuranter och frökataloger från svenska plantskolor mellan åren 2012–2014. Studien författades av Agneta Börjesson och publicerades

2015. Tiden som undersöktes var från 1800-talet till 1930-talet. Att särskilja köksväxterna och fastställa ursprung visade sig vara svårt på grund av namngivningen av de olika sorterna (Börjesson, 2015). Denna var inte standardiserad för tiden och därmed kan namnen skilja sig från olika priskuranter. Under perioden fanns 400 olika firmor varav mer än hälften hade priskuranter avsedda för köksväxter. Tydligt svenska sortnamn saknas även under 1800-talet men blev mer vanligt i början på 1900-talet. Under perioden var man heller inte lika noggrann med sortbegreppet. Börjesson (2015) menar att namnen kunde i stället bestå av fröfirmans namn, beskrivning om att växten var vanlig eller populära namn för perioden.

Börjesson (2015) menar att baserat på mängden priskuranter som fanns tillgängliga påvisas ett allmänt intresse för köksväxtodling i hela landet. När det kom till försäljningen av fröer var marknaden hårt reglerad, särskilt av importerade frön. Detta lättades sedan på under 1800-talet. Johan Arrhenius menade i sin bok ”den svenske fröodlaren och frösamlaren” från 1877 att de frön som importerades kunde fördelaktigt odlas i landet. Att odla fram svenskproducerade frön blev från år 1900 en mer vanlig företeelse (Börjesson, 2015). Nielsen (2018) lyfter även vikten av att odla och samla frön från de bästa plantorna. Detta var avgörande inför följande år för att säkerställa skörden.

Av de priskuranter som Börjesson (2015) lyfter framgår flera olika sortnamn från de plantskolor som Krapperup handlade ifrån. Om det är någon av dessa sorter är svårt att fastställa då de inte nämns i räkenskaperna. Men det går att härleda vilka sorter som fanns tillgängliga hos respektive plantskola baserat på deras priskuranter. Däremot är det inte säkert att sorterna har samma namn idag. Baserat på räkenskaperna förekom resor till Helsingör och Köpenhamn. Gällande sortbegreppet i Danmark men-

Frukt och form

ar Nielsen (2018) att många av de danska handelsträdgårdarna var inriktade på köksväxter, blomster och frö. Nielsen (2018) nämner att fröförädlingen drevs i Skandinavien från 1950-talet och framåt av slotts- och herrgårdsträdgårdarna. Betoningen ligger även på de handelsträdgårdar som förekom under denna period.

Kulturarvsorter

A. Gyllenstierna (1922) beskriver att Krapperups historia är dess trädgårds historia. En plats där stämningen av ny och gammal tid lever i harmoni. I köksträdgården finns idag gammal vegetation som varit etablerad sedan länge och upprätthåller viktiga värden ur ett perspektiv om biologisk mångfald. Ett sätt att ytterligare öka denna mångfald är via användningen av kulturarvssorter.

Växterna som beskrivs har oftast en äldre historia än sortbegreppet och kan kartläggas med människors berättelser (Strese, & De Vahl, 2018). Strese, & De Vahl (2018) menar att det sätt att fortsätta bevara kulturarvssorter är att odla dem. Att odla äldre växter kan även bidra till att stärka autenticiteten hos en historisk plats. Sorterna tenderar att ha andra egenskaper än de som vi är vana vid att se och passar generellt bättre till ett svenskt klimat och i det större sammanhanget. Mycket av det som odlats på Krapperup kan återskapas med användningen av de kulturarvsväxter som idag finns tillgängliga. Sedan 2002 har landstäckande inventeringar utförts och flera böcker och tidskrifter utgivits via nordiska genbanken och Programmet för odlad mångfald (POM). Detta uppdrag gavs i samband med antagandet av konventionen om biologisk mångfald. Detta ansvar delas med Naturvårdsverket och Jordbruksverket (Flinck, 2013).

Vidare kommer några köksväxter, frukt- och bär lyftas som har odlats i Krapperups köksträdgård baserat på räkenskaperna samt beskrivning om sorternas olika egenskaper. Växterna har valts ut dels på grund av användningen i köksträdgården dels hur tillgången på kulturarvssorter ser ut idag.

Att det förekom fruktodling i olika former på Krapperup är väl belagt. Beskrivningar av spalje, formträd och fristående träd förekommer i flera källor samt i form av de nuvarande spaljerade päronträden. Gällande sorter av fruktträd som förekommit återfinns flera ledtrådar i såväl Axel Gyllenstiernas hågkomst samt via ett antal enkla planritningar över trädgården där sorter av fruktträd och bärbuskar är utsatta. De sorter som Axel Gyllenstierna lyfter av äpplen är exempelvis Cellini, Cox Pomona, Charlamovsky och Transparente Blanche. Via planritningarna framgår det många olika sorter av äpple, plommon och päron som vid något tillfälle förekommit (Se bilaga 2: Fruktträd och bärbuskar). Ett annat exempel på bär är via Axel Gyllenstiernas hågkomst. I det dåvarande hallonlandet fanns röda som gula hallon, körsbär, kvitten, mullbär och krusbärsbuskar.

Gällande äpple är det en uråldrig art i Sverige (Tellström, 2018). Framför allt förekom suraplar och vildaplar medan de förädlade sorterna var dyrbara. Tellström (2018) menar att äppelodlingarna först blev kommersiella i framför allt södra Sverige under 1800-talet då olika herrgårdar satsade stort på odlingen. Frukten skickades till städerna och i samband med detta skapades en förädlingsindustri. I räkenskaperna nämns äpplen först som en inkomst under 1893 men baserat på tidigare källor har äpple förekommit på platsen innan dess. Gällande tillgängligheten på äppelsorter fanns det enligt pomologen Anton Nilsson 109 sorter i Alnarps katalog från 1902 för att sedan minska till 42 1932 och endast 29 sorter år 1962 (Hansson, 1997).

Fig 50. Äppelblom. Foto av Ida Ek Mitchell, Maj

Lavendel

Den växt som är mest framträdande på fotografier av köksträdgården är lavendeln. Lavendel prydde kanten på blomstergatan och sträckte sig från entrén av köksträdgården till växthuset. Lavendel har odlats i Sverige sedan 1400-talet via spridning av munkar som odlade den i främst klosterträdgårdar. I Sydsverige kan arten idag påträffas vilt. Arten har många olika användningsområden. Dels via sin väldoft, dels att den bär förmågan att lindra stelhet i leder och motverka trötthet. Det är även känt att lavendel användes i olika eteriska oljor (Upson & Andrews, 2004). Liknande med den Viktorianska trädgården, som för tiden då blomstergatan anlades, ingick aspekter kring att ha en väldoftande trädgård. Lavendel var då en högt uppsatt kandidat, speciellt i de slutna trädgårdarna (Walled gardens). Ett fint exempel där lavendel användes som kantväxt är i Little Bredy, Dorchester.

När lavendeln är i full blom finns ett stort antal insekter som lockas till växten. Blommorna och fortplantningssystemet är skapade för att uppmuntra korspollinering vilket ger insekter den viktiga rollen att agera som pollenvektor mellan blommorna. En rad olika pollinatörer är kopplade till lavendel såsom honungsbin (*Apis mellifera*), humlor (*Bombus* ssp.), långtungbin (*Anthrophora* ssp.) *Lepidoptera* (fjärilar och malar) med flera (Upson & Andrews, 2004). Anledningen till detta kan dels ha att göra med den mängd nektar som lavendel producerar, dels gällande att blommorna går i violett-blå färg. Studier har påvisat att insekter är särskilt förtjusta i blommor som går i denna nyans (Fries, 2016). Honung som framställts av lavendelblommor har tidigare varit en mycket eftertraktad produkt (Upson & Andrews, 2004).

Arten beskrivs av Upson & Andrews (2004) som en buske (shrub), semibuske (subshrub), vedartad perenn (woody-based perennial) eller kortlivad ört (short-lived herb). Den lavendelgrupp som anses vara av högst värde gällande högkvalitativ olja och som trädgårdsväxt är *Lavandula angustifolia*. Den används i hög grad för kosmetiska produkter samt har välkända medicinska kvalitéer. Växten blir mellan 40–60 cm hög, har ett kompakt habitus med blommor som främst går i nyanserna violett - blå.

När och hur denna sort uppkom är svårt att avgöra på grund av den ändring av genom (arvsmassa) som gjordes under Linné. Linné gav sorten dess första moderna binomsnamn. Det som Linné hävdade vara en art är idag två. Det vill säga den engelska lavendeln (*Lavandula angustifolia*) och Spiklavendel (*Lavandula latifolia*). Namnet finns med i källor från 1768 i Philip Millers herbarium, men studier av det som han benämner som *Lavandula angustifolia* kan i själva verket vara *L. x intermedia*. Vad detta visar är hur svårt det är att sortbestämma arter som kan ha vuxit på en plats. Främst gällande de namnbyten som skett under århundradena, men även via de vetenskapliga rön via former av förädling som resulterat i flera sorter med olika egenskaper. Den sort som William Robinson nämner som skulle passa för köksträdgårdar är 'Dwarfs Blue'. Blomningen sker i juli och doften har en stark arom. Enligt Wilbert Hettterscheid kom denna sort från en plantskola i den nederländska staden Bussum, 13 mil från Amsterdam. Certifikat om handel efter provperiod ska ha godkänts år 1911 (Upson & Andrews, 2004). Om denna sort odlades på Krapperup kan diskuteras, men troligtvis inte fastställas.

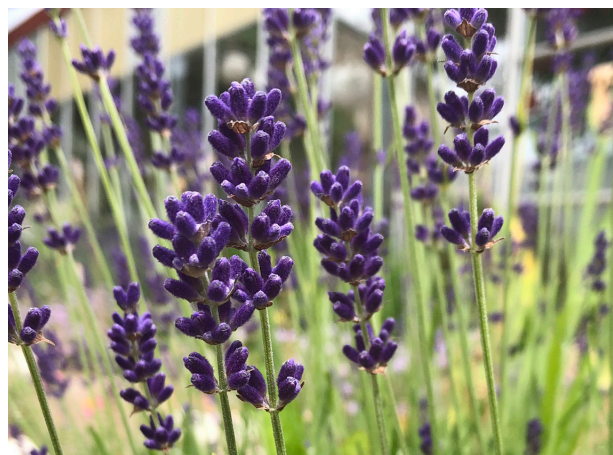

Fig 51. Lavendel. Foto av Ida Ek Mitchell Juni

Humle

Annan vegetation som är intressant att lyfta är humle. Humle ska ha odlats på Krapperup under 1700-talet och är en intressant köksväxt med lång historik. Enligt Anton Ciöpingers kartmaterial ska humlegården varit belägen sydväst om borgen och uppgått till 200 stänger. Att humle odlats kan konstateras men om en specifik sort odlats på platsen är svårare att fastställa. Resonemangen kretsar mycket kring huruvida humlen var vild eller tam. Den tama humlen delades in i undergrupperna god, nyttig och fröhumla (Strese & Tollin, 2015). I den goda gruppen förekom sena och tidiga varianter där den tidiga varianten passade det nordiska klimatet bättre. Med tidig menas optimal mognad i augusti. De humlerötter som ansågs vara bäst under 1700-talet kom antingen från Brunswik (nuvarande Niedersachsen) eller från Uppsala, vilket beskrevs av Carl von Linné (Strese & Tollin, 2015).

Humlen hade många olika användningsområden såsom till textilier, universalläkemedel då den ansågs vara bra mot de flesta sjukdomar (exempelvis som sömnmedel), gav upphov till bättre aptit och inte minst till bryggning av öl (Strese & Tollin, 2015). I Norden har ölet haft en viktig ställning genom årtusendena. Öl bryggdes främst på spannmål i tidiga skeden men kunde även tillredas via björksav. Men Strese & Tollin (2015) menar att redan 1583 utfärdades en förordning på Nyköpings slott som reglerade att framställningen av öl skulle tillverkas av malt och humle. Öl förekom i alla samhällsskikt med enda skillnaden hur mycket ölet späddes ut. Ju mer malt som förekom desto mer förnäm öl. När det kommer till hävd ska humle växa på klätterstöd och kottarna skördas inom dygnet. Humlen är även den växt som är vår mest snabbväxande art gällande biomassaproduktion. På en stör kan humlen bli 7–8 meter hög (Strese & Tollin, 2015).

Då inte sorterna specifikt angivits är det väldigt svårt att urskilja den sort som potentiellt odlades på platsen. Som nämnts kan studier av gamla växter utföras på olika sätt och kombinationen av olika metoder har resulterat i att kulturarvsorter av humle kunnat framtas. I fallet om humle har kloner kultiverats av POM som dels kan användas för bryggning och via studier bedömts vara av svenskt ursprung. Kva-

litéer som humlen bör ha är en hög halt av alfasyra och eteriska oljor. Under inventering av bestånden har först 3 kloner tagits fram som innehar just dessa egenskaper varav drygt 50 sorter odlas på Julita gård i Södermanland. De sorter som har skånsk koppling är 'Svalöf s' och 'Svalöf e' som mognar tidigt och har resulterat i ett gott öl (de Vahl, 2022). Sorterna härstammar från ett förädlingsprogram som förekom under mellankrigstiden i Svalöv (därav namnet) men den är också en näst intill identisk släkting till den tjeckiska sorten 'Saaz' som förekom under 1800-talet. Äldre sorter av humle har även samlats in av POM. En sort med ursprung från 1640-talet är *Humulus lupulus* 'Näs' från Näs i Västlands socken (de Vahl, 2022).

Fig 52. Humle 'Svalöf s', Erik de Vahl, Nationella genbanken 2022

Kronärtskocka

Att kronärtskocka odlats i trädgården nämns både i räkenskaperna från 1930-talet samt via en plan som troligtvis är framtagen kring 1970-talet, d.v.s. när blomstergatan ersattes av hortensiabuskar. Kronärtskocka ansågs vara tämligen besvärlig att odla under slutet på 1700-talet och ska enligt Strese och de Vahl (2018) främst använts som antingen prydnadsväxt eller som en delikatess. Växten återfanns till exempel i Uppsala botaniska trädgård där den var med på växtlistan från 1658 under namnet *Cynara alitilis* (idag *Cynara cardunculus* L.). Växten tillskrivs ha medicinska egenskaper som motverkar kolesterol och hjärt och kärlsjukdomar (Salem, B. S., Affes, H., Ksouda, K., Dhouibi, R., Sahnoun, Z., Hammami, S., Zeghal, M. K., 2015). Salem et. al (2015) menar att rötterna och bladmassan demonstrerar ett rikt näringsinnehåll och egenskaper som kan främja diverse hälsoaspekter.

Strese och de Vahl (2018) lyfter ett citat från 1881 av Louise Flodin från Tidningen för trädgårdsodlare som ska ha sagt; ”I förra århundrandet ansåg man äfen i Sverige odling av kronärtskocka ganska besvärlig” och fortsätter angående skötseln; ”de fodra mycken omgång och passa allenast för herrskaper” och ”de äro aldrig för födan skull utan för smaken”. Flodin nämner vidare att ”Sedan den tiden hava vi hunnit lära oss mera allmänt uppskatta denna läckerhet, och av de nordliga länderna står Sverige otvifelaktigt högst i fråga om kronärtskockodling” (Strese och de Vahl, 2018).

Under 1930-talet förekom ett antal större odlingar av kronärtskocka i Skåne. Dessa odlingar var belagda kring Helsingborg, Landskrona, Malmö och även utmed västkusten (Strese & de Vahl, 2018). Till skillnad från de mer södra delarna av Europa odlas kronärtskocka i Sverige som ettårig. Men det har beskrivits att den i de södra delarna av Sverige kunde odlas som flerårig. Av kronärtskockan är det främst blomkorgen som äts. Blomkorgen skördas innan den går upp i blom. Växten har tidigare använts mot matsmältningsbesvär och som förebyggande mot åderförkalkning. I början på 1900-talet odlades främst tre sorter i Sverige varav den vanligaste var ’Grön skånsk’. Denna bedöms ha kunnat övervintra. De andra två sorterna odlades som ett-

åriga men kunde övervintra om de täcktes under vintern. Dessa sorter var ’Violett fransk’ och ’Stockholms torg’.

En annan sort som hittades under POMs inventeringar på en gård i Ingelstråde utanför Höganäs var ’Herrgårds’. Mannen som odlade sorten hette Anders Andersson som var född 1913 och odlingen går att spåra tillbaka till 1950-talet. Strese och de Vahl (2018) menar att det var denna sort som i början på 1900-talet odlades mer allmänt i Skåne. Egenskaper som sorten har är att den skiljer sig mycket från mer moderna sorter. Den påminner om ’Grön skånsk’ men är mer förgrenad, blommor rikligare och kan i gynnsamma lägen övervintra i landets södra delar.

Fig 53. Kronärtskocka 'Herrgårds', Erik de Vahl, Nationella genbanken 2022

Jordgubbar

Odling av jordgubbar uppkom för drygt 250 år sedan. På Krapperup listas jordgubbar först som en utgift i räkenskaperna från 1892–1897 för att i senare räkenskaper listas som en inkomst. Jordgubbar har sedan odlats på platsen under i princip hela 1900-talet. Enligt räkenskaperna kom jordgubbsplantorna från Tyskland. Varifrån specificeras inte men Persson (2022) menar att i Tyskland och USA startade växtförädlingsarbetet tidigt. Förädlingen och odling av jordgubbe är en av få växter där arbetet kom i gång fort. I Sverige startades först en målmedveten växtförädling i Alnarp under 1920-talet. Förädlingen var baserad på kända tyska och franska sorter. Dessa sorter var 'Vicomtesse Hericart de Thury', 'Frau Director Echtermeyer' och 'Späte von Leopoldshall'.

Jordgubben är en korsning av det nordamerikanska scharlakanssmultronet *F. virginiana* Mill och det sydamerikanska jättesmultronet *F. chiloensis* (L.) Mill (Persson, 2022). Det nordamerikanska scharlakanssmultronet odlades först i slottsträdgården vid Versailles, vilken fick stor framgång med sin smak, mörkröda färg och päronliknande form. Persson (2022) menar att en fransk befästningsman vid namn Frezier odlade de sydamerikanska och nordamerikanska jämte varandra vilket då resulterade i en lyckad korspollinering. Smultron är nämligen skildkönad och behöver såväl hon- som hanplantor för att kunna producera bär. Resultatet av korspollineringen blev då jättesmultron och senare tog man fröna och sådde ut smultronets hybridfrön. Kom-

inationen blev storlek från Sydamerika och högt uppskattade bärkvalitéer från Nordamerika, samt att vissa av plantorna från den nya generationen hade pistiller och ståndare i samma blomma – vilket innebar att man inte längre behövde separata hon- och hanplantor och därmed hade Jordgubben (*Fragaria x ananassa*) uppstått.

Vindruvor och persikor

Tanken kring att odla mer känsligt material uppkom nog i samband med bebyggelsen av trädgårdsmuren 1882 i Krapperups köksträdgård. Strax därefter påbörjades bygget av växthuset och drivbänkarerna. Vindruvor, persikor och melon finns med i räkenskaperna redan från 1892 och fortsätter in på 1900-talet. Skörden av vindruvor listas emellanåt som antal klasar och persikor i antal.

Vindruvor har odlats i södra Sverige i flera hundra år (Blomqwist, 2011). Beläggen kommer från klosterträdgårdar samt från inventeringar där vinstockar uppmätt över 100 år i ålder. På Krapperup finns åtta vinstockar kvar som genererar mindre klasar. Om dessa stockar är de som är representerade i räkenskaperna är inte säkert och heller inte vilken ålder de har. Däremot finns möjligheten att gynna stockarna så att vitaliteten på dem ökar. Persikor nämns i

Fig 54. Jordgubbar, Pixabay u.å.

Fig 55. Persikor, Pixabay u.å.

Vinbär och krusbär

räkenskaperna ibland som antal eller endast som en post. Persikan kultiverades i Persien flera år före vår tidräkning varav namnet är förknippat med Alexander den Store (Hjalmarsson, 2009). Odlingen av persikor i Sverige förekommer främst i form av spalje eller i växthus, vilket även var fallet på Krapperup. Under tidigt 1920-tal planterades fristående träd av sorterna 'Amsden', 'Le vainqueur' och 'Proskau' i Alnarps trädgårdar. Vidare nämner Hjalmarsson (2009) att pomologen O. Eneroth (1864–1866) hävdade att en ny persikosort dragits upp vid Högestads gods i Skåne.

Melon och gurka

Melon och gurka nämns i räkenskaperna som egna poster och är kopplade till växthuset och drivbänkarna. Troligtvis odlades de i de nedsänkta växthusen. Melon och gurka tillhör samma art och familj men är separata sorter. Melonen tros härstamma från centrala Asien och gurkan från Indien. Bland melonen finns många namngivna sorter men med beskrivande namn såsom, nöt, rund eller stor nöt. Ju längre man odlade desto större sortutbud vilket även resulterade i mer svenskt material. Börjeson (2015) menar att det rör sig om spontankorsningar som tagits tillvara på.

Vinbär och krusbär refereras till som en gemensam post i räkenskaperna. Olika sorter av vinbär listas även på den tidigare hänvisade planritningen över trädgården (se bilaga 2). Vinbär fick benämningen Nordens druvor under 1700-talet och av den anledningen tror man att vinbärsodlingen fick sin början i Norden (Blomqwist, 2011). Vinbär ska placeras på en solbelyst plats annars tenderar växten att endast producera grenar och inte blomknoppar. På Krapperup fanns röda, vita och svarta vinbär.

En noterbar beskrivning av A. Gyllenstierna från 1922 var att de krusbär som förekom i trädgården inte var drabbade av mjöldagg. Redan på 1800-talet fanns många olika krusbärssorter men då den amerikanska mjöldaggen etablerade sig för 120 år sedan försvann intresset för detta bär (Truedsson, 2005). Det är framför allt äldre sorter som drabbas av mjöldaggen. Idag är majoriteten av de nya sorterna resistent vilket även gäller för de äldre sorterna. Exempel på dessa är 'Hinnonmäki' gul och röd samt 'Jacob' gul. Såväl vinbär som krusbär vill ha en humusrik jord för att de ska trivas (Truedson, 2005). Odlingen av såväl vinbär som krusbär påminner om varandra med skillnaden att krusbär inte är lika vintertålig (Blomqwist, 2011).

Fig 56. Melon, Pixabay u.å.

Fig 57. Krusbär, Pixabay u.å.

SUMMERING

Om köksträdgården och dess historia

Sammanfattningsvis har denna del av litteraturstudien syftat till att visa hur trädgården såg ut historiskt och platsens nuvarande form. Platsen har många lager historia och har förändrats beroende på behov och funktion. Köksträdgården har genom historien samverkat med den övriga parkanläggningen och därmed varit en del i det större sammanhanget. Vad trädgården även visar är att det genom den historiska utvecklingen funnits en flexibilitet att röra sig med sin samtid och möta de potentiella krav och möjligheter som uppkommit på vägen. Såsom exeperimentviljan och introduktionen av nytt växtmaterial.

Köksträdgården i sig har inte varit föremål för odling på många år men förutsättningarna för att återuppta detta är goda. Ytan är otroligt välplanerad för att maximera de krav som ställs på en plats vars syfte är odling. Av de historiska delarna finns ett antal fortfarande kvar. Idegranspelarna har varit föremål för flera beskrivningar och syns på flera fotografier och ritningar. Vegetationen består även av äldre kastanjetråd och andra fruktträd. Andra exempel på byggda kvarlevor är växthuset och trädgårdsmuren i norr. En skillnad gällande växthuset är att ett av kasten tagits bort för att tillgängliggöra plats. Detta skapar en osymmetrisk bild över byggnaden som annars varit mer symmetrisk med det borttagna kastet som blickfång genom idegranspelarna. Övrig vegetation är en kombination av äldre och spontan etablering.

Gällande formspråket markeras idag delar av det i form av klippta gångar. Exempelvis ett antal gångar som sträcker sig parallellt med trädgården samt särskilt den forna blomstergatan som går mellan idegranspelarna. Det blomstergatan markerade var

den tvärgående axel som genomkorsade trädgården och parken och band samman borg med park och trädgård. Formen på denna axel är en viktig struktur för trädgårdens utformning.

Organiseringen har även förändrats mycket genom tiderna. Kartmaterialet kring Krapperups köksträdgård är rikt och utgör en bra grund för ett vidare arbete med trädgården. Köksträdgårdar har en klar förankring i dess funktion och tenderar därmed ha en tydlig kvartersstruktur. Formerna på kvarteren i köksträdgården har sett olika ut och befunnits i olika antal.

Bland det växtmaterial som förekom på Krapperup kan en hel del återskapas och återplanteras. Däremot kan det vara svårare att återskapa växtmaterial av specifika sorter kopplat till platsen. Undersökningar kan däremot göras genom lokala uppprop. Sortbegreppet är något som senare etablerades och därmed kan skillnader förekomma mellan nutida och dåtida sorter. Detta kan vara resultatet av förädlingsprocesser, benämningar som förändrats samt naturliga processer. Dock kan i princip all vegetation, artmässigt, återskapas i kombination med brukandet av sorter som är av exempelvis skånsk eller svensk proveniens. Att härleda till specifika sorter är en svårighet i sig av flera orsaker. Växtmaterialet i sig är föränderligt och kan påverkas mycket av såväl mänsklig som naturlig påverkan. Vegetation kopplat till en historisk plats täcks inom de konventioner som berör historiska trädgårdar. Användningen av kulturarvssorter kan vara ett sätt att hänvisa till historiska källor. Vissa sorter nämns av andra källor som lämpliga för köksträdgårdar i allmänhet. Om de även hade en koppling till Krapperups köksträdgård har inte kunnat fastställas. Inom ramen för

denna studie kan kausaliteten i dessa fall framföras men det betyder inte att det finns en korrelation. Räkenskaperna som berör köksträdgården är detaljerade och skapar en uppfattning om att odlingen i köksträdgården varit såväl extensiv som gynnsam för Krapperup gods. Skörden benämns som en inkomst och antyder att någon form av försäljning tagit plats.

Materialet kring köksträdgården har baserats på ett urval av det som finns i godsarkivet samt kompletterande källmaterial. Godsarkivet är stort och all information är inte med i denna studie. Detta innebär att flera studier om köksträdgården kan bedrivas för att fördjupa kunskapen om platsens forna egenskaper.

Att återta köksträdgården i bruk bör göras med syftet att odling i någon form ska förekomma på platsen. Många vägar finns att ta gällande återbrukandet av köksträdgården men alla ska vara väl förankrade i platsens historia. Då köksträdgården som yta fortfarande är intakt tillsammans med att den upprätthåller en sådan unik position jämförelsevis med motsvarande platser bör odlingen fylla ett större syfte och vara till för platsen Krapperup så att park och trädgård tillsammans bildar en enhet.

Fig 58. Entré från Rosen-trädgården. Foto av Ida Ek Mitchell, Mars 2022

Fig 59. Idegranspelarna och växthus. Foto av Ida Ek Mitchell, Mars 2022

Fig 60. Växthuset. Foto av Ida Ek Mitchell, Mars 2022

Fig 61. Idegranspelarna. Foto av Ida Ek Mitchell, Mars 2022

GESTALTNING

Introduktion

Att ta en historisk plats och föra in den i samtiden skapar en rad olika frågor. Som utförare bör man hålla sig trogen till originalet och inte göra något som kan uppfattas som onödigt. Gällande trädgårdar är tiden en mycket viktig aspekt då den förändrar trädgården konstant. Ingenting står stilla i en trädgård. Trädgårdar är levande väsen med plats-specifika egenskaper. Innan en rekonstruktion kan utföras menade Sven-Ingvar Andersson i tidsskriften *Utblick landskap* (Mossige Norheim, 1992) att en kunskap kring platsen ska vara väl förankrad, ett intresse och engagemang behöver vara närvarande, en lyhördhet för de olika möjligheter som kan framkomma och slutligen rationalitet kring implementeringen av idén. Det vill säga, kan den genomföras. Andersson (1992) beskriver att den historiska trogenheten, det konstnärliga och att kunna förmedla en poetisk upplevelse tenderar att vara viktiga förutsättningar för arbetet med historiska trädgårdar.

Till hjälp för att kunna göra en utformning av historiska trädgårdar finns diverse förordningar och lagar som ska följas. Det finns många svårigheter kopplade till historiska parker inte minst i begreppen (Mossige Norheim, 1992). Olika vägar finns att ta men varje steg bör utföras med stor varsamhet. Varje åtgärd ska vara väl förankrad och goda argument för ingreppen måste framföras. Andersson (1992) beskriver hur olika personer som varit verksamma inom trädgårdsrestaurering tagit sig an de olika begreppen där exempelvis Sven-Ingvar Andersson använt restaurering som en slags systematik medan landskapsarkitekten Lulu Salto Stephensen adderat begrepp till sin process. Oavsett menar Andersson (1992) att svara på frågan hur vi restaurerar och varför är det mest väsentliga.

Krapperups köksträdgård har många lager och har varit historiskt viktig för Krapperups gods. Köksträdgården har varit en inkomstkälla och en praktfull anläggning med många värden som rör odlingsrelaterade aspekter (Gustafsson, 1990). Ambitionen är därmed att låta köksträdgården återta den plats som den förtjänar tillsammans med resten av Krapperups anläggningar. Köksträdgården har varit en förankrad del av övrig anläggning och gör sig inte väl som en isolerad del utan har ett minst lika stort värde som den övriga parken.

Följande kommer en observation och diskussion kring vad köksträdgårdars betydelse varit och är samt hur Krapperups köksträdgård kan verka tillsammans med dessa aspekter. Slutligen kommer denna studie mynna ut i tre konceptförslag kring köksträdgårdens återbrukande.

En köksträdgård i tiden

Köksträdgården som trädgård har en stark förankring i den mänskliga civilisationen och är den äldsta typen av trädgårdsutformning (Stuart, 1999). Den förbinder funktion i form av matproduktion tillsammans med många estetiska och dekorativa kvalitéer som tillkommer. Köksträdgården är arketyper av paradiset och förekommer i många mytologier och religiösa skrifter (Stuart, 1999).

En köksträdgård idag kan vara minst lika lekfull, pedagogisk, stöttande och rekreativ som den tidigare påvisat sig vara. Då odling är en stor del av trädgårdens funktion kan denna del ta större plats och visa på hur ett brukande av mark kan vara en närande i stället för en tärande handling. Människans brukande av marken har resulterat i såväl problem som möjligheter (Naturvårdsverket, 2022). Brukningsmetoder har revolutionerat livsmedelsproduktionen som samtidigt riskerar långsiktiga konsekvenser för flora och fauna, och i sinom tid även människan. Allt kommer tillbaka i ett kretslopp och därmed krävs ett mer ömsesidigt förhållande mellan människan och naturen (Naturvårdsverket, 2022).

Idag ställs väldigt höga krav på nyanlagda parker och trädgårdar (Kingsbury, 2022). Kingsbury (2022) menar att de ska vara så skötsel fria som möjligt samtidigt som de bidrar med många viktiga värden. Resultatet av dessa krav har blivit en slags semi-naturalistisk trädgårdsstil som drar nytta av vegetationens egna system. Syftet är att skapa planteringar som är mer tåliga och kräver mindre vatten och näring. Detta blir en slags omkalibrering av tidigare mer traditionell estetik. En demonstration av detta framfördes av Nigel Dunnett (Personlig kommunikation, 2019) vid en föreläsning där han lyfte en specifik gång lokaliserad i trädgården Great Dixter. På ena sidan återfanns den mer traditionella estetik där vegetationens egenskaper har dopats genom näring och vatten, medan på den andra sidan, en mer

modest ekologisk estetik som är minst lika attraktiv, men mer funktionell. En annan aspekt som är viktig gällande främst odling är att köksväxter tenderar att kräva större mängder vatten och näring för att bära frukt. Det är därmed en viktig aspekt att bära med sig vid en nyanläggning av en köksträdgård. Särskilt om dessa resurser kan bindas bättre och regenereras så att näring cirkuleras i jorden och vatten hålls kvar. Aspekter som detta kan hjälpas beroende på sättet som vegetationen används på samt hur miljön runt omkring planeras (Crawford, 2010).

Vad en modern, planerad köksträdgård kan göra är att vara en källa för inspiration och innovation. Inspirationen från skickligheten bakom att skapa mikroklimat, möjligheten att skörda frukt direkt från grenen och påvisa sätt för att vara såväl stöttande för människan som för naturen. Innovationen härstammar från alla de odlingstekniker som är kopplade till köksträdgården. Platsen har varit ett utlopp för experimentella metoder och kreativitet (Klintborg Ahlko & Setterby Modéus, 2007). Därmed kan de tjänster som genereras förenas väl med de funktioner och den stöttning som ges.

Fig 62. Nigel Dunnett föreläsning. Klassisk hortikulturell plantering mot en ekologisk estetik, Nigel Dunnett 2019

Fig 63. Samplantering av blomster och köksväxter. Anette Nilssons köksträdgård i Boäng Skåne. Foto av Ida Ek Mitchell, Juni 2022

Krapperrup i tiden

Efter att ha umgåtts med Krapperrups forna köksträdgård under en period är det tydligt vilken oerhört intressant och fantastisk plats det är. Att föreställa sig den aktivitet och odling som varit på platsen ger den en särskild särställning bland andra trädgårdar. Även den vegetation som finns idag har i sig stora värden och ger incitament för platsens karaktär. För att föra Krapperrups köksträdgård framåt krävs ett samspel mellan de kulturhistoriska värdena och framtida möten. Den huvudsakliga visionen är att Krapperrups köksträdgård blir just en sådan konstellation. Kvalitéerna är sällsynta på andra platser av samma status vilket gör Krapperrups köksträdgård särskilt viktig (Klintborg Ahlklö & Setterby Modéus, 2007).

Köksträdgårdens många lager har studerats och testats. Grunden för utformningen har varit byggnadsminnet (Länsstyrelsen, 1978), svensk lagstiftning och de internationella överenskommelser som är skrivna gällande historiska trädgårdar. Det internationella huvuddokumentet som ligger till grund för utformningen är Florensdeklarationen. Kompletterande till detta dokument har även aspekter som lyfts i Narradokumentet om autenticitet, Konventionen om biologisk mångfald samt Konvention om trygghet av det immateriella kulturarvet. Respektive konvention kompletterar varandra och framhåller den komplexitet som är kopplad till historiska trädgårdar och vikten av att ta hänsyn till och försöka bilda sig en god uppfattning kring platsens själ. Materialet kring Krapperrups köksträdgård tyder på att det funnits en tydlig arkitektonisk idé vid utformningen och att denna förlorats i och med dess avveckling (Klintborg, 1990). Denna utformning är till viss del synlig i dagens anläggning och det är inte svårt att föreställa sig den prakt som den gamla köksträdgården hade. Det är därmed en plats med många intressanta värden redan idag.

För att förankra gestaltningen har jag utgått från Thorbjörn Anderssons 10 designteoretiska begrepp kring landskapsarkitektur. Respektive kategori består av olika symbolvärden som är viktiga vid utformningen av trädgårdar och parker. Kategorierna bär syftet att manifesteras värden som skapas via intryck av syn, hörsel och rörelse. Jag har även inklu-

derat Sven-Ingvar Anderssons resonemang om att de upplevelser som ansågs vara viktiga historiskt är minst lika viktiga för människor idag. Aspekter som detta berör är exempelvis blommornas doft och färger, trädens förmåga att fånga tid och andra sensoriska upplevelser. Anledningen är att dessa avyttringar spelar på tidlösa grundtankar. Vid förhållningen av en historisk trädgård menade Sven-Ingvar Andersson att gränsdragningen mellan rekonstruktion, renovering och fri förnyelse kan vara flytande och bör främst användas för att medvetengöra det utföraren gör (Mossige Norheim, 1992). Det absolut viktigaste är att höra till platsen och fråga den gamla trädgården vad den har på hjärtat och aldrig bortse från platsens värdighet.

Användningen av kulturväxter och mandatsorter är inte bara viktigt ur ett kulturhistoriskt perspektiv utan även gällande biologisk mångfald då genetisk variation skapas och bibehålls (Strese & de Vahl, 2018). Äldre sorter som använts är mer kopplat till den inhemska floran och faunan och kan därmed bidra med stöttning. Krapperrup lyser även med en experimentanda och ett intresse för annan, mer exotisk vegetation. Kombinationer av dessa kan därmed skapa en intressant sammansättning för större estetiska och biologiska värden (Kingsbury, 2022).

Koncepten/visionerna som framtagits har olika syften. Först och främst har jag formulerat ett antal grundförutsättningar innan en större vision för trädgården kan ta plats. Detta med anledning att platsen inte använts på länge och därmed blivit eftersatt. Visionen grundar sig i utformningen som trädgården hade från slutet 1800-talet till dess avveckling 1967. Strukturen på gångsystemet är baserad på ett flygfoto från 1960. Som tidigare nämnts är vissa aspekter mycket viktiga för trädgårdens utformning såsom blomstergatan och dess tvärgående axel.

Vidare har koncepten framtagits för att lyfta berättelsen om trädgården. Vad trädgården kan bli baserat på vad den varit.

Fig 64. Östlig vy mot idegranspelarna.
Foto av Ida Ek Mitchell, Mars 2022

Fig 65. Illustrerad planritning med det historiska gångsystemet, skala 1:1000 (A3). Av Ida Ek Mitchell, 2022

KONCEPT 1 - BALANS I KÖKSTRÄDGÅRDEN

Bakgrund till förslag

Ett första steg för att åter börja använda sig av köksträdgården är att titta på dess nutida form. Det som framkommer vid detta är att ytan fortfarande speglar den ungefärliga storlek som trädgården har haft under mer än 100 år. Enda tillägget är den parkering som är placerad öster om köksträdgården. Då köksträdgården i sig inte stått stilla har en utveckling skett som behöver åtgärdas innan en utformning tar plats.

Denna vision motsvarar exempel på åtgärder som skulle ta fram köksträdgården gradvis och motsvara grundförutsättningar för att kunna ta köksträdgården i drift. Denna utgångspunkt kommer följa med i nästkommande visioner men med olika alternativ för vägar att gå. Jag vill även poängtera här att detta är mina slutsatser från ett studerande av Krapperups köksträdgård och dess historiska källmaterial. Andra slutsatser och visioner hade kunnat dras men det får bli en annan studie.

Detta koncept är främst baserade på Florensdeklarationens artiklar rörande ”underhåll, bevarande, restaurering och rekonstruktion” som b.l.a. framhåller att ingen restaurering får utföras innan en noggrann studie kan garantera att arbetet är korrekt utifrån en vetenskaplig utgångspunkt. Baserat på detta har jag brutit ner fotografier, ritningar och kartma-

terial över Krapperups köksträdgård för att kunna identifiera skillnader mellan då trädgården var aktiv och hur den ser ut idag. I det arbetet har jag sedan korrelerat skillnaderna med Anderssons begrepp kring landskapsarkitektur (Andersson, Personlig kommunikation 5 november, 2021) Därmed är den stora idén att framhäva och poängtera tidigare kvalitéer med platsen.

Syftet med gestaltningen

- Skapa förutsättningar för trädgårdens fortsatta utformning
- Förankra platsens nuvarande form med dess historia
- Lyfta användningen av platsen som den varit och dess rekommenderade fortsättning
- Visa olika alternativ i relation till nuvarande vegetation och historisk utformning
- Framföra bebyggda element på platsen

Förslag

Inlånad landskap. Det större trädbuskaget till väst bör hållas tillbaka för att motverka konkurrens mellan de båda ytorna. Annan vegetation som vuxit sig stor är det buskage som separerar köksträdgården med rosträdgården. Vegetationen täcker därmed den vy som fanns mellan blomstergatan och i riktning mot godset. Denna siktlinje finns välbevarad via fotografier över blomstergatan och A. Gyllenstiernas akvarell från 1933. Ambitionen här är att återta denna vy för att sammanknyta trädgården med godset och i förlängningen resten av parken.

Struktur och ordning. När ett första ingrepp utförts för att återställa en viss ordning i köksträdgården kan de ornamentala och strukturella värdena avvägas. Blomstergatan är den enskilt viktigaste komponenten i köksträdgården då den markerade hela Krapperups ena tväraxel. Anläggningen är därmed inte komplett utan den. Med blomstergatans form följer per automatik den struktur på gångar som fanns under slutet på 1800-talet och fram tills ungefär 1970. För att återskapa blomstergatan bör

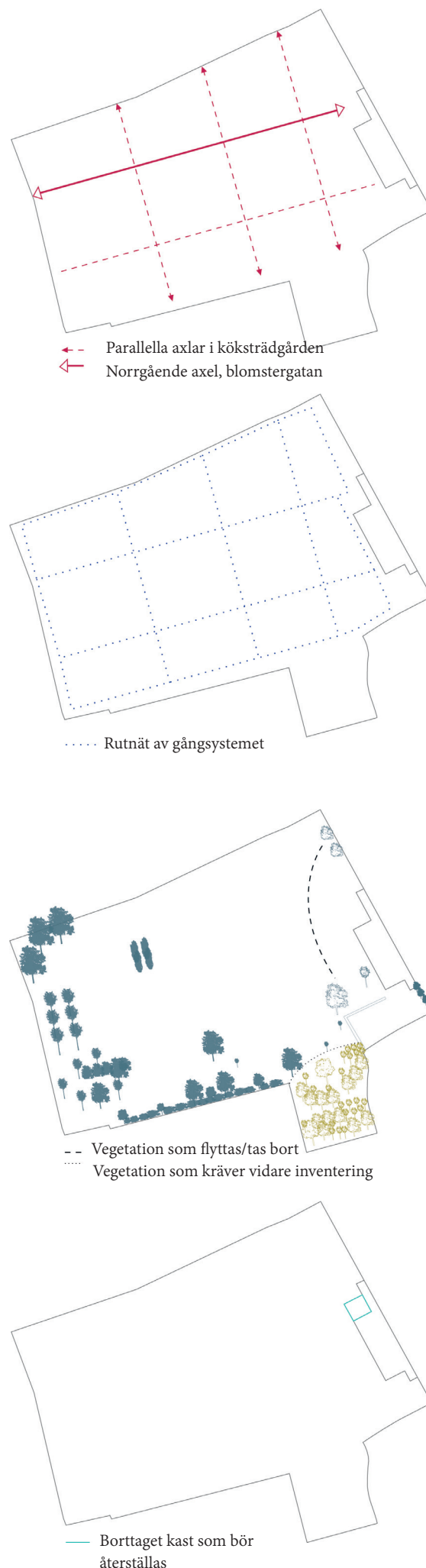
idegranspelarna ses över. Idag är de väldigt breda och därmed svåra att anlägga en gång mellan. Antingen kan pelarna höjas – vilket då skulle förändra uttrycket, eller klippas in så att en gång kan fungera mellan pelarna. Lavendel bör vara den huvudsakliga växten i blomstergatan då den dels varit väldigt karaktärspräglade för platsen, dels för att tidigare avsnitt visat att det är en viktig växt i relation till köksträdgårdar samt för olika typer av pollinatörer.

Användning. Odling i någon form ska bedrivas på platsen vilket kan fokusera på frukt- och bär, köksväxter eller en blandning. Räkenskaperna tyder på att många olika växter odlats på Krapperup och därmed kan dessa vara en utgångspunkt för det som odlas. Tydligt från fotografierna över trädgården är att en kombination av vedartat och örtartat växtmaterial förekommit.

Växthus. Gällande växthuset bör det ses över, restaureras och kompletteras. Delar av växthuset är slitet och saknar glasfönster. Kasten som är nedsänkta visar på ett odlingsätt som var viktigt historiskt. Invändigt bör växthuset ses över och åter bli en plats för förvaring av känsligt växtmaterial och odling. Med komplettering menar jag det kast som tagits bort från växthuset. Detta kast var en del av blickfånget från blomstergatan och med dess borttagning har växthuset fått ett mer osymmetriskt utseende. Genom att visa de upphöjda och nedsänkta kasten och använda dem för sitt syfte kan viktiga historiska värden bevaras.

Vegetation och form. Då köksträdgården inte stått stilla i tiden har element tillkommit som påverkar den forna formen. Framför trädgårdsmuren, som har en viktig roll i köksträdgården, finns idag ett vildvuxet björnbärssnår. Björnbären skulle kunna bli föremål för spaljering som är fallet vid trädgårdsmästarbostaden. Ett annat snår täcker växthuset, vilket därmed borde reduceras. Övrig vegetation har viktiga funktioner och bör därmed finnas kvar, endast ett stärkande av vitalitet är att önska.

Trädgårdsmästarbostaden. Runt trädgårdsmästarbostaden finns idag en häck som markerar den privata trädgården. Denna häck har inte en optimal placering då den skärmar av trädgårdsmuren och en del av växthuset. Baserat på foton över trädgården har häcken tillkommit någon gång efter 1991. Den är därmed inte särskilt gammal eller har varit en del av trädgården tidigare. Vid överläggning av det gamla gångsystemet överlappar detta häcken. Det blir därmed svårt att ha dessa två samtidigt. Av den anledningen anser jag att häcken inte platsar i köksträdgården. Ytan kommer fortfarande vara tillägnad trädgårdsmästarbostaden då den varit det tidigare, men att den istället bör följa det historiska mönstret. Då trädgårdsmästarbostaden varit en förankrad del av köksträdgården hade det varit att föredra om byggnaden fick ett sådant syfte igen.

Fig 66-69. Illustrerar karaktärer som köksträdgården haft gällande struktur och byggnader. Av Ida Ek Mitchell 2022

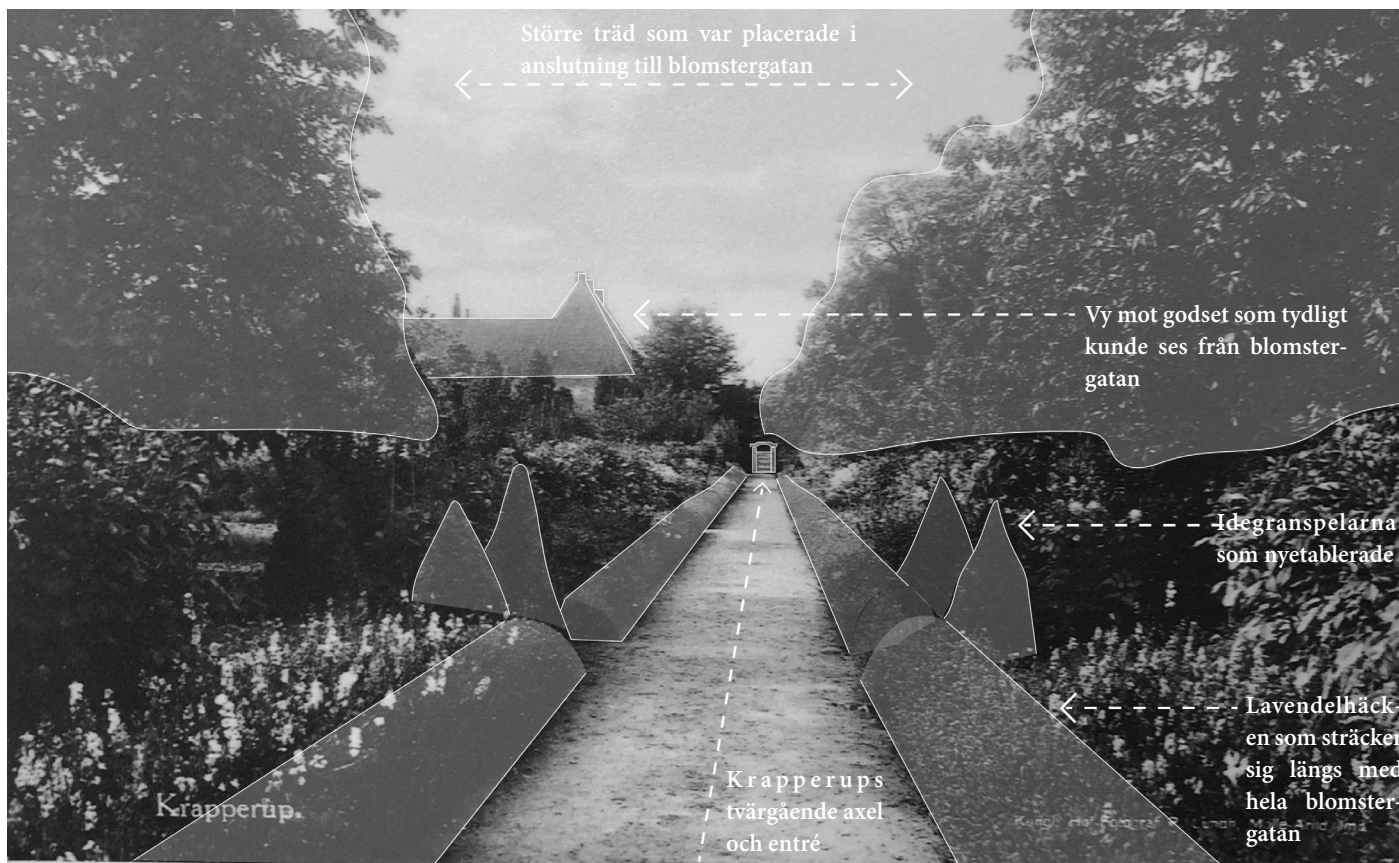

Fig 70. Blomstergatan från 1920. En specificering av egenskaper av denna vy. Av Ida Ek Mitchell 2022

Fig 71. Fotografi från ungefär samma vy. Idegranspelarna är idag så stora att de i sig skapar ett eget rum. Tydligaste skillnaden är att vyn mot godset inte är närvarande på denna bild. Foto av Ida Ek Mitchell, Juni 2022.

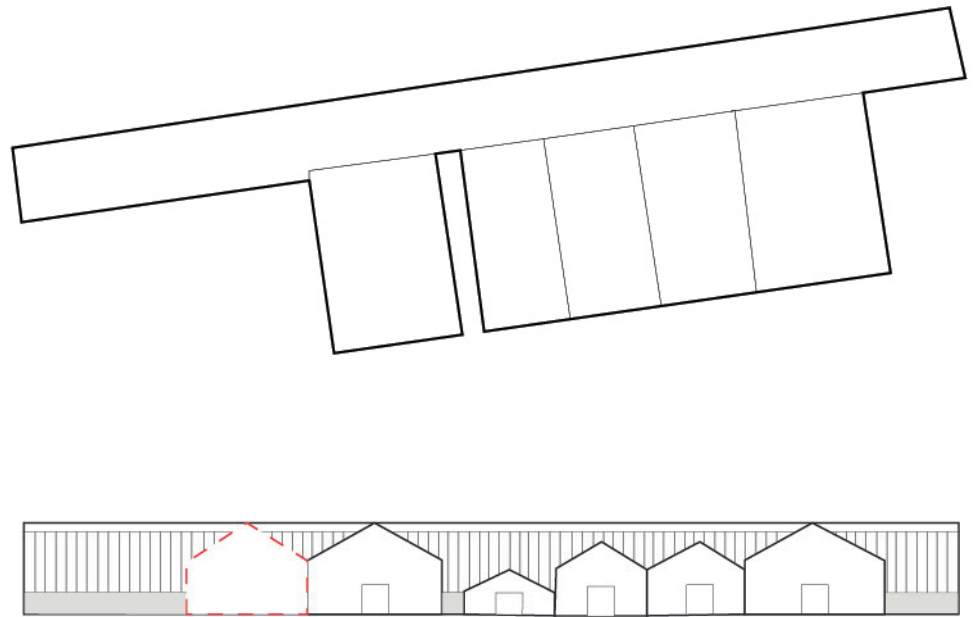

Fig 72. Planritning och sektion över växthuset från flygfoto 2022. Fem kast kan urskiljas (Skala 1:500). Av Ida Ek Mitchell 2022

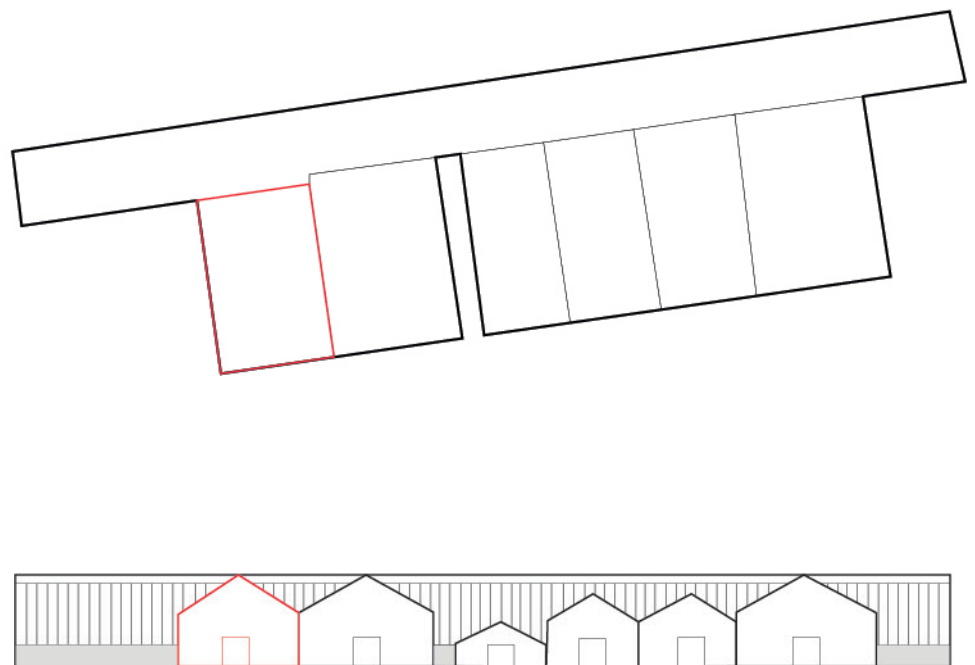
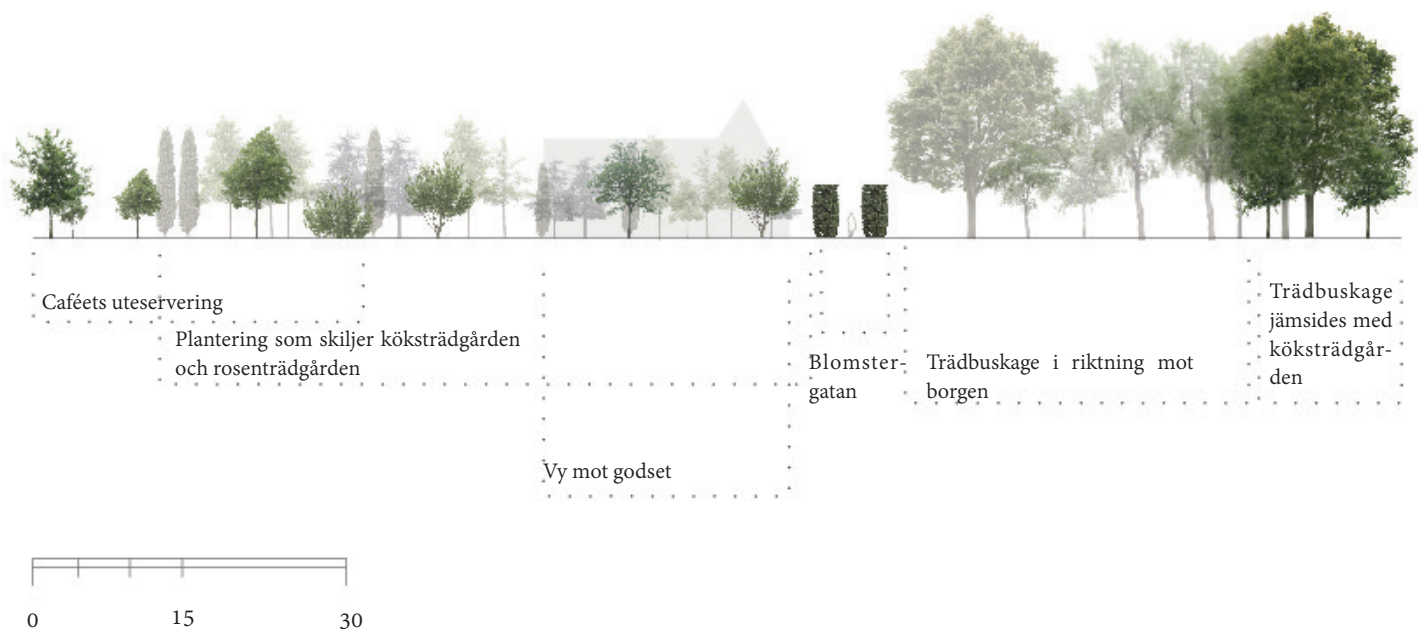

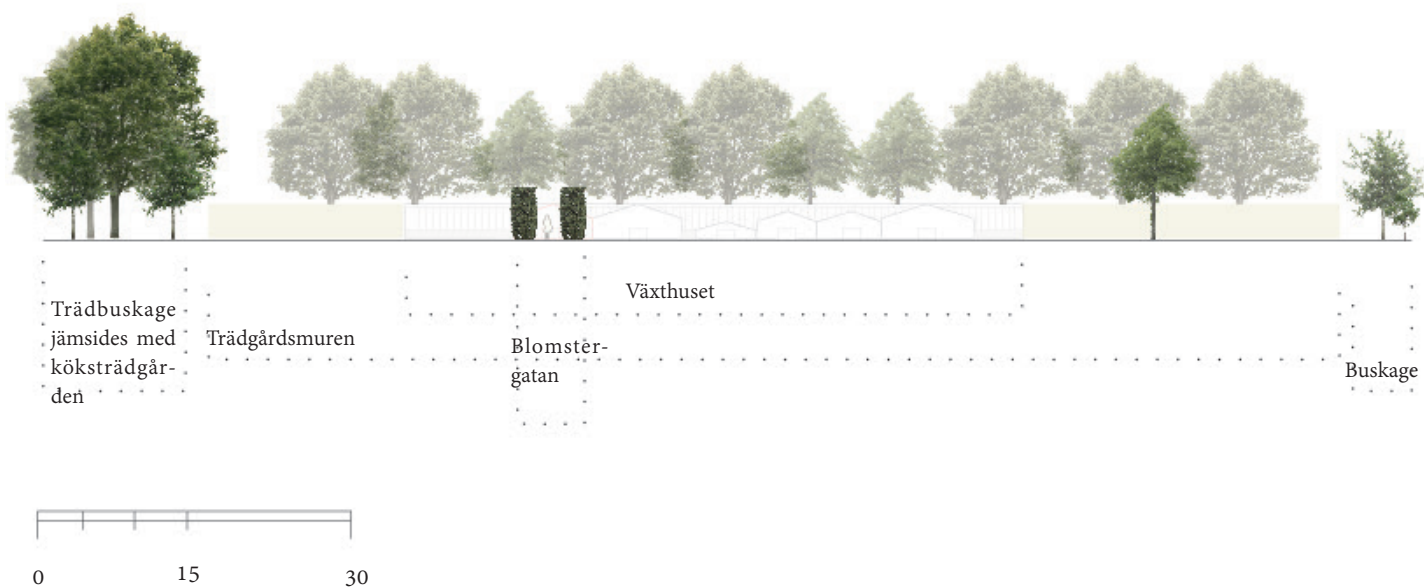
Fig 73. Planritning och sektion över växthuset från flygfotot 1960. Sex kast kan urskiljas (Skala 1:500). Av Ida Ek Mitchell 2022

Sektion A-A

Sektion B-B

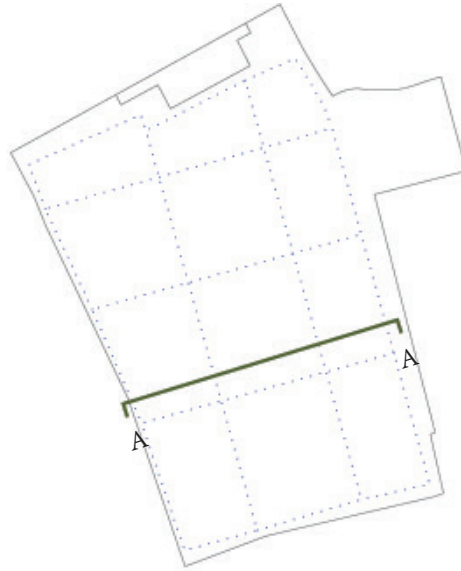

Fig 74. Sektion över köksträdgården i riktning mot borgen. Skala 1:1000 (A4). Av Ida Ek Mitchell 2022

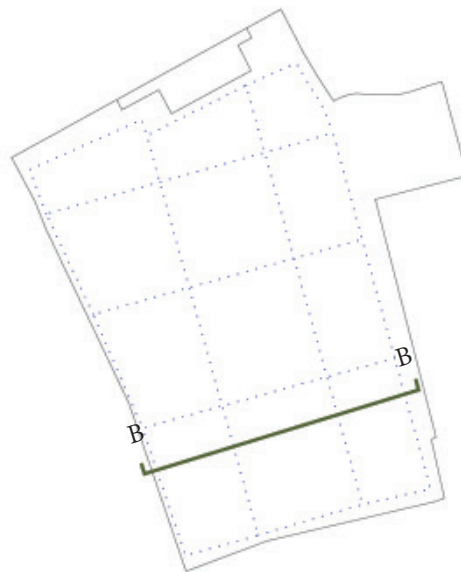

Fig 75. Sektion över köksträdgården i riktning mot växthuset. Skala 1:1000 (A4). Av Ida Ek Mitchell 2022

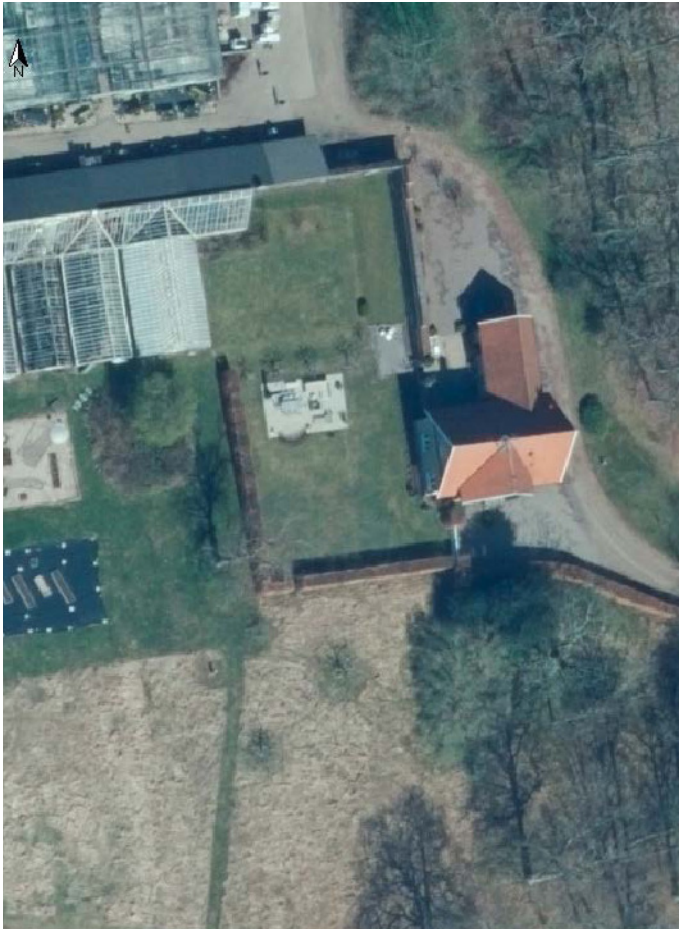

Fig 76. Flygfoto med fokus på trädgårdsmästarebostaden och häcken runt om från 2022. Denna avskärmar en del av växthuset och de spaljerade päronträden. Häckens placering är inte optimal och därmed är förslaget att återta den formstruktur som gångarna hade och därmed forma den privata trädgården efter detta mönster. (Lantmäteriet 2022)

Fig 77. Flygfoto med fokus på trädgårdsmästarebostaden och häcken runt om från 1975. Denna del är utsett som "förvaltarens trädgård" men följer det formspråk och organisering som var kopplat till trädgården. (Lantmäteriet 1975)

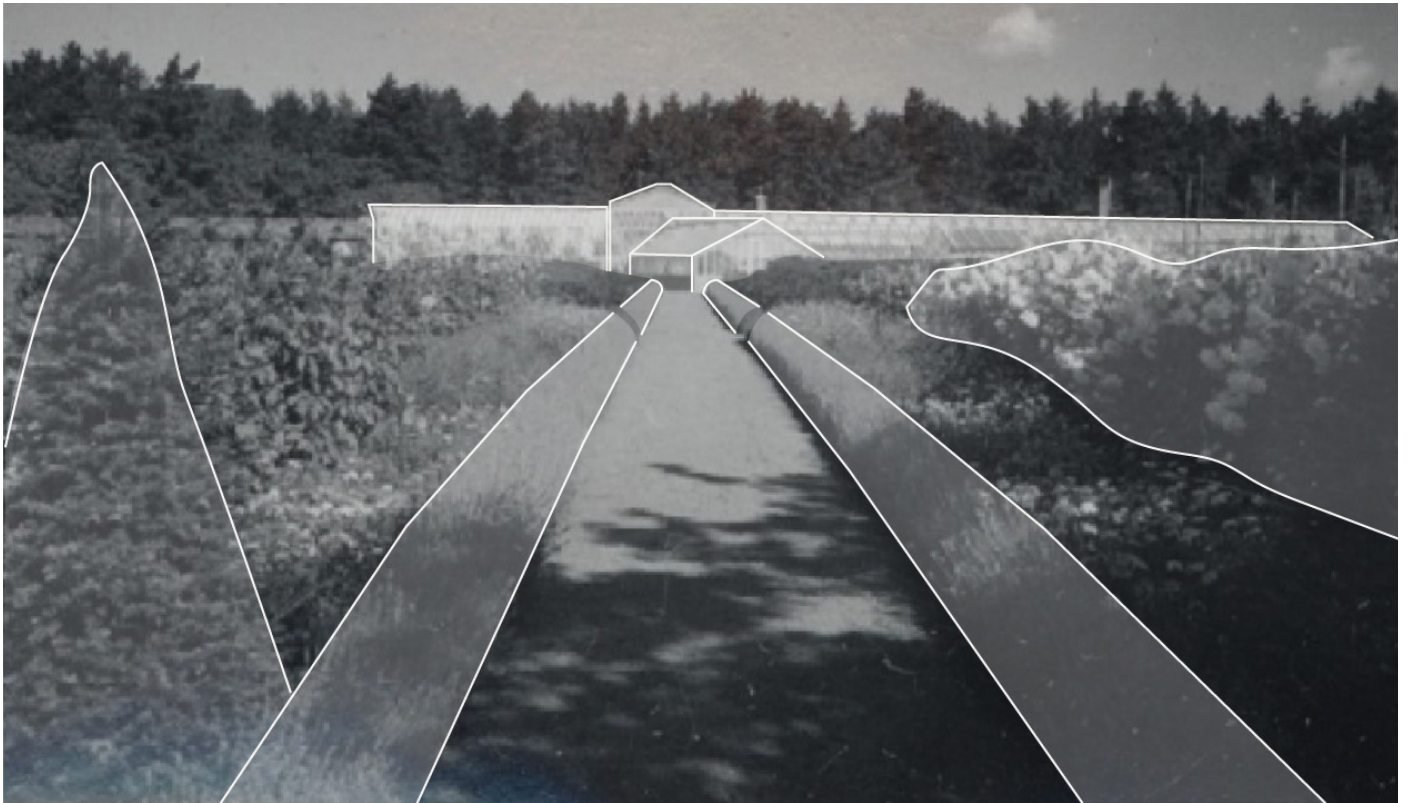

Fig 78. Markering av blomstergatan, en formklippt idegran, möjliga kordongträd och konturerna av växthuset som det såg ut 1930. Gavel och kast framgår tydligt.

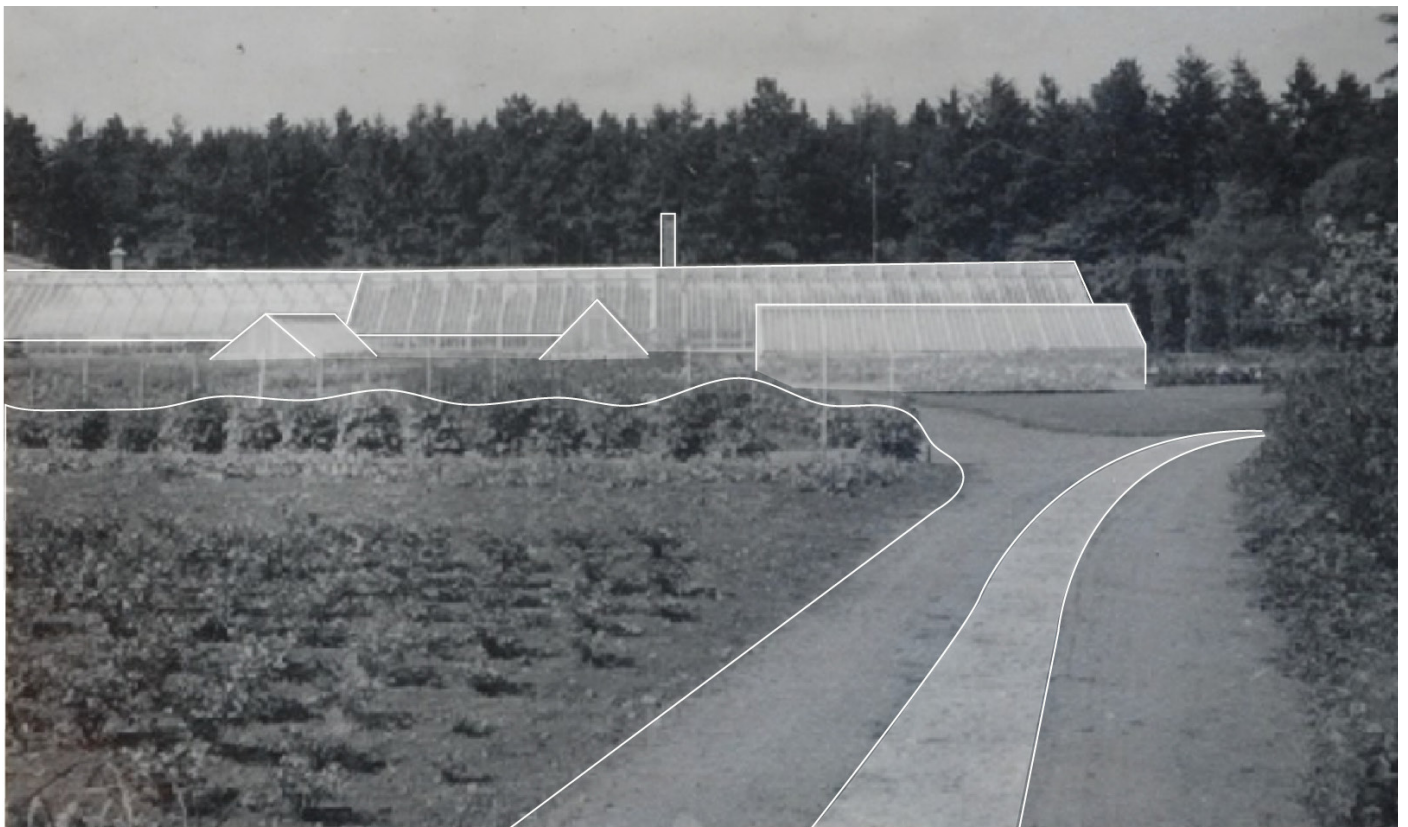

Fig 79. Markering av odlingen och körspåret av gräs i riktning mot trädgårdsmästarebostaden. Konturer av växthuset som det såg ut 1930. Synligt är ett större parallellt kast, två mindre kast och drivbänk placerad framför.

Fig 80. Illustrerad planritning över Åkerbruksträdgården Skala 1:1000 (A3).
Av Ida Ek Mitchell 2022

KONCEPT 2 - ÅKERBRUKSTRÄDGÅRDEN

Bakgrund till förslag

Detta koncept fungerar som en överläggning på det tidigare. Det vill säga att när grundförutsättningarna kommit på plats kan vidare gestaltning utföras. Därmed berör detta sektionen ”underhåll, bevarande, restaurering och rekonstruktion” i Florensdeklarationen men även sektionen kring ”användning”. I Åtgärdsförslaget från 2007 lyfts odling som den huvudsakliga aktiviteten i trädgården. Därmed har jag ställt aktiviteten mot de krav som Florensdeklarationen ställer. Att platsen exempelvis bör främja mänskliga kontakter samtidigt som den skyddas samt att arbetet i trädgården ska prioriteras framför allmänhetens bekvämlighet. Med grundförutsättningarna på plats har jag funderat mycket kring den stora idén och hur ett lånande av det omkringliggande landskapet kan ske på olika sätt.

Att odling bör vara den huvudsakliga funktionen i köksträdgården vid ett återbrukande är för mig självklart. Däremot kan odling ske på olika sätt och i olika former. För att kunna samla Krapperups experimentanda och det genuina intresset för vegetation har jag i detta koncept undersökt *Åkerbruksträdgården* som formulerades av trädgårdsmästaren och botanisten Daniel Müller. Müller beskriver åkerbruksträdgården i hans bok *Trädgårdskonst*: att anlägga och underhålla trädgårdar från 1858. Formen hade en tydlig anknytning till odling där framför allt försök av nya köksväxter och frukter utfördes. Müller beskriver att en trädskola anlades för fruktträd tillsammans med skogsträd. Träden och buskarna skulle förses med etiketter som hade vegetationens botaniska- och provinsiella namn samt vilken region de kom ifrån. Utöver trädskola för fruktträd fanns mindre kvarter som beskrivs som ”försöks-kvarter”.

I dessa förekom köksväxter av olika slag som rote-rades bland kvarteren. Müller (1885) beskriver även att vissa av köksväxterna som förekom kunde odlas i denna skala men inte i en större då de var mindre härdiga i åkermarksmiljön. Åkerbruksträdgården hade syftet att experimentera och utforska och därmed anser jag att dess ramverk kan utgöra goda förutsättningar för Krapperups köksträdgård.

Gällande formspråk har jag vidare undersökt Krapperups ägor från olika tidsperioder då större landskapsförändringar tog plats. Formspråket och systemet är därmed baserat på delar av hur skiftesindelningen såg ut för Krapperups ägor före och efter skiftesreformerna tillsammans med formen av koloniodling. Syftet har därmed varit att lyfta ett ytterligare lager av Krapperups historia och föra in det i köksträdgårdens struktur. Som Axel Gyllenstierna (1922) beskrev det att: Krapperups historia är dess trädgårds historia.

Syftet med gestaltningen

- Hitta mönster och system som kopplar samman den historiska utformningen med ett samtida och kompletterande system
- Samla utformningen under ett tema som innefattar Krapperups experimentanda och intresse för vegetation
- Placera köksträdgården i ett sammanhang där den får ta sin plats som ett prunkande smycke för Krapperup

Förslag

Skala. Storleken är en av de kvalitéer som gör Krapperups köksträdgård så speciell och intressant. Platsen är en skyddad ficka i det omkringliggande landskapet som varit föremål för hög aktivitet och produktivitet. Öppenheten har i detta förslag tagits tillvara på, men för att göra ytan mindre ödlig och mer omslutande är användandet av vegetation i olika nivåer och för olika syften att föredra. Vegetationen bör dock inte överstiga en viss höjd för att undvika konkurrens med öppenheten.

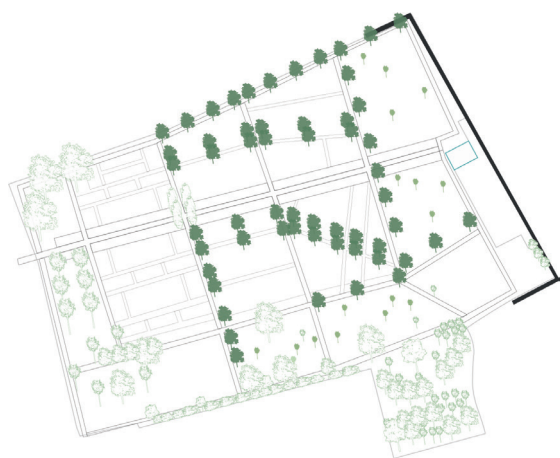
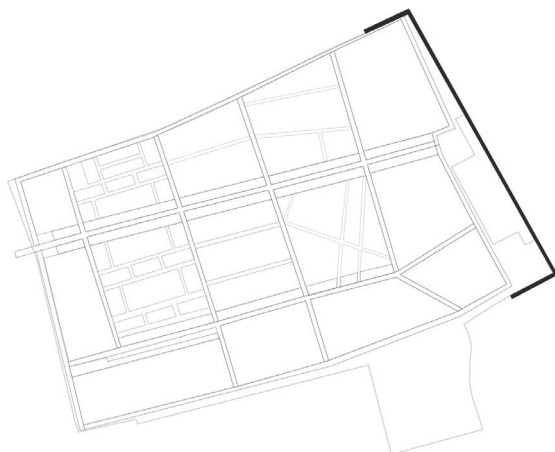
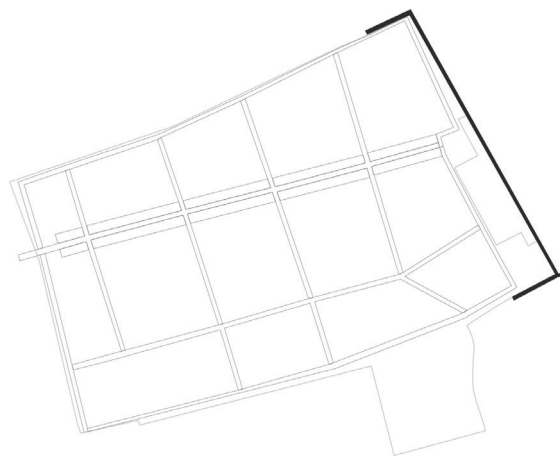
Struktur. För att forma ett kompletterande gångsystem till det historiska har jag tittat på strukturen av odlingsmarker vid olika tidsperioder. Perioderna för Krapperups jordbruksmark gäller före och efter de olika skiftesreformerna. Resultatet blev fyra kompletterande kvarterssektioner. Den första sektionen närmst växthuset motsvarar tiden innan vi började odla och består endast av träd i en mer frisläppt placering, det andra motsvarar tegar från den geometriska kartan över Krapperup från 1718, den tredje är baserad på odlingsmarken efter lagaskifte och slutligen den fjärde motsvarar smalare och avlånga kvarter för att spegla koloniodling och pallkragar.

Vegetation. Vegetationen och vad den speglar är viktig för Krapperups köksträdgård. I studien tidigare har ett antal köksväxter lyfts som har en kulturhistorisk koppling. Åkerbruksträdgården skapar goda möjligheter för att experimentera i köksträdgården och testa nya köksväxter och fruktsorter. Därmed har tanken varit att låta sorterna variera mellan allt från fleråriga köksväxter, kulturarvsväxter och exotiska sorter. Det kan vara att såväl blanda kulturväxterna med mer konventionella i samma bädd för att kunna påvisa de skillnader som finns mellan vegetationen. Även att tillåta vegetationen att gå upp i blom, exempelvis som kålväxter (*Brassica* ssp.) kan i sin tur demonstrera vegetationens olika stadier. Möjligheten att experimentera skulle skapa en värdefull pedagogik för Krapperups köksträdgård där etiketter skulle placeras ut för att visa besökare vad som odlas och till vilka syften. Kombinationer av olika växter i samplanteringar kan utföras och därmed skapa mer regenerativa system i odlingen. Placeringen av vegetationen har syftet att förstärka riktningarna av gångsystemet. Om växthuset tas i bruk kan frön samlas och kultiveras däri för att göra anläggningen självförsörjande på frön. Resultatet skulle bli en varierad polykultur med många spännande och intressanta växtval.

Aktivitet. Krapperups köksträdgård har möjligheten att vara en samlingspunkt för besökare och andra aktiviteter. Av denna anledning har ytor lämnats öppna med syftet att besökare ska kunna vistas på platsen och ta del av de dofter, färger och surr som en köksträdgård kan erbjuda. På dessa ytor kan bänkar och diverse material placeras ut för att möjliggöra en längre vistelse och vila i trädgården. Att skörda är även en viktig aktivitet som kopplas till trädgården. Skörden skulle kunna användas till allt från Krapperups egna verksamheter eller försäljning till andra verksamheter i närliggande område.

Komplement. Till detta förslag är det viktigt att det nuvarande växthuset rustas upp och kan användas till köksträdgården. Blomstergatan fungerar här som trädgårdens och Krapperups norrgående tvärsaxel. Som ett komplement till blomstergatan anläggs en remsa av blommande vegetation med en stöttande

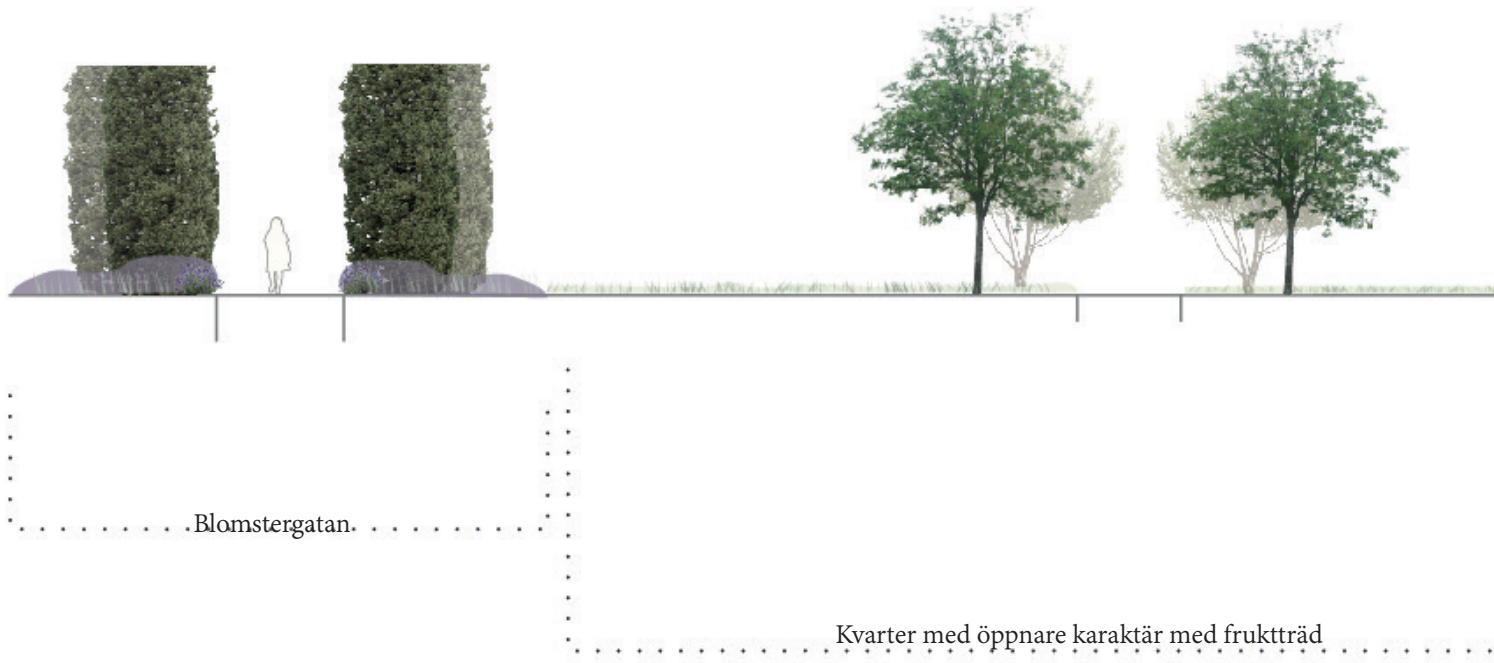
funktion och av en mer ängsliknande karaktär, en *ängsgata*. De arter som ska återfinnas i denna ängsgata är de arter som är de viktigaste värdväxterna för olika biarter. Dessa arter listas i Bilaga 3: Biarters viktigaste pollenväxter (Naturvårdsverket, 2016). Ängsgatan anläggs även endast på ena sidan av gången för att inte konkurrera med blomstergatans utformning.

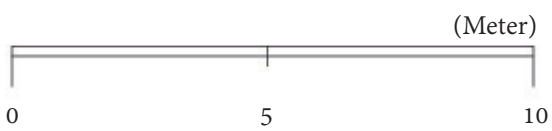
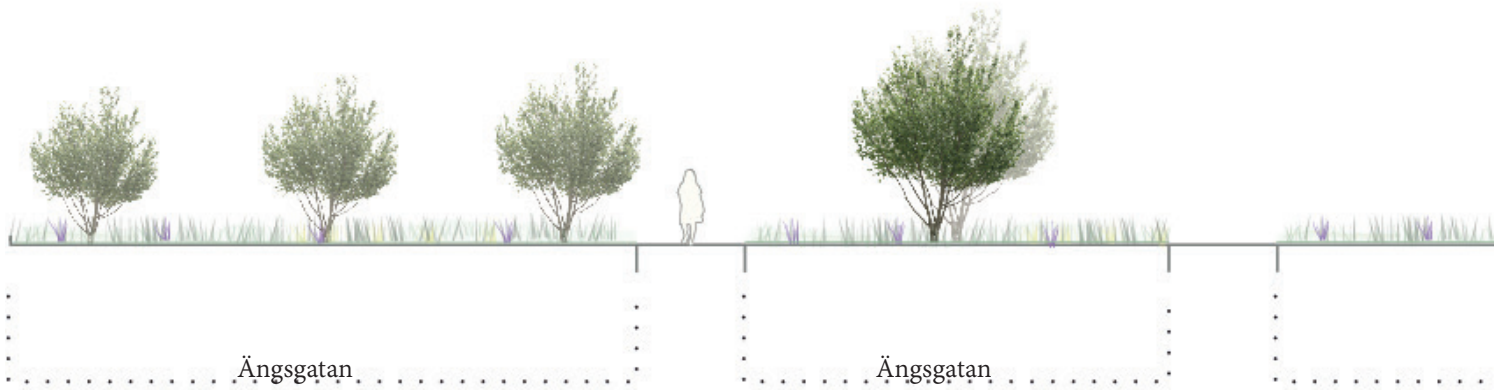
Fig 81-84. Konzeptets lager. Basen utgörs av det historiska gångsystemet som fanns fram tills 1960-talet. Nästa lager visar det nya kompletterande systemet baserat på odlingshistoria. Det tredje lagret visar den gamla vegetationen och ny tillsammans med det sjätte kastet. Fig 84 visar samtliga lager tillsammans som utgör konceptet. Av Ida Ek Mitchell 2022

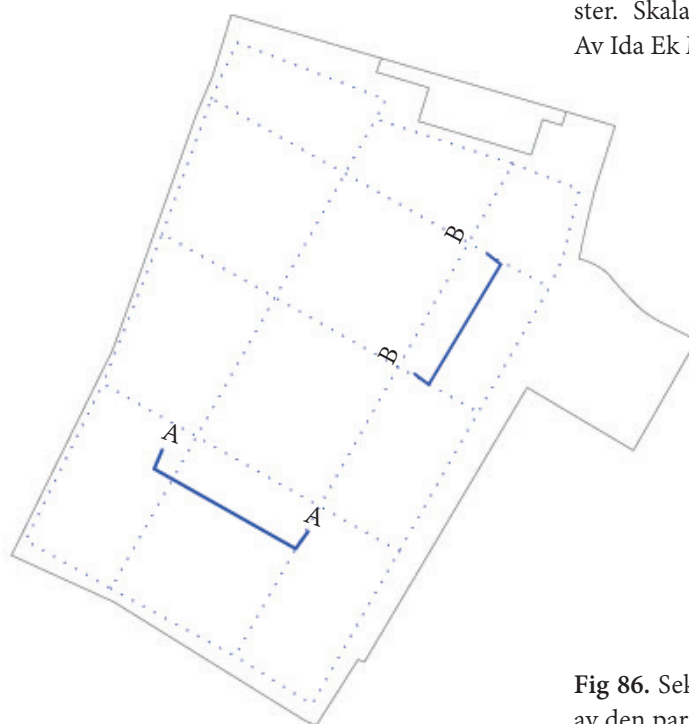
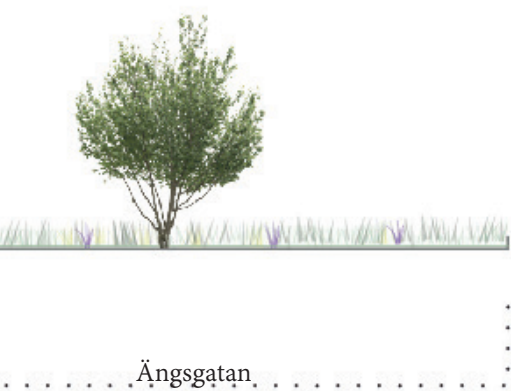
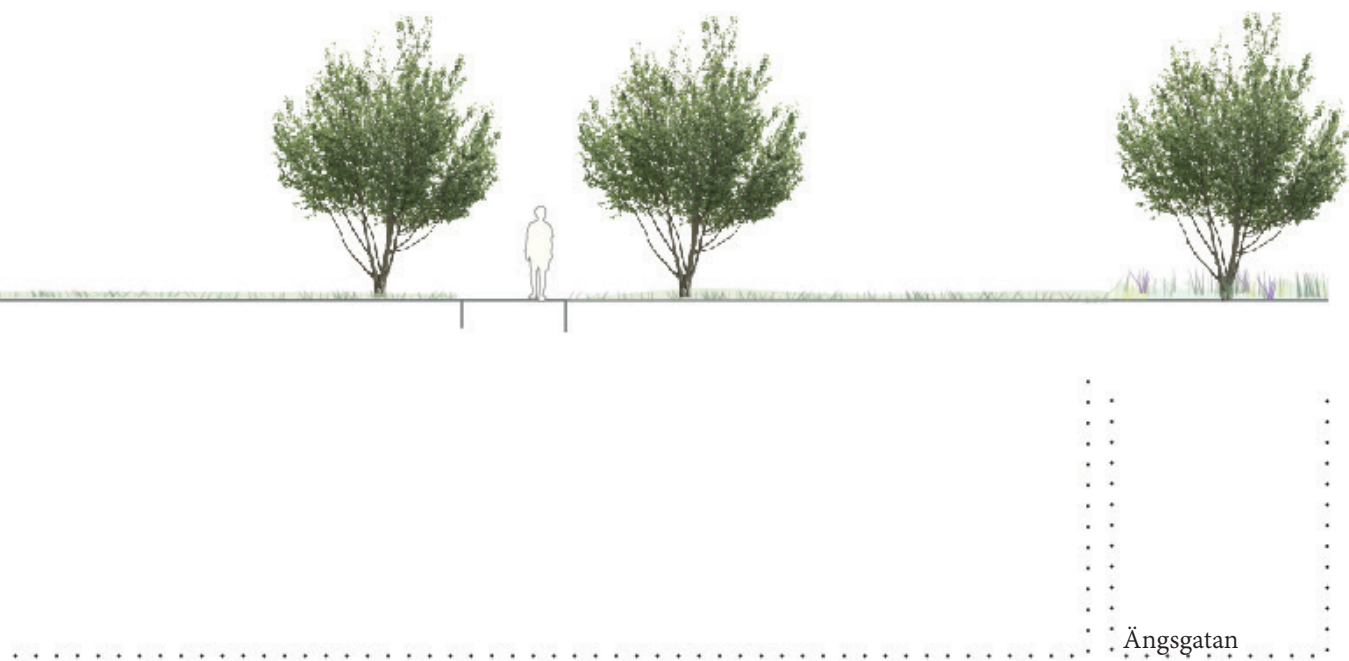

Sektion A-A

Sektion B-B

Fig 85. Sektion över ett av kvarteren med blomstergatan och idegranspelarna till vänster. Skala 1:200 (A4). Av Ida Ek Mitchell 2022

Fig 86. Sektion över del av den parallella gången mot blomstergatan. En mer ängslik miljö. Skala 1:200 (A4). Av Ida Ek Mitchell 2022

Fig 87. Le Jardin Plume i Normandie, Frankrike, Sylvie Patrick 2015

Inspiration. Inspirationen bakom detta förslagar grunden i kartmaterial från Krapperups ägor och trädgården Le Jardin Plume i Normandie, Frankrike. Trädgården är en kombination av rörlig vegetation och strikta former. Träden består av fruktträd och är placerade i och runt omkring gångarna. Trädgården består även av mindre planteringar i kanterna och uppradade kvadrater i trädgårdens centrum. Kartmaterialet om Krapperup är från två olika tillfällen och visas här. Via formerna av tegarna har jag strukturerat gångsystemet inom kvarteren.

Fig 88. Geometrisk karta 1718 över Krapperups ägor. Inspiration för gångsystemet (Lantmäteriet)

Fig 89. Krapperups ägor. Inspiration för gångsystemet (Lantmäteriet)

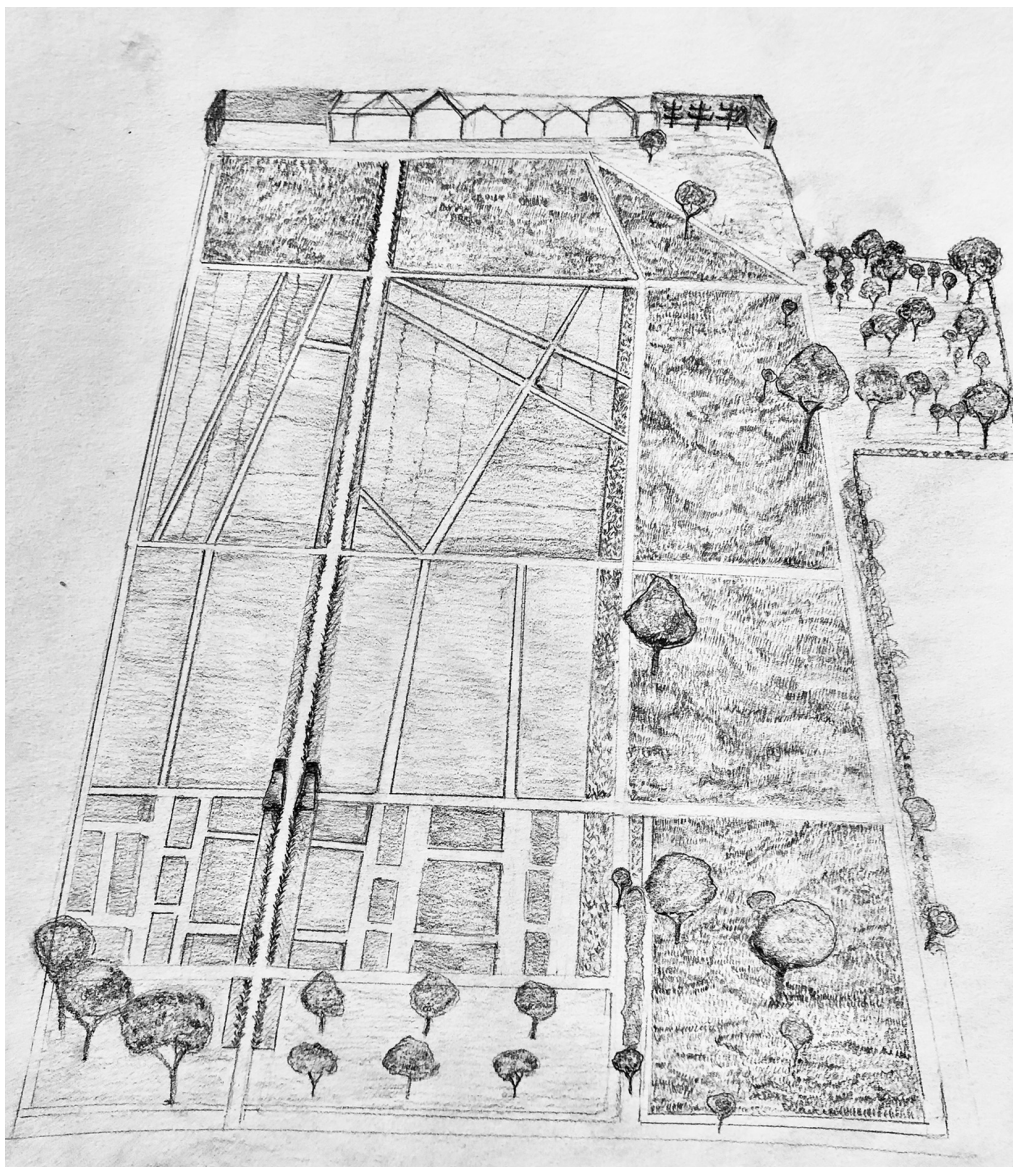

Fig 90. Skiss över Åkerbruksträdgården. Skiss av Ida Ek Mitchell 2022

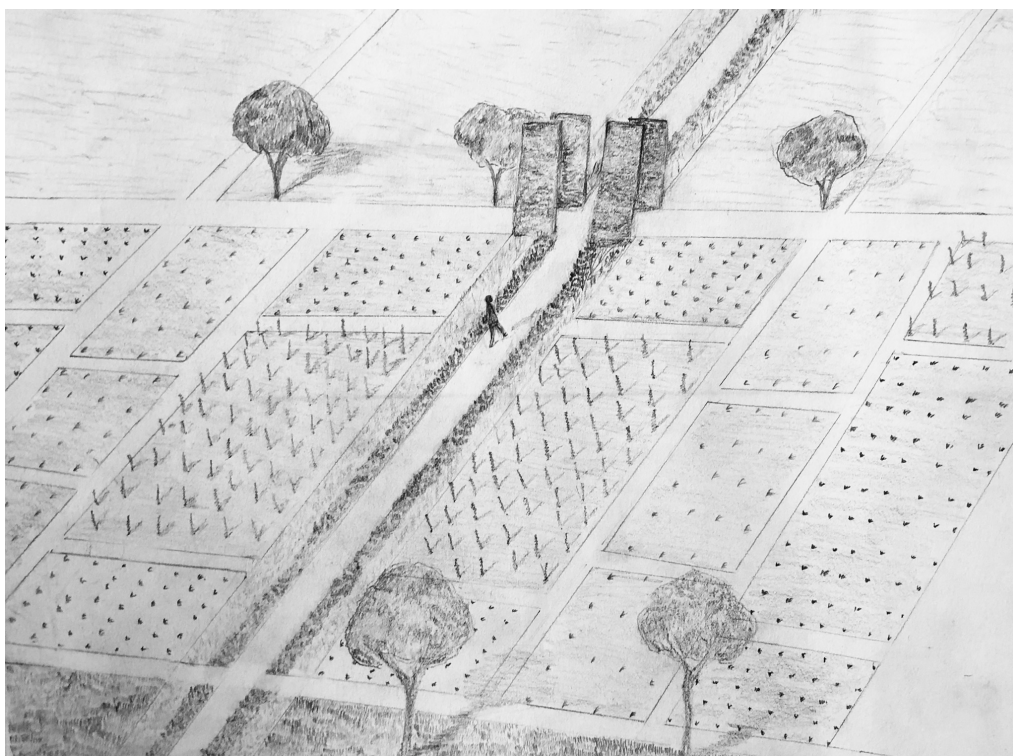

Fig 91. Skiss över Åkerbruksträdgården. Skiss av Ida Ek Mitchell 2022

Fig 92. Illustrerad planritning över Den nordiska paradisträdgården. Skala 1:1000 (A3). Av Ida Ek Mitchell 2022

KONCEPT 3 - DEN NORDISKA PARADISTRÄDGÅRDEN

Bakgrund till förslag

På ett motsvarande sätt som föregående koncept är detta en överläggning på det första (Balans i köksträdgården). Detta koncept har haft ett större fokus kring den stora idén och att lyssna till platsens historia utanför och innanför köksträdgården. Konceptet har i detta fall kombinerat Florensdeklarationens artiklar med Narradokumentet som beskriver det upplevda och framhåller att det är sammantaget av alla historiska värden som förenas i kulturarvet (UNESCO, 2007). Därmed har jag tittat på köksträdgårdens initiala innebörd och hur den framhävs i olika beskrivningar, oavsett om det är mytologi eller verklighet. Med detta har jag funnit att få platser kan skapa narrativ och berättelser så väl som en köksträdgård. I trädgården kan önskade symbolvärden lyftas och framhävas. Inom flera religioner och kulturer är köksträdgården ett fönster till paradiset. Tillgången på frukt, bär och grönsaker tillsammans med estetiska kvalitéer är något som människan förundrats över i alla tider. Den klassiska formen på paradisträdgårdar är väldigt lik den traditionella köksträdgården. Trädgården i denna mening är en arketyper av det eviga och en vision av livet efter detta.

Paradisträdgårdarna förekommer främst i varmare, ökenliknande klimat. I denna bemärkelse symboliserar trädgårdarna vila och framför allt ett skydd från solens starka strålning. För en nordbo är det nästan tvärtom. Det paradisiska skulle i detta fall vara tillgången på sol, värme och variation över säsongen. I och med att odling ska vara den huvudsakliga aktiviteten beslutade jag mig för att den miljö som bäst lämpar sig i detta fall är fruktängen. Fruktängen

kopplar samman det hortikulturella med agrikulturen och har en särskild idyll knuten till sig gällande litteratur och konst.

Utöver dessa värden är det utopiska och paradisiska en miljö där människan kan på ett gynnsamt sätt samverka och lära med sin natur. Konceptet bär syftet att skapa så artrika miljöer som möjligt i samband med att bibehålla platsens identitet som odlingsyta. Att ett fokus läggs på just fruktängen har även syftet att återkoppla till Krapperups tidigare fokus på fruktodling- såväl i den forna köksträdgården som på andra platser kring Krapperup. Godsmiljöerna var platser där ordning och status förekom. Idag kan Krapperups köksträdgård vara en plats som visar framfötterna vad gäller mångfald, metoder och formspråk.

Syftet med gestaltningen

- Förstärka aspekter som framhäver värme, ljus och säsong
- Sammanföra egenskaper som är lika idylliska för människan som stöttande för naturen
- Undersöka mjuka övergångar av olika biotoper i relation till köksträdgårdens historiska formspråk

Förslag

Skala. I detta förslag finns olika skalor. Den huvudsakliga bevaras i öppenheten av ytan. Men till skillnad från tidigare bryts den annars strikta kvarterformen upp för att skapa övergångar till mindre skalor och andra upplevelsevärden. Delar av ytan kommer därmed ha mindre öppenhet medan andra platser kommer vara minst lika öppna som ytan är idag.

Struktur. Strukturen förekommer i två zoner. Den första zonen är det historiska systemet som verkar som en fast kropp. Detta för att bibehålla trädgårdens axlar och värden som varit historiska. Den andra zonen är gångarna och stigarna inom kvarteren som tillåts vara av en mer spontan och lekfull struktur. Nämligen en rörlig kropp som kan förändras för respektive säsong. Gångarna inom denna zon kan därmed varieras med vegetationen och det historiska systemet som ramar. Denna störning är viktig för insekters bosättningar då små raviner formas i stigarna och bidrar samtidigt med en lekfullhet och interaktion med vegetationen för människan.

Övergångar. I en mer rörlig och spontan formation förekommer vegetationen i olika kluster. Distributionen blir aggregerad med grupperingar av flera och enstaka individer. Övergångarna är indelade i öppet, semi-öppet och slutet baserat på hur vegetationen är placerad. Vegetationen är därmed den först underordnade i hierarkin efter det historiska gångsystemet. I det slutna klustret förekommer buskar och träd som står mer tätt tillsammans. Ängsvegetationen blir därmed mer av en fuktäng till skuggäng. I det semi-öppna klustret förekommer också buskar tillsammans med träd men är

mer glest placerade. Ängsvegetationen tar mer formen av en torräng och mer ljuskrävande vegetation. I det öppna klustret förekommer endast enstaka träd vilket leder till ett större fokus på ängsvegetationen. Detta system skapar därmed olika format av öppna och slutna gläntor. Placeringen av klustren är baserade på en hypotetisk distribuering av vegetation över en yta där tätheten varierar (Dunnett, 2004).

Ängen. ”Ängen är åkerns moder” – lyder ett gammalt ordspråk. Ängen hade en väl förankrad roll inom jordbruket fram tills den agrara revolutionen. Denna formation av vegetation är den mest arttäta naturtyp vi har och är ett resultat av människans hävd. I detta koncept är ängen limmet och mattan i köksträdgården. Den knyter samman hela ytan och skapar en helhet. Få miljöer är så vackra som ängen. Den säkerställer pollinering och skapar en pittoresk miljö. I köksträdgården varierar ängsvegetationen beroende på tätheten av övrig vegetation och markförutsättningar. Ängen kan kombineras med inhemskt och exotiskt material för att skapa en tidigblommande och sent blommande yta över hela säsongen. Många ängsväxter är även ätbara.

Träden. Vegetationen i detta förslag består av en kombination av bärbuskar, fruktträd och lövträd med nötbildande funktion. Skillnaden görs främst i sammansättning och placering då mer skuggning gynnar vissa arter medan mer sol gynnar andra. Exempelvis skulle plommon placeras där mer fukt förekommer och körsbär i de torrare zonerna. Fokus är fruktängen och dess egenskaper. I fruktängen återfinns en blandning av olika fruktträd och bärbuskar, vilket skapar en övergång i blomning över säsongen. Träden tillsammans skapar en viss variation i höjd men i det lägre skiktet på mellan 3-5 meters höjd. Placeringen av träden är tänkt att skapa en omhuldande rumslighet vid de tätare områdena och en mer överblickande karaktär i de mer öppna.

I bilaga 2: *Fruktträd och bärbuskar som funnits i Krapperups köksträdgård* framhävs de sorter av olika fruktträd och bärbuskar som använts på Krapperup vid olika tillfällen. Majoriteten av sorterna finns i dagens handel varav en del är betraktade som kulturarvssorter idag. Därmed är tanken att de fruktträd och bärbuskar som används i detta förslag också har en koppling till de sorter som använts på Krapperup tidigare. Fruktängen blir därmed en sammanlänk mellan hortikulturen och agrikulturen (Gunnars-

son, 2010). Den binder samman det omkringliggande, mer vilda landskapet med den ordnade trädgården.

Aktivitet. De ideal som köksträdgården härstammar från är en tro om att läran om vegetation förädlar människan. Baserat på denna premis vill jag framföra att syftet med detta koncept är plocka och äta, använda och skapa. Detta för att uppmuntra till en participatorisk interaktion med trädgården. Läran om vegetation har många fördelar och pedagogiken i detta skulle vara att lära känna den vegetation som är användbar på olika sätt, för olika bruksmetoder. Exempelvis genom lövängen kan sålg hamlas och användas för korgflätning. Detta är något som främst var kopplat till bondesamhället, men sålg i sig bär på viktiga egenskaper för pollinatörer och är därmed ett fundamentalt inslag för stöttning av dessa.

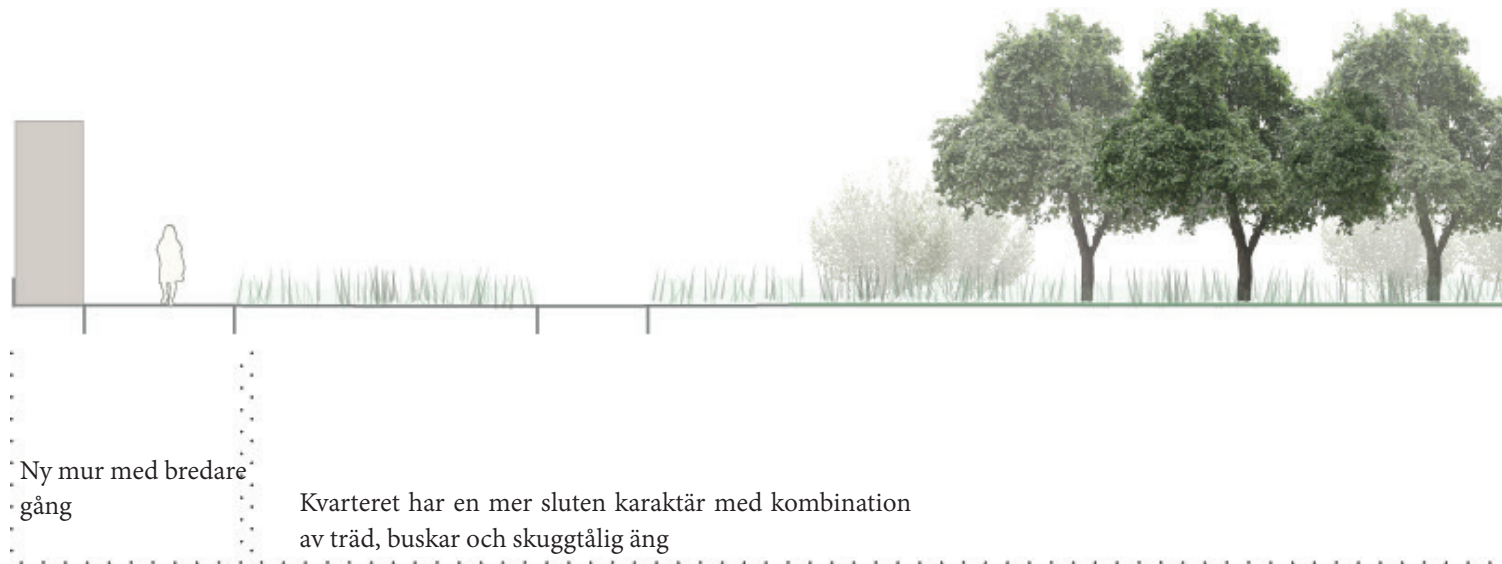
Komplement. Växthuset ska även i detta fall återuppbyggas och kompletteras med det kast som tidigare tagits bort. Genom detta kan växthuset användas under vintern som en vinterträdgård. Som ett potentiellt komplement för detta koncept föreslår jag en ny mur längst med trädgårdens östra sida. Denna mur skulle markera trädgårdens yttre gräns mer tydligt och därmed begränsa tillväxten av den vegetation som förekommer i trädbusket på andra sidan. Muren skulle fungera på samma sätt som den i norr. En plats som absorberar värme och i och med dess östliga placering, även ljus.

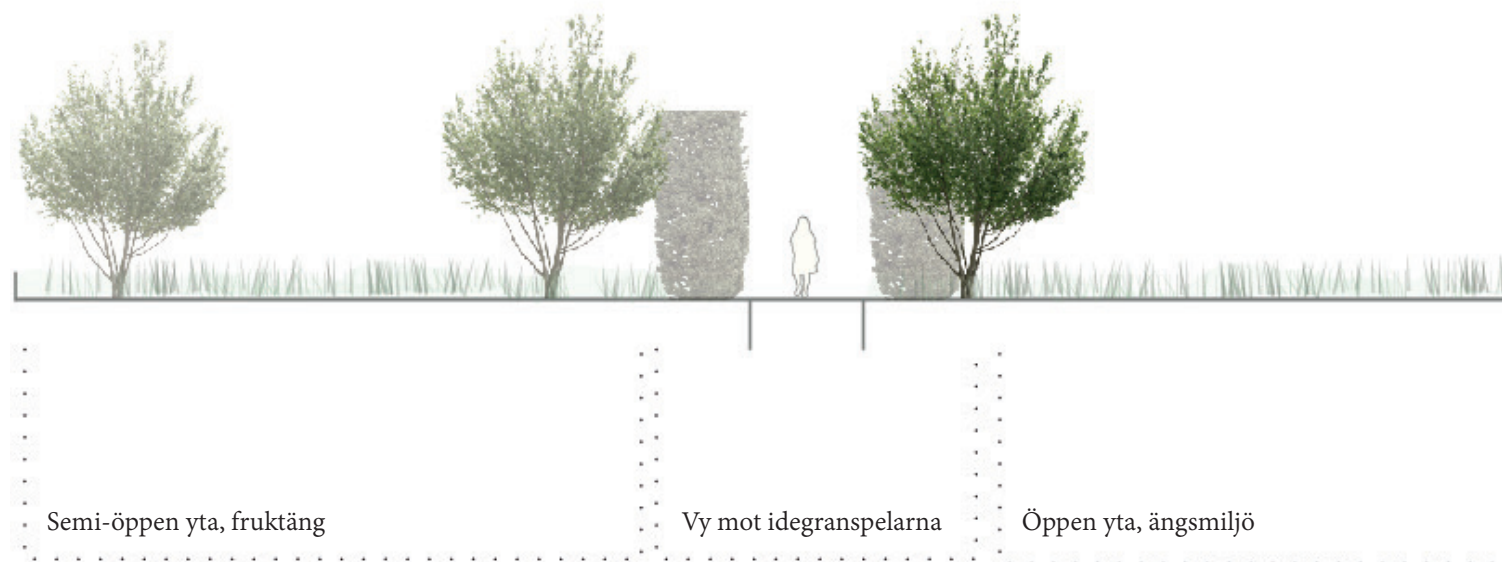
Fig 93-96. Konceptets lager. Basen utgörs av det historiska gångsystemet som fanns fram tills 1960-talet. Nästa lager visar det nya kompletterande systemet baserat på spontant klippta gångar. Det tredje lagret visar de nya vegetationszonerna tillsammans med det sjätte kastet. Fig 96 visar samtliga lager tillsammans som utgör konceptet. Av Ida Ek Mitchell 2022

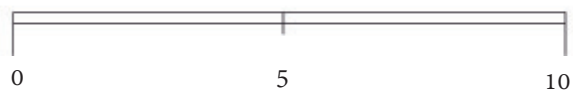
Sektion A-A

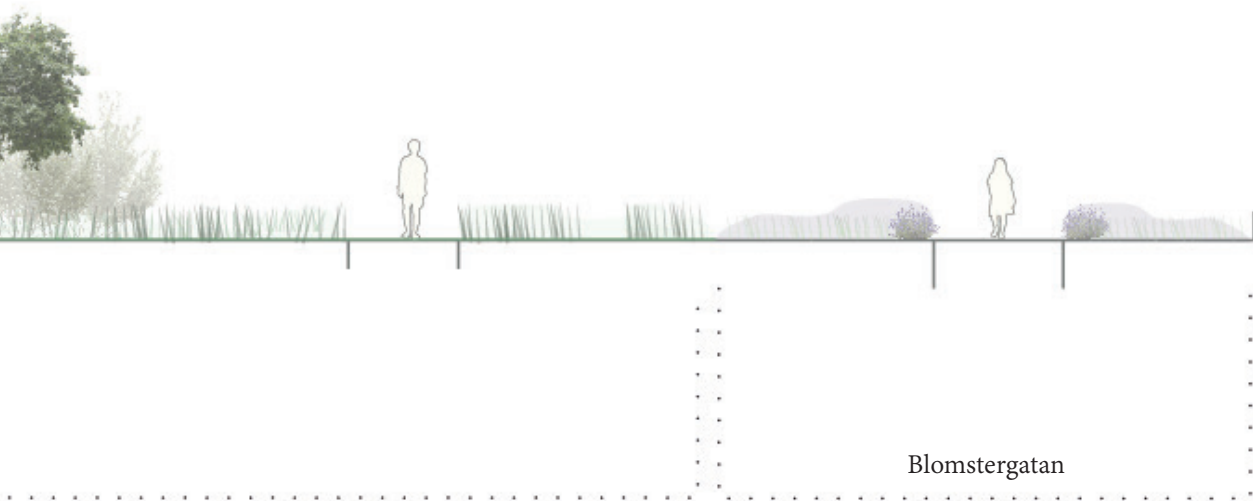

Sektion B-B

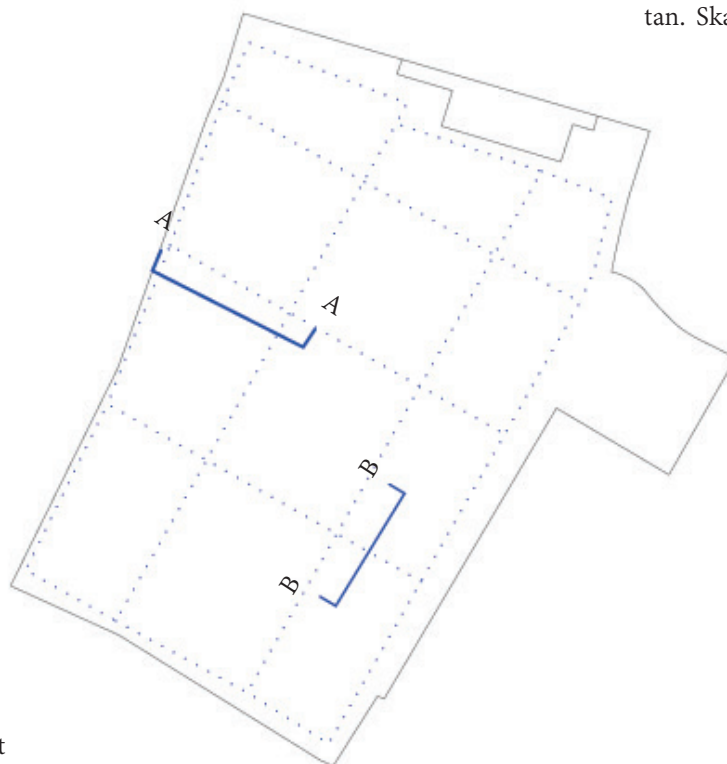

(Meter)

Fig 97. Sektion som visar ett snitt mellan de olika zonerna. Från mur, till skuggad äng, fruktäng och längst till höger, blomstergatan. Skala 1:200 (A4). Av Ida Ek

Fig 98. Sektion med riktning mot blomstergatan. Skala 1:200 (A4). Av Ida Ek Mitchell 2022

Fig 99. Alnarpsparken, fruktlund. Foto av Ida Ek Mitchell, Juni 2022

Inspiration. Inspirationen bakom detta förslag har grunden i olika landskap. Landskap som bjuder på övergångar mellan zoner och som förstärker säsongen på platsen.

Inspirationen bakom zonerna kommer främst från olika typer av fruktängar. Ovan är en del av Alnarpsparken där en variation av gamla fruktträd återfinns. Kopplat till träden finns en mycket fin äng som innehar en stor variation och förändras beroende på tillfälle på säsongen. Övriga landskap är Ellenäs ängsfruktodling i Urshult, Småland och körsbärsdalen i Veberöd, Skåne. I och med att olika fruktsorter kan användas i köksträdgården kan vårblomningen förlängas, frukten varieras och höstfärgerna förstärkas.

Fig 100. Ellenäs ängsfruktodling under vårblomning i april, Ellenäs fruktodlings 2015

Fig 101. Körsbärsdalen under hösten. Påvisar höga säsongskvalitéer under hösten, från september, Naturm Skrylle 2019

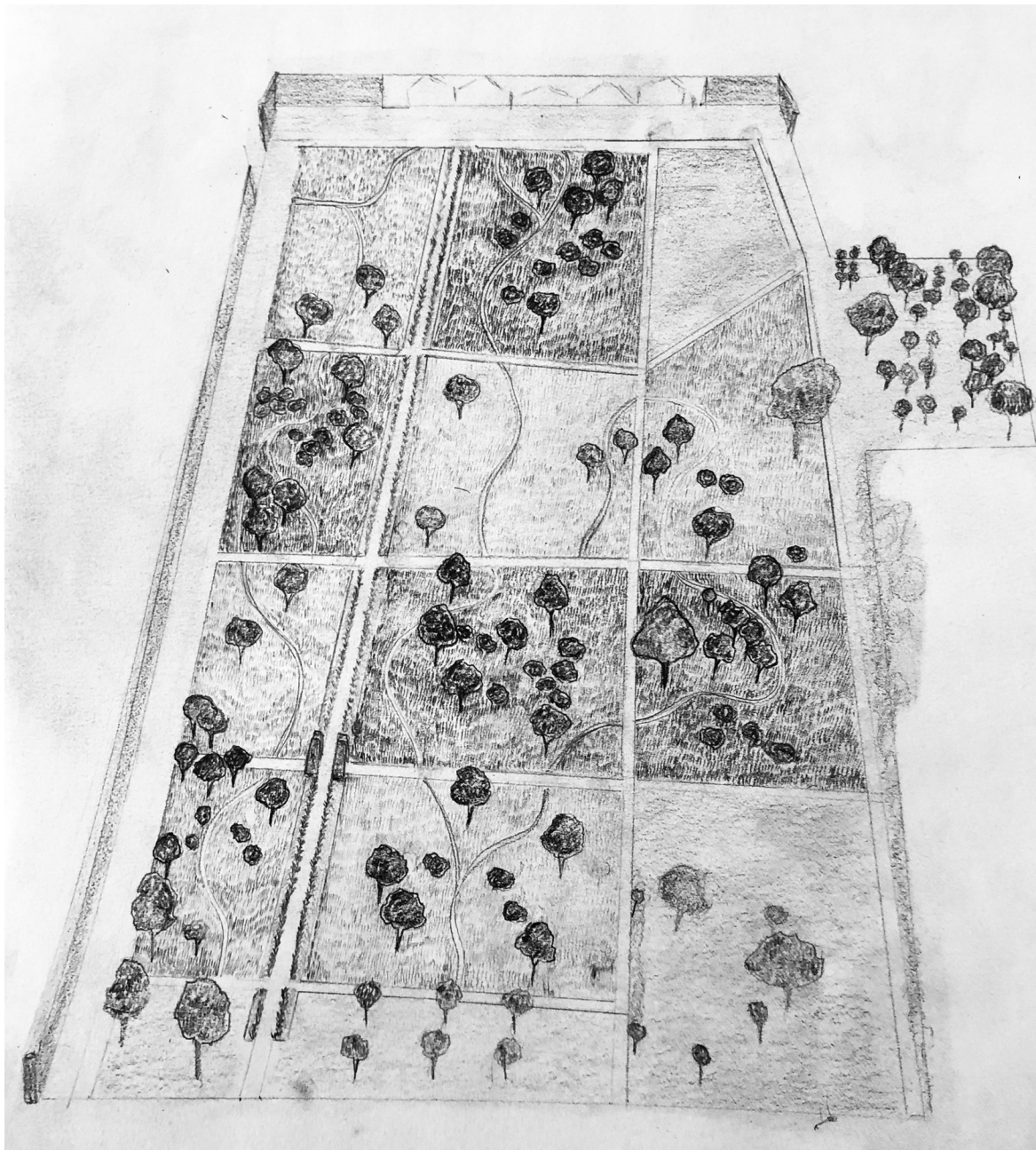

Fig 102. Skiss över den nordiska paradisträdgården med träd utsatta och slingrande gångar. Längs med trädgårdens västra sida löper en kompletterande mur för att rama in trädgården i förhållande till träd-buskaget. Av Ida Ek Mitchell, 2022

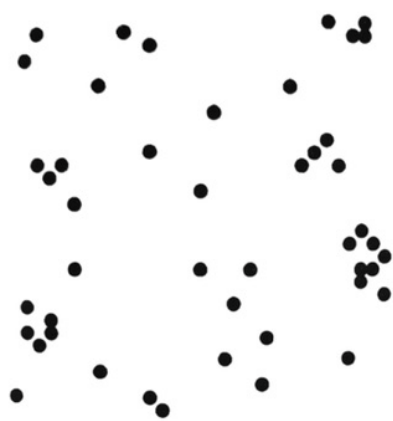

Fig 103. Hypotetisk distribution av vegetation framtaget av Grief Smith 1964 (Dunnnett, 2004)

Fig 104. Vy från idegranspelarna.
Foto av Ida Ek Mitchell, Mars 2022

DISKUSSION

En restaurerad trädgård behöver vara trogen mot originalet och samtidigt anpassas till sin samtid. Oavsett åtgärderna bör de ske i en långsam takt för att säkerställa att det som görs har analyserats och vägts noga mot såväl historiska som nutida värden. Vad Florensdeklarationen gör är att den deklarerar historiska trädgårdar som konstverk i form av arkitektoniska kompositioner. Inom trädgårdsrestaurering finns olika skolor. Främst handlar det om graden av restaurering och hur man förhåller sig till de lagar och konventioner som berör dem. Den lagtext och de internationella dokument som berör historiska trädgårdar kompletterar varandra. När de blir ställda för sig själva räcker de inte till då komplexiteten är för stor. Precis som vilken annan trädgård räcker inte gestaltning och utformning för att säkerställa utförandet utan vegetationen och de metoder som används är minst lika viktiga för att ta hand om trädgården. Kedjan av gestaltning, vegetation och utförande är fundamental för en fungerande trädgård oavsett om den är historisk eller ej. Jagiello (2021) kritiserar Florensdeklarationen på grund av just dess brister i att ta hänsyn till föränderligheten och autenticiteten kring det upplevda gällande restaureringar av historiska trädgårdar. Denna synpunkt framhäver därmed vikten av att använda sig av de olika konventionerna samtidigt för att säkerställa en helhet i restaureringen.

Idag är Krapperups köksträdgård en sovande relik från en annan tid. Att låta den fortsätta slumra anses jag vore ett slöseri med tanke på vad den varit. Köksträdgården kan såväl visa dess forna historiska prakt som fungera i vår samtid. I processen är därmed användningen av platsen och hur den ska fungera central. Krapperups köksträdgård har varit en plats för brukande och odling med ett arkitektoniskt uttryck. För att kunna realisera Krapperups köksträdgård som en fungerande entitet krävs det att verksamheter finns tillgängliga i närområdet. Idag finns verksamheter som café, konstmuseum och andra små butiker på Krapperup. Därmed skulle köksträdgården kunna tillförse exempelvis caféet med köksväxter, frukt och bär för användning i caféets produkter. I Krapperups närområde finns även ett större antal andra verksamheter som skulle gynnas av en tillgång på köksväxter på en väldigt lokal skala. Verksamheter som detta gäller är exempelvis vingårdar, restauranger och dylikt.

Köksträdgården skulle därmed kunna fungera som en lokal grossist till övriga verksamheter i området.

Ambitionen att åter börja använda köksträdgården och göra den till en mer integrerad del av Krapperup gods finns såväl som möjligheten att göra detta. Skötsel av köksträdgården skulle kunna utföras inom Krapperups regi, vilket däremot skulle innebära ökad skötselintensitet för den existerande personalen och troligtvis kräva en större personalstyrka. Alternativet är att fortsätta med att arrendera ut marken till en extern part, däremot krävs det då en samsyn mellan arrendatorn och Krapperup gods för att säkerställa att köksträdgården blir en integrerad del tillsammans med platsens funktioner och utformning.

Med tanke på räkenskaperna och möjligheten att formulera odlingen som en inkomst för godset skapas därmed bättre affärsmöjligheter och ett säkerställande av köksträdgården som en ekonomisk del av Krapperup. Att restaurera historiska platser som haft en köksträdgård knuten till sig har blivit mer och mer vanligt. Exempel har framförts som Taton Park, Läckö slott och nu senast RHS Bridgewater i Storbritannien. Köksträdgården som form har därmed fått ett större fokus då medvetenheten kring mat och självförsörjningsgraden ökat. Med ökad tillgång på lokal livsmedelsproduktion kan en reseliens i området stärkas vilket även kan öka ekologiska, sociala och ekonomiska effekter. Som nämnts i studien har Krapperups köksträdgård varit en inkomstkälla för godset, vilket den skulle kunna bli igen genom att etablera relationer mellan aktörer i närområdet.

Gällande Krapperup finns mycket material och kartor från olika tidsperioder. Anledningen till att just flygfotot från 1960-talet valdes som utgångspunkt för gestaltningsförslagen var för att den motsvarar ritningar från slutet på 1800-talet och början på 1900-talet. Jag har därmed lutat mig mot historiska kartor som är producerade vid olika tillfällen och aktörer samt ortofotot från 1960 som demonstrerar trädgårdens tidigare utformning väl. Att åter ta Krapperups köksträdgård i bruk är något som kommer ta tid och behöver även tillåtas detta. Platsen har fantastiska kvalitéer och den förtjänar en plats i Krapperups övriga anläggning.

I de koncept som jag tagit fram vill jag först och främst visa ett första steg som möjliggör enklare åtgärder som kan återge platsen sin grundläggande karaktär. Främst handlar detta om en upprustning och hälsoundersökning av platsen. Den fältdokumentation som jag utfört är en enklare sådan och skulle därmed behöva kompletteras med en mer utförlig analys. Exempelvis kan ett borttaget gammalt träd inte längre vittna om platsens ålder eller andra historier som kan vara kopplade till den. Människan ansvarar för trädgårdens hälsotillstånd. Lämnad ifred försvinner de arkitektoniska kvalitéerna över tid och blir en mer igenvuxen komposition. Därmed är det viktigt att tränade ögon betraktar trädgården så att former i det vildvuxna kan hittas, exempelvis kan uppvuxna träd i själva verket vara en häck. När en ordentlig genomgång av platsen gjorts kan beslut fattas kring vilken vegetation som ska frias och vilken som kan fällas.

Vad som noterats gällande grundförutsättningarna finns en konflikt mellan det historiska systemet och den nuvarande häcken som markerar trädgårdsmästarebostadens nuvarande privata trädgård. Denna häck har tillkommit någon gång efter 1991. Häckens placering är en olycklig då den skärmar av delar av muren och därmed de spaljerade päronträden. I samtliga föreslagna koncept tas denna häck bort. Anledningen är att den inte funnits på platsen särskilt länge och att placeringen av den tar upp för mycket plats och skärmar av en viktig del som hör till köksträdgården. Alternativet är att placera en annan form av avskärmning som har en relation till det forna gångsystemet.

Gällande de övriga koncepten har jag velat visa på två möjliga alternativ efter att grundförutsättningarna är på plats. Som tidigare nämnts i studien brukar skiljelinjen i trädgårdskonst dras mellan det formella och naturlika. De två koncepten undersöker just detta och för att se om respektive alternativ går att implementera.

I konceptet ”Åkerbruksträdgården” följer strukturen formella kvarter med strikta riktningar. Det underordnade gångsystemet är baserat på Krapperups odlingsmarker och moderna former av odling. Åkerbruksträdgården är ett faktiskt begrepp som relaterar till odling från mitten på 1800-talet som innebar odlingsförsök av olika köksväxter och fruktsorter. Konceptet är en kombination av restaurering och fri förnyelse. Krapperups köksträdgård som historisk plats får med detta ett extra lager av odlingshistoria

knutet till sig. Syftet har varit att föra över Krapperups historia till trädgården för att skapa ett narrativ där trädgården blir historieberättaren. Att sedan använda åkerbrukssträdgården som en bas möjliggör för odling av flera olika växter. Köksrädgården skulle därmed få en kombination av pedagogik och experimentlusta. Denna vision är lös-släppt inom ramen för Krapperups historiska system. Konceptet frångår det självförsörjande och produktionsaspekten med köksträdgården och fokuserar mer på en nischad form av odling. Resultatet skulle därmed bli en mindre avkastning än vad köksträdgården producerat i sitt tidigare skede. Därmed finns risker gällande köksträdgårdens ekonomiska förutsättningar. För att inte hamna i samma situation som tidigare då köksträdgården bedömdes vara oekonomisk kan köksträdgården agera som producent av ’särskilt märkliga’ grödor som kan få större betydelse för människan framöver. Exempel på detta är just kulturavsväxter eller exotiskt material. Att skala upp odlingen av dessa skulle ge ett större incitament för andra producenter att testa själva. Därmed kan Krapperups köksträdgård vara en plats där historia och samtid samverkar och möts.

I konceptet ”Den nordiska paradisträdgården” undersöks det paradiska för en nordbo. De nyckelord jag samlat för detta är ljus, värme och säsong. För att lyfta vegetationen provas en mer semi-naturalistisk utformning av trädgården. Vad detta främst handlar om är utsuddandet av tydliga gränser och strikta former inom ramen för det historiska gångsystemet. Därmed är även detta koncept en kombination av restaurering och fri förnyelse. Syftet är att skapa en mer interaktiv besöksupplevelse i trädgården. Vegetationen i detta koncept är också väldigt viktig. Fokus är fruktträd, bärbuskar och nöträd och inte traditionella köksväxter. Konceptet frångår därmed köksträdgårdens tidigare syfte att vara en odlingsyta av just köksväxter. Däremot har Krapperups odling haft ett stort fokus på fruktodling, vilket nämns i flera källor och därför har jag valt att fokusera på detta. Fruktträdgården har ett stort värde för såväl människan som för naturen. Den har avbildats och beskrivits av flertalet svenska författare som Carl Larsson och Elsa Beskow och Astrid Lindgren och har en särskild idyll kopplat till sig. Exempelvis är det till *Nangijala* (körsbärsdalen) som bröderna Lejonhjärta kommer till efter att de dött.

Fruktträd har mycket tydliga säsongsegenskaper i form av vårblooming, fruktsättning och höstfärger. Konflikten i detta koncept finns framför allt mellan

Fig 105. Carl Larssons målning 'Äppelskörden', Carl Larssongården 2016

det ordande och det rörliga. Godsmiljöer är präglade av en tydlig ordning som i detta fall skulle tänjas på. Även fallet om spontana gångar och stigar. Ett mönster som människan själv skapat kan ses som såväl romantiskt som rörligt. Funktionen som det fyller är däremot väldigt viktig. För att tydliggöra gångarna kan de bestämt klippas i vegetationen och på så vis även förändras inför varje säsong om detta önskas. Ordningen kan också skapas med vegetationen på andra sätt. Även om zonerna är sammanflätade kan placeringen av träderna ordnas, som var sedan i relation till godsmiljöer.

I mitt förslag "Den nordiska paradisträdgården" föreslås anläggningen av en kompletterande mur. Dels för att rama in köksträdgårdens västra sida mot trädbuskaget, dels för att kanalisera den värme som solstrålningen ger. Detta skulle dock påverka trädgårdens utseende mycket. Jag anser att en mur i den riktningen hade skapat en ny slags rumslighet där trädgårdens gränser etableras. Någon form av avskiljning är oavsett nödvändig om platsen ska tas i bruk. Idag tar den formen av ett rådjurskydd som sträcker sig längs med köksträdgården. En mur skulle skapa värden som att använda fler spaljéträd men också etablera en plats att soldyrka vid. Krapperups köksträdgård skulle därmed kunna bli det nordiska fönstret till paradiset. De koncept som lyfts

är en kombination av restaurering och fri förnyelse. Med diskussionen har jag försökt framföra de möjligheter och svårigheter som finns med respektive. I förslagen har fokus varit på upplevelsen av vegetationen snarare än att specificera arter och sorter. Detta för att framhäva en sammantagen bild av vegetationen och hur den samverkar med platsen. Vegetationen är den entydigt viktigaste komponenten på platsen varav syftet har varit att främst framföra användandet av den. För att därmed skapa en flexibilitet har jag framfört ett antal arter som förekommit i köksträdgården tidigare och sedan utfört gestaltning med placering av vart vegetation skulle kunna vara. Sedan vilka specifika arter som är placerade vart har inte fått samma fokus.

Att göra olika koncept för samma plats har varit ett sätt att demonstrera olika vägar som skulle kunna etableras men som har en skild idé och utformning. Det har skapat möjligheten att fundera över olika alternativ som kan vägas, diskuteras och ställas mot varandra. Oavsett åtgärd är det ett ingrepp i nuvarande form och åtgärderna bör därför vägas noga innan de utförs. Koncepten är mina slutsatser baserat på studier av materialet om Krapperup i kombination med min bakgrund. Det är därmed en klar möjlighet att andra slutsatser hade dragits beroende på vem som tolkat dem.

Fig 106. Vy från trädgruppen mot idegranspelarna.
Foto av Ida Ek Mitchell, Mars 2022

SLUTSATS

Med denna studie har jag undersökt köksträdgården vid Krapperup gods. Jag har kunnat ta reda på hur köksträdgården var konstruerad historiskt och lyft några av de som var delaktiga i denna utformning. När de olika förändringarna tagit plats har i viss mån kunnat kartläggas och en konceptualisering av hur köksträdgården skulle kunna utformas har utförts. Utöver den information som presenteras i denna studie finns mycket information kvar i Krapperups godsarkiv. Denna studie har undersökt informationen i breda drag med några utvalda tidsperioder som var främst kopplade till när köksträdgården var som mest aktiv. Därmed finns mer information att utforska vad gäller såväl odlingen, blomstergatan och byggnaderna. Ett område för vidare studier är att titta mer specifikt på räkenskaperna. Genom att undersöka räkenskaperna skulle undersökningen kunna framhäva och utröna hur många som köksträdgården försörjde förr och vilka som drog nytta ifrån den. Om det framför allt var handel som bedrevs eller om försörjningen tog form på andra sätt. Odlingen listats som en inkomst i räkenskaperna och det vore därmed intressant att även ta reda på hur mycket Krapperup faktiskt tjänade på odlingen.

Konceptens utformning har haft syftet att testa ett mer strikt och ordnat uttryck samt ett rörligt inom ramen för det historiska systemet. Fokus har varit att lyfta en större idé kring platsen och berättelsen om köksträdgården. Därmed har det inte varit samma fokus på det praktiska genomförandet utan det är något som hade kunnat vidareutvecklas i ett nästkommande led.

För att återknyta till Anderssons (1992) frågor kring varför vi restaurerar och hur vill jag framhäva att Krapperups köksträdgård är en speciell plats med många värden. På grund av dess ställning i jämfö-

relse med andra svenska gods kan lärdomar om en tidigare trädgårdskonst återfinnas vilket för med sig ett stort värde. Hur köksträdgården kan tänkas att restaureras har undersökts i koncepten. Dock ska betoning läggas på att köksträdgården är en gammal själ och bör därmed behandlas varsamt och med respekt oavsett vilka åtgärder som kan tänkas utföras.

KÄLLFÖRTECKNING

Arkiv

Krapperrups godsarkiv

Lantmäteriet

Riksantikvarieämbetet

ArkDes

Köpenhamns universitetsbibliotek

Otryckta källor

Andersson, T. (2021). *Landscape architecture: a young profession searching for contour lines*. Personlig kommunikation 5 november 2021.

Dunnett, N. (2019). *Festföreläsning*. Danske Landskapsarkitekter.

https://www.youtube.com/watch?v=N7NjdC-Q6Yjo&t=3200s&ab_channel=DanskeLandskapsarkitekter Personlig kommunikation 52:57

Krapperrups godsarkiv. Trädgårdens räkenskaper 1892-1930

Köpenhamns universitetsbibliotek. Korrespondens

Oskarsson, L. & Persson, K. (2019). *Pom och Nationella genbanken för vegetativt förökade trädgårdsväxter*. Personlig kommunikation 2019

Tryckta källor

Ahlklo Klintborg, Å. & Setterby Modéus, Å. (2007). *Krapperrups park och trädgård – Vårdplan*. Gyllenstiernska Krapperrupstiftelsen, 2007.

Ahlklo Klintborg, Å. & Setterby Modéus, Å. (2007). *Krapperrups park och trädgård - Åtgärdsförslag*. Gyllenstiernska Krapperrupstiftelsen 2007.

Ahlklo Klintborg, Å. (2017). *Parken och trädgården*. Kap från Gyllenstiernska krapperrupstiftelsen 50 år 1967-2017.

Andersson, T. (1992). *Konstvetaren, Autentikern, Poeten och hans upplevelser*. Utblick landskap 3/92.

Andersen, J.P. (1930). *Krapperrups park*. Havekunst. Udgivet for Norden af Dansk anlægsgartner og havearkitektforening 1930.

Backlin, A. (2005). *Jord i god kultur – råd i praktiken*. Jordbruksverket 2006.

Blenow, A. (1995). *Arts- and crafttrörelsens trädgårdar i England*. Europas trädgårdar. Lund, Signum 1995.

Blomqwist, L. (2011). *Trädgårdens bär*. Art-Print Oy, Helsingfors 2011.

Börjesson, A. (2015). *Sorter av köksväxter – Svenska priskuranter från 1800 talet till 1930*. Nordiskt genrescener 2015. Red. Svein Ø. Solberg.

Campbell, S. (1998). *Walled kitchen gardens*. Bloomsbury publishing PTC 1998 & 2006.

Crawford, M. (2010). *Creating a forest garden*. Green Books 2010.

de Courtois, S. (2003). *Le Potager du Roi, The King's Vegetable Garden*. ACTES SUD 2003.

Dunnett, N. (2004) *The dynamic nature of plant communities*. The Dynamic Landscape. Spoon Press 2004.

Flinck, M. (2013). *Historiska trädgårdar, att bevara ett föränderligt kulturarv*. Carlsson 2013.

Fries, I. (2016). *Blommor och bin, din trädgård – ett matbord för pollinerande insekter*. Apinordica 2016. Roos printing AB 2016.

Gunnarsson, A. (2010). *Wooded meadow gardening in southern Sweden during the past centuries*. Göteborgs universitet.

Gustafsson, J. (1990). "Gyllenstiernska plantager-na"-Krapperrups 1800-tals park. Nr 8 i skriftserien KRAPPERUPS MUSEUM 1990. Schmidts Boktryckeri AB, Helsingborg 1990.

Gustavsson, K. (2012). *Botanik, godsmiljö och märkvärdigheter. Om bror Emil Hildebrands väg till vetenskapen*. Lunds universitet 2012.

- Gyllenstierna, A. (1922). *Krapperrups park och trädgård*. Lustgården 1922.
- Hansen, H. (2009). *Sofiero - parkens och trädgårdens utveckling 1864-2007*. Stadsbyggnadsförvaltningen Helsingborg 2009.
- Hansson, M. (1997). *De skånska trädgårdarna och deras historia*. Signum Lund AB 1997.
- Hansson, M. & Hansson, B. (2016). *Köksträdgårdens historia*. Babel förlag.
- Havebrugshistorisk selskab. (1971). *Edvard Glæsel. Fra kvangård til humlekule*. 1971.
- ICOMOS. (2009). *The Florence charter*. <https://www.icomos.org/en/what-we-do/focus/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/158-the-florence-charter> [2022-10-10]
- Ismangil, D., Wiegant, D., Hagos, E., van Steenberg, F., Kool, M., Sambalino, F., Castelli, G., Bresci, E., & Hagos, F. (2016). *Managing the microclimate*. Spate irrigation network foundation.
- Jagiello, M. (2021). *Do We Need a New Florence Charter? The Importance of Authenticity for the Maintenance of Historic Gardens and Other Historic Greenery Layouts in the Context of Source Research (Past) and Taking into Account the Implementation of the Sustainable Development Idea*. University of Science and Technology, Wrocław, Poland
- Kingsbury, N. (2022). *Wild – the naturalistic garden*. Phaidon press Ltd. 2022.
- Klintborg, Å. (1990). *Krapperrup - Have og Parkanlæg*. Nr 8 i skriftserien KRAPPERUPS MUSEUM 1990. Schmidts Boktryckeri AB, Helsingborg 1990.
- Lund, A. (1997). *Danish landscape architecture 1000–1996*. Arkitektens forlag, Köpenhamn 1997.
- Lundqvist, K. (2001). *Park och trädgård i kulturarvsperspektiv*. Avdelningen för kulturvård, Göteborgs universitet, 2000.
- Mossige-Norheim, R. (1992). *Restaurering som konst*. Utblick Landskap 3/92.
- Müller, D. (1885). *Att underhålla och anlägga trädgårdar*. Andra uppl. Stockholm Hörbergsska tryckeriet, 1858.
- Narradokumentet (1994). *The Nara Document on Authenticity*. Nara konferensen 1994, ICOMOS.
- Naturvårdsverket. (2016). *Åtgärdsprogram för vildbin och småfjärilar på torräng 2011-2016*. Naturvårdsverket 2011.
- Nielsen, E. S. (2018). *De gamle sorter af vore køkkenurter - glimt af deres skandinaviske historie før 1950*. Ry Grafisk service 2018.
- Nilsson, A. (2021). *Den blomstrande köksträdgården – potager på svenska*. Italgraf media 2022.
- Olausson, I. (2014). *En blomstrande marknad - Handelsträdgårdar i Sverige 1900-1950 med fyra fallstudier i Stockholms län*. TRT Tallin Estland 2014. ISBN 978 91 7331 645 3
- Persson, H-G. & Persson, I. (1977). *Krapperrup trädgård och Park*. Lustgården 1977.
- Ramsey, M. (2007). *Berget och Borgen, Kullabygden från istid till nutid*. Gyllenstiernska Krapperrupstiftelsen. Nr 21 i Krapperrups museum.
- Riksantikvarieämbetet. (1994). *Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta*. Riksantikvarieämbetet 1996 (red. Ann Catherine Bonnier).
- Robinson, W. (1883–1933). *The English flower garden*. London: John Murray, Albemarle Street. Publ. 1883–1933.
- Salem, B. S., Affes, H., Ksouda, K., Dhouibi, R., Sahnoun, Z., Hammami, S., Zeghal, M. K. (2015). *Pharmacological studies of artichoke leaf extract and their health benefits*. Springer Science 2015.
- Sjöman, H. & Slagstedt, J. (2015). *Idegran*. Stadsträdslexikon. Studentlitteratur 2015.

Stenberg, K. (2017). *Gyllenstiernska Krapperupstiftelsens tillkomst*. Red. Johan Stenström. Mediapool Print Syd AB, Estonia 2017

Strese, E.-M. & Tollin, C. (2015). *Humle det gröna guldet*. Nordiska museet, Stockholm.

Strese, E.-M. & de Vahl, E. (2018). *Kulturarvsväxter för framtidens mångfald. Köksväxter i nationella genbanken*. Eva Jansson (Red.). DanagårdLITHO AB 2018.

Stuart, D. (1994). *Gammeldags växter*. Forum.

Svalin Gunnarsson, E. (2012). *I Trädgårdsmästarens spår, kunskap för en hållbar trädgård*. Natur och Kultur, Stockholm 2012.

Tollin, C. (1999). *Landskapet på Kullahalvön innan den agrara revolutionen*.

Truedsson, Å. (2005). *Frukt och bär*. Natur och kultur/fakta. Kristianstads boktryckeri AB 2005.

Upton, T. & Andrews, S. (2004). *The genus Lavandula*. The board of trustees of the royal botanic garden 2004. Timber Press.

UNESCO (2007). *The Naradocument on Authenticity*. Conference Authenticity in Relation to the World Heritage Convention 1993.

Vollbrecht, K., Alm, G. & Veltman, H. (2019). *Beskärningsboken*. Natur och kultur, Stockholm 2019.

Åvall, H. (1986). *Vindskydd för fältmässig trädgårdsodling*. Konsulentavdelningens rapporter Alnarp 1986.

Sveriges Lantbruksuniversitet. ISSN: 0347 - 9668

Östberg, J. (2014) *Fria eller fälla - En vägledning för avvägningar vid hantering av träd i offentliga miljöer*. Riksantikvarieämbetet 2014.

Digitala källor

Bentzer, B., Bothmer von R., Engstrand, L., & Strid, A. (2019). *Forskarna positivt överraskade*. Möllekuriren 21 november 2019. https://issuu.com/dhrille/docs/m_llekuriren_2019_nummer_3

de Vahl, E. (2022). *Humle, 'Svalöf S'*. <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/gront-kulturarv/gront-kulturarv-sortiment/gront-kulturarv-sparrisvaxter/humle-svalof-s/>

Hjalmarsson, I. (2009). *Persika - Prunus persica (L.) Batsch*. <https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/pom/persika.pdf>

Länsstyrelsen. (1978). *Krapperups borg*. <https://www.lansstyrelsen.se/skane/besoksmal/kulturmiljoer/krapperups-borg.html> Byggnadsminnesförklaring [2022-09-15]

Oskarsson, L. (2021). *Vad är en mandatsort?* <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/nationellagenbanken/vaxterna-i-genbanken/vad-ar-en-mandatsort/> [2022-10-12]

Persson, H. (2022). *Jordgubbens tillblivelse*. Programmet för odlad mångfald. <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/programmet-for-odlad-mangfald-pom/projekt-och-uppdrag/inventering/frukt--och-baruppropet/pomologiska-historier/jordgubbens-tillblivelse/> [2022-10-29]

RHS. (2023). Apples and pears: growing and training as Cordons. <https://www.rhs.org.uk/fruit/apples/growing-and-training-as-cordons> [2023-01-04]

SGU (2020). *Isälvsediment - spår av isälvarna*. <https://www.sgu.se/om-geologi/jord/fran-istid-till-nutid/isen-smalter/isalvsediment-spar-av-isalvarna/> [2022-10-25]

Tellström, R. (2022). *Äpplet, en underutnyttjad pärla*. <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/futurefood/food-facts/mataret/applen-och-matsvinn/>

National trust (1999). *Restoration in National Trust Gardens*. <https://plantnetwork.org/news/restoration-in-national-trust-gardens/> [2022-12-14]

Naturvårdsverket. (u.å.). *Odlingslandskapet*. <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/mark-och-vattenanvandning/odlingslandskapet/> [2022-11-20]

BILDFÖRTECKNING

Listas i den ordning som förekommer i texten

Fig 1. Lantmäteriet. (2022). Flygfoto över Krapperups köksträdgård 1:1000 A3.

Fig 2- Ida Ek Mitchell. (2022). Karta över Sverige med Höganäs kommun utsatt. Data från lantmäteriet.

Fig 3. Ida Ek Mitchell. (2022). Höganäs kommun med landområde och vattenområde med Krapperup utsatt. Data från lantmäteriet.

Fig 4. Ida Ek Mitchell. (2022). Flygfoto över Krapperup park och närområde med köksträdgården markerad i blått. Baskarta från lantmäteriet (Skala 1:5000, A3).

Fig 5. Ida Ek Mitchell. (2022). Ritning över köksträdgården och närområdet med borgen och del av parken (Skala 1:1000, A3).

Fig 6. Ida Ek Mitchell. (2022) Fotografi taget med vy mot kastanjeträdet och växthus, Juni.

Fig 7. Ida Ek Mitchell (2022). Fotografi av idegranspelarna växthuset i blickfånget, September.

Fig 8. Ida Ek Mitchell. (2022). Träddungen, September.

Fig 9. Ida Ek Mitchell. (2022). Spaljerade päronträd mot trädgårdsmuren, Oktober.

Fig 10. Ida Ek Mitchell. (2022). Gammal Oxel vid entrén till köksträdgården. Påvisar fina lavar, Oktober.

Fig 11. Ida Ek Mitchell. (2022). Planritning över köksträdgården med utsatta vegetationszoner (Skala 1:1000, A3).

Fig 12. Ida Ek Mitchell. (2022). Illustrativ teckning över solbelysningen över köksträdgården.

Fig 13. SGU (2022). Jordartskarta över Krapperup.

Fig 14. Ida Ek Mitchell (2022). Höjddata över Krapperups köksträdgård och park. Data från Lantmäteriet.

Fig 15. Ida Ek Mitchell. (2022). Landskapssnitt över köksträdgården. Skala 1:1000 (A4).

Fig 16. Krapperups godsarkiv. Kopparstick av fortifikationsofficerern 1759

Fig 17. Lantmäteriet. Geometrisk karta från 1743. Historiska kartor.

Fig 18. Kungliga biblioteket. Arkivbild. Målning av Anders Sigfrid Rålamb, 1780.

Fig 19. Lantmäteriet. Skånska rekognoseringskartan 1812 över kullaberg. Historiska kartor.

Fig 20. Lantmäteriet. Skånska rekognoseringskartan 1812 över Krapperup sätesgård. Historiska kartor.

Fig 21. Krapperups godsarkiv. Karta över park och trädgård Pettersen. Ovanpå stora kartsåkpet vid dörren.

Fig 22. Gustav Sundbärg. (1922). Skiss över trädgården Lustgården 1922.

Fig 23. Edvard Glæsel. (1889) Have- og parkanlæge. Krapperups godsarkiv, ovanpå stora kartsåkpet vid dörren.

Fig 24. John Van Voorst (1852). The Wardian Case. On the Growth of Plants in Closely Glazed Cases. Nathaniel Bagshaw.

Fig 25. Krapperup museum. Vykort av P P Lundh 1920.

Fig 26. Krapperup museum. Vy mot växthuset. Privat ägo.

Fig 27. Lundh, G. (1930). Publicerad i digitalt museum 2017.

Fig 28. Lundh, G. (1930). Publicerad i digitalt museum 2017.

Fig 29. Lundh, G. (1932). Publicerad i digitalt museum 2017.

Fig 30. Lundh, G. (1932). Publicerad i digitalt museum 2017.

- Fig 31. Lundh, G. (1932). Publicerad i digitalt museum 2017.
- Fig 32. Lundh, G. (1936). Publicerad i digitalt museum 2017.
- Fig 33. Krapperup, privat ägo. Akvarell av Axel Gyllenstierna från 1933.
- Fig 34. Lundh, G. (1930). Publicerad i digitalt museum 2017.
- Fig 35. Lundh, G. (1931). Publicerad i digitalt museum 2017.
- Fig 36. Lundh, G. (1932). Publicerad i digitalt museum 2017.
- Fig 37. Krapperup familjealbum. (1968). Privat ägo.
- Fig 38. Krapperup familjealbum. (1968). Privat ägo.
- Fig 39. Krapperup familjealbum. (1968). Privat ägo.
- Fig 40. Gustav Sundbärg (1922). Ritning över Krapperup trädgård från 1922. Lustgården 1922.
- Fig 41. Persson. H-G & Persson. I. (1977). Entrén till köksträdgården. Lustgården 1977
- Fig 42. Persson, H-G & Persson, I. (1977). Trädgård och park. Lustgården 1977
- Fig 43. Lantmäteriet. (1960). Historiskt ortofoto. Skala 1:1000, A3
- Fig 44. Lantmäteriet (1975). Historiskt ortofoto. Skala 1:1000, A3
- Fig 45. Norrman, J. (1985). Flygfoto
- Fig 46. Norrman, J. (1989). Brunnby 102:1 (Foto). Riksantikvarieämbetet
- Fig 47. Norrman, J. (1999). Brunnby 102:1 (Foto). Riksantikvarieämbetet.
- Fig 48. Norrman, J. (1999). Brunnby 102:1 (Foto). Riksantikvarieämbetet.
- Fig 49. Lantmäteriet (2010). Historiskt ortofoto. Skala 1:1000, A3.
- Fig 50. Ida Ek Mitchell (2022). Äppelblom, Maj
- Fig 51. Ida Ek Mitchell (2022). Lavendel. Juni
- Fig 52. de Vahl. E. (2022). Humle Svalöf S.
- Fig 53. de vahl, E. (2022). Kronärtskocka 'Herrgårds'
- Fig 54. Pixabay. Jordgubbar. <https://pixabay.com/sv/photos/jordgubbar-b%c3%a4r-ljuv-f%c3%a4rsk-mogen-528791/>
- Fig 55. Pixabay. Persika. <https://pixabay.com/sv/photos/persika-frukt-persika-tr%c3%a4d-bio-2632182/>
- Fig 56. Pixabay. Melon. <https://pixabay.com/sv/photos/melon-frukt-1301315/>
- Fig 57. Pixabay. Krusbär. <https://pixabay.com/sv/photos/krusb%c3%a4r-frukt-tr%c3%a4d-176450/>
- Fig 58. Ida Ek Mitchell. (2022). Entré till köksträdgården, Mars.
- Fig 59. Ida Ek Mitchell (2022). Idegranspelare och växthus, Mars.
- Fig 60. Ida Ek Mitchell (2022). Växthuset, Mars.
- Fig 61. Ida Ek Mitchell (2022). Idegranspelare, Mars.
- Fig 62. Dunnett, N. (2019). Different aesthetics. Lecture.
- Fig 63. Ida Ek Mitchell (2022). Anette Nilssons köksträdgård, Boäng Skåne. Juni
- Fig 64. Ida Ek Mitchell (2022). Östlig vy mot idegranspelarna.
- Fig 65. Ida Ek Mitchell (2022). Illustrerad planritning med det historiska gångsystemet, Skala 1:000 (A:3).
- Fig 66. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration över Krapperups axlar. Parallella inom köksträdgården och Krapperups tvärgående axel mot norr.

Fig 67. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration över gångsystemet i köksträdgården.

Fig 68. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration över vegetation som flyttas/tas bort samt vegetation som kräver vidare inventering.

Fig 69. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration med fokus på växthuset och det kast som tagits bort.

Fig 70. Ida Ek Mitchell (2022). Illustrerad analys över tidigare egenskaper i köksträdgården.

Fig 71. Ida Ek Mitchell (2022). Vy mot borgen som idag täcks av hög vegetation

Fig 72. Ida Ek Mitchell. (2022). Plan- och sektionsritning över växthuset från flygfotot 2022.

Fig 73. Ida Ek Mitchell. (2022). Plan- och sektionsritning över växthuset från flygfotot 1960.

Fig 74. Ida Ek Mitchell. (2022). Sektion över köksträdgården i riktning mot borgen. Skala 1:1000 (A4)

Fig 75. Ida Ek Mitchell. (2022). Sektion över köksträdgården i riktning mot växthuset. Skala 1:1000 (A4)

Fig 76. Lantmäteriet. (2022). Flygfoto med fokus på trädgårdsmästarbostaden.

Fig 77. Lantmäteriet (1975). Flygfoto med fokus på trädgårdsmästarbostaden.

Fig 78. Ida Ek Mitchell. (2022). Illustrerad analys över fotografi från 1930.

Fig 79. Ida Ek Mitchell (2022). Illustrerad analys över fotografi från 1930.

Fig 80. Ida Ek Mitchell. (2022). Illustrerad planritning över Åkerbruksträdgården, skala 1:1000 (A3).

Fig 81. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration över det historiska gångsystemet.

Fig 82. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration över det historiska och nya gångsystemet.

Fig 83. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration med gångsystem tillsammans med utsatt vegetation.

Fig 84. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration i färg med samtliga aspekter utsatta.

Fig 85. Ida Ek Mitchell (2022). Sektion över ett av kvarteren med blomstergatan och idegranspelarna till vänster. Skala 1:200 (A4).

Fig 86. Ida Ek Mitchell (2022). Sektion över del av den parallella gången mot blomstergatan. Skala 1:200 (A4).

Fig 87. Patrick, S. (2015). Le Jardin Plume.

Fig 88. Lantmäteriet. Geometrisk avmätning, Brunnby socken nr 1-15, 1718. Historiska kartor.

Fig 89. Lantmäteriet. Inägodelning, Brunnby socken nr 1-15. 1830.

Fig 90. Ida Ek Mitchell (2022). Skiss över åkerbruksträdgården.

Fig 91. Ida Ek Mitchell (2022). Skiss över åkerbruksträdgården.

Fig 92. Ida Ek Mitchell (2022). Illustrerad planritning över den Nordiska paradisträdgården.

Fig 93. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration över det historiska gångsystemet.

Fig 94. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration över utplacerad vegetation enligt mönster.

Fig 95. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration över de nya vegetationszonerna.

Fig 96. Ida Ek Mitchell (2022). Illustration över samtliga lager

Fig 97. Ida Ek Mitchell (2022). Sektion över de olika zonerna. Skala 1:200 (A4).

Fig 98. Ida Ek Mitchell (2022). Sektion med riktning mot blomstergatan. Skala 1:200 (A4).

Fig 99. Ida Ek Mitchell (2022). Alnarpsparken, frukt-lund, Juni.

Fig 100. Ellenäs fruktodling (2015). Vårblomning i April.

Fig 101. Naturum skrylle (2019). Körsbärsdalen under hösten.

Fig 102. Ida Ek Mitchell (2022). Skiss över den nordiska paradisträdgården.

Fig 103. Smith. G. (1964). Hypotetisk distribution av vegetation. The Dynamic Landscape, Red. Nigel Dunnett 2008.

Fig 104. Ida Ek Mitchell (2022). Vy från idegranspelarna

Fig 105. Carl Larsson (1904). Tavlan 'Äppelskörd'

Fig 106. Ida Ek Mitchell (2022). Vy från träddungen mot idegranspelarna.

Fig 107. Lantmäteriet. Häradsekonomiska kartan 1910-1915, 1-1

Bilaga 1: Tabell över inventering av köksträdgårdens nuvarande vegetation baserat på zonindelning

Zon	Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Antal
Zon 1, Entrén			
	<i>Acer platanoides</i>	Skogslönn	1
	<i>Castanea sativa</i>	Äkta kastanj	2
	<i>Euonymus europaeus</i>	Bened	1
	<i>Fagus sylvatica</i> 'Asplenifolia'	Flikbok	1
	<i>Malus domestica</i>	Äpple	1
	<i>Prunus avium</i>	Bigarrå	1
	<i>Sorbus intermedia</i>	Oxel	1
	<i>Tilia cordata</i>	Skogslind	2
Zon 2, Köksträdgården			
	<i>Dactylis glomerata</i>	Hundäxing	Ej räknade
	<i>Fragaria vesca</i>	Smultron	Ej räknade
	<i>Hypericum perforatum</i>	Johannesört	Ej räknade
	<i>Hypochaeris radicata</i>	Åkerfibbla	Ej räknade
	<i>Poa nemoralis</i>	Lundgröe	Ej räknade
	<i>Potentilla cinquefoil</i>	Fingerört	Ej räknade
	<i>Trifolium arvense</i>	Harklöver	Ej räknade
Zon 3, Idegranspelare			
	<i>Taxus baccata</i>	Idegran	4
Zon 4, Björnbärsbuskar			
	<i>Rubus ssp. rubus</i>	Björnbär	Ej räknat
Zon 5, Päronspaljé			
	<i>Pyrus communis</i>	Päron	3
Zon 6, Häcken kring trädgårdsmästarbostaden			
	<i>Fagus sylvatica</i>	Bok	1
Zon 7, Äppelträd			
	<i>Malus domestica</i>	Äpple	3

Zon 8, Träddungen			
	<i>Acer platanoides</i>	Skogslönn	15
	<i>Castanea sativa</i>	Äkta kastanj	1
	<i>Fagus sylvatica</i>	Bok	12
	<i>Fraxinus excelsior</i>	Ask	1
	<i>Ilex aquifolium</i>	Järnek	1
	<i>Laburnum x watererii</i> 'Vossi'	Hybridgullregn	1
	<i>Prunus avium</i>	Bigarrå	1
	<i>Quercus robur</i>	Ek	6
	<i>Tilia cordata</i>	Skogslind	6
Zon 9, Buskage mot parkering			
	<i>Acer platanoides</i>	Skogslönn	3
	<i>Crataegus monogyna</i>	Hagtorn	Ej räknade
	<i>Euonymus europaeus</i>	Benved	2
	<i>Malus domestica</i>	Äpple	Ej räknade
	<i>Rosa canina</i>	Stenros	Ej räknade
	<i>Robinia pseudoacacia</i>	Robinia	1
	<i>Rubus ssp. rubus</i>	Björnbär	Ej räknade
	<i>Tilia cordata</i>	Skogslind	2
	<i>Quercus robur</i>	Ek	4
Zon 10, Kastanjeträd			
	<i>Castanea sativa</i>	Äkta kastanj	1
Zon 11, Caféträdgården			
	<i>Betula albosinensis var. septentrionalis</i>	Kopparbjörk	1
	<i>Betula pendula</i> 'Laciniata'	Flikbjörk	1
	<i>Buxus sempervirens</i> 'Bullata'	Storbladig buxbom	1
	<i>Castanea sativa</i>	Äkta kastanj	3

Tabell 1: Denna tabell motsvarar inventerade arter som finns i nuläget i Krapperups köksträdgård. Zonerna är baserade på de vegetationszoner som presenterades i avsnittet om platsen. Arterna tyder på en blandning av planerad och spontan vegetation som återfinns i olika former i trädgården.

Bilaga 2: Frukträd och bärbuskar som funnits i Krarpperups köksträdgård

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Ursprung	Kultursort
<i>Malus domestica</i> 'Astrakan Gyllenkrok'	Äpple, Astrakan Gyllenkrok	Beskrevs 1748, Linné	X
<i>Malus domestica</i> 'Cox Orange'	Äpple, Cox orange	England 1824, Alnarps trädgårdar 1879	X
<i>Malus domestica</i> 'James Grieve'	Äpple, James Grieve	Beskrevs 1893, Alnarps trädgårdar 1950	
<i>Malus domestica</i> 'Lobo'	Äpple, Lobo	Alnarps trädgårdar 1950	
<i>Malus domestica</i> 'Transparente Blanche'	Äpple, Transparente Blanche	Alnarps trädgårdar 1879	X
<i>Malus domestica</i> 'Åkerö'	Äpple, Åkerö	Holland 1759, nytt namn 1858	X
<i>Prunus avium</i> 'Wellington'	Sötkörsbär, Wellington		
<i>Prunus cerasus</i> 'Morello'	Skuggmorell	Sverige sedan 1700-tal	X
<i>Prunus domestica</i> 'Opal'	Plommon, Opal	Alnarps trädgårdar 1920	X
<i>Prunus domestica</i> 'Reine Claude d'Althan'	Plommon, Reine Claude d'Althan		X
<i>Prunus domestica</i> 'Reine Claude d'Oullins'	Plommon, Reine Claude d'Oullins	Beskrevs 1846 och till Sverige samma år	X
<i>Prunus domestica ssp. Syriaca</i>	Mirabell	Lorraine	X
<i>Prunus domestica</i> 'Victoria'	Plommon, Victoria	Känd före 1675, Alnarps trädgårdar 1896	X
<i>Pyrus communis</i> 'Jut'	Gråpäron	Frankrike före 1675, Alnarps trädgårdar 1896	X
<i>Ribes nigrum</i> 'Silvergieters schwartz'	Svarta vinbär, Silvergieters schwartz		

<i>Ribes rubrum</i> 'Vita långklasiga'	Vita vinbär, Vita långklasiga		
<i>Ribes rubrum</i> 'Red lake'	Röda vinbär, Red lake		
<i>Rubus ssp. rubus</i>	Björnbär		
<i>Rubus idaeus</i> 'Preussen'	Hallon, Preussen	Tyskland 1919	
<i>Rubus idaeus</i> 'Veten'	Hallon, Veten	Norge 1964	
<i>Rubus idaeus</i> 'Exploit'	Hallon, Exploit	England, inget år	

Tabell 2: Denna tabell visar sorter av olika fruktträd och bärbuskar som vid något tillfälle varit planterade i Krapperups köksträdgård. Tabellen visar även vilket ursprung sorterna har om de hittats och om de enligt Grönt kulturarv räknas som en kultursort.

Bilaga 3: Biarters viktigaste pollenväxter

Vetenskapligt namn	Svenskt namn	Blomningstid
<i>Anthyllis vulneraria</i>	Getväppling	Juni-augusti
<i>Berteroa incana</i>	Sandvita	Maj-september
<i>Hypochoeris radicata</i>	Rotfibbla	Juni-augusti
<i>Hieracium umbellatum</i>	Flockfibbla	Juli-oktober
<i>Jasione montana</i>	Blåmunkar	Juni-augusti
<i>Leontodon autumnalis</i>	Höstfibbla	Juli-oktober
<i>Leontodon hispidus</i>	Sommarfibbla	Juni-augusti
<i>Lotus corniculatus</i>	Kärringtand	Juni-augusti
<i>Melilotus albus</i>	Vit sötväppling	Juli-september
<i>Melilotus officinalis</i>	Gul sötväppling	Juli-september
<i>Odontites vulgaris</i>	Rödtoppa	Juli-september
<i>Pilosella officinarum</i>	Gråfibbla	Maj-juli
<i>Trifolium pratense</i>	Rödklöver	Maj-september
<i>Trifolium repens</i>	Vitklöver	Juni-september
<i>Vicia sepium</i>	Häckvicker	Juni-augusti

Tabell 3: Denna tabell visar de arter som enligt Naturvårdsverkets åtgärdsprogram mellan 2011-2016 är biarters viktigaste pollenväxter.

Bilaga 4: Häradsekonomiska kartan 1910-1915

Fig 107. Häradsekonomiska kartan från 1910-1915 med fokus över Krapperups gods och köksträdgården. Historiska kartor, Lantmäteriet